

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

MARIA NORDSTRÖM

Vårt behov av grönska

R14: 1994

Några aktuella
miljöpsykologiska
forskningsresultat

V-HUSETS BIBLIOTEK, LTH

15000

400129314

BYGGFORSKNINGSRÅDET

R14:1994

VÅRT BEHOV AV GRÖNSKA

Några aktuella miljöpsykologiska forskningsresultat

Maria Nordström

V-BIBLIOTEKET
BYGG & KONSTRUKTION
SEKTIONEN FÖR VÄG & VATTEN
LUNDS TEKNISKA HÖGSKOLA
Box 118, 221 00 LUND

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 919022-6
från Byggeforskningsrådet

REFERAT

Rapporten redovisar forskning om hur människor upplever och använder grönområden och parker i svenska tätorter. Forskarna vill visa att tillgång till och användning av grönområden och parker är viktigt för individens hälsa, välbefinnande och identitet, något som blir uppenbart i tätorten på ett helt annat sätt än på landsbygden, där tillgången till naturen är en självklarhet.

De miljöer som uppmärksammats är dels utformningen av bostadens närmiljö - gården, gatan, uteplatsen, koloniområdet och stadsdelsparken - dels utformningen av stadens miljö - parker, kyrkogårdar, gator, platser. Stadsmiljöer i små och medelstora svenska tätorter har beskrivits och människors beteenden och upplevelser analyserats.

De studier som presenteras anlägger ett miljöpsykologiskt perspektiv, vilket betyder att forskarna med hjälp av psykologisk teori och metodik studerar sambandet mellan individers upplevelser och aktiviteter å ena sidan och miljöns utformning å den andra.

Rapporten ger förslag på angelägna framtida forskningsuppgifter, dessutom diskuteras två olika modeller för integrering av den här typen av miljöpsykologiska forskningsresultet i planeringsprocessen.

I Byggeforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R14:1994

ISBN 91-540-5636-4

Byggeforskningsrådet, Stockholm

gotab 10808, Stockholm 1994

Det handlar alls inte djupast
om blommorna eller om Gud.
Det handlar alls inte djupast
om havet, om idealet själv
eller om drömmen själv.
Nej, innerst alltid
om människorna.

Harry Martinson
Svärmare och harkrank, 1937

Foton:

Ebbe Carlsson (sid 20), Ulla Berglund (sid 29, 30, 35, 36, 44, 85), Mats Lieberg (sid 31) Sören Fröberg /Megapix (sid 33, 53), Leif Engberg /Pressens Bild (sid 44), Lennart Isaksson/Pressens Bild (sid 45), Magnus Bergquist (sid 75), Jaan Tomasson (sid 82), Robert Ekegren/Megapix (sid 103)

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	6
Summary	8
Inledning	10
Varför behövs miljöpsykologin idag?	14
Svenskens kärlek till naturen – ett kulturhistoriskt faktum	19
Kort presentation av fyra forskargrupper	24
Forskargruppen Berglund & Jergeby	26
Forskargruppen Grahn & Sorte	49
Forskargruppen Jarlöv, Bergquist & Horgby	61
Forskargruppen Küller & Küller	77
Exempel på andra BFR-projekt inom forskningsområdet	90
Om dialogen mellan forskare och planerare	95
Angelägna framtida forskningsämnen	112
Bilaga 1:	
BFR:s programområde	
"Naturresurser och grönområden i tätort"	118
Bilaga 2:	
Enkät till parkchefer	122

Förord

Vi påminns alltmer om att naturen är en bristvara och detta gör att vi frågar oss på vilket sätt vi är beroende av naturen. Vi vet att vi för vår överlevnad är beroende av friskt vatten, frisk luft och födoämnen som vi kan äta. Idag börjar vi förstå att vi också för vår psykiska hälsa och vår trivsel är beroende av naturen.

Hur vi upplever och använder de möjligheter till vistelse i naturen som finns är en kulturfråga i och med att vi som barn präglas av vår omgivning och av hur de vuxna använder och värderar naturen. Hela livet bär vi med oss den prägel vi får som barn.

Den här skriften försöker visa hur viktiga parkerna och grönområdena är för oss under olika skeden i livet och för olika grupper av stadens invånare. Utan parkerna och grönområdena i staden skulle stadslivet upplevas som alltför påträngande och individen känna sig vilsen. Naturen är den "buffert" vi behöver för att klara av ett alltför intensivt tempo och hektiskt stadsliv. För att överleva och för att leva väl själva och tillsammans med andra behöver stadens invånare parker och grönområden .

Sammanfattning

I den här rapporten redovisas forskning om människors upplevelser och användning av miljön ur ett "grönområdesperspektiv". Det betyder att det är grönområden och parker i svenska tätorter, som har uppmärksammats. Bakgrunden är insikten om att stadsplaneringen inte tagit tillräcklig hänsyn till människan i utformningen av grönområden och parker i stadsmiljön. Forskarnas drivkraft har varit att visa att tillgången till och användningen av grönområden och parker är viktiga för såväl individens hälsa och välbefinnande som för hennes identitet. Detta blir uppenbart i tätorten på ett helt annat sätt än på landsbygden, där tillgången till natur är en självklarhet.

Under hela livscykeln utgör naturen, naturmiljö och grönska en omgivning, till vilken vi står i ett aktivt förhållande. För det unga barnet och dess successiva utprovande av sin självständighet och identitet liksom för skol- och tonårsbarn utgör naturen en kraft att mäta sig med och att avgränsa sig mot, som är väsentligt annorlunda än den sociala omvärlden. För den åldrande individen medger naturen andra identifikationsmöjligheter – avståndstagande från det aktiva förvärvslivet underlättas av intresse för natur och trädgård och hälsan stimuleras av vistelse utomhus. För den jäktade vuxne i förvärvslivet ger fritidens naturkontakt en hälsosam rekreation och ett återhämtande av krafter. I alla skeden av livet tycks naturens stimulering av våra sinnen vara optimal och kan inte överträffas av någon annan. Men det är inte bara våra sinnen som stimuleras utan även våra känslor och hela vårt upplevande. Naturens symboliska betydelse för vår upplevelse av att höra hemma någonstans och ha en klar identitet byggs upp under barndomen och ungdomen och blir den referenspunkt mot vilken vi som vuxna och äldre

jämför våra intryck och erfarenheter. Barndomens landskap är en plats som vi symboliskt återvänder till gång på gång och hämtar kraft från.

De studier, som presenteras i den här rapporten, anlägger ett miljöpsykologiskt perspektiv på grönområden och parker, vilket betyder att forskarna med hjälp av psykologisk teori och metodik studerar sambandet mellan individers upplevelser och aktiviteter å ena sidan och miljöns utformning å den andra. Inom det här speciella miljöpsykologiska forskningsfältet har både psykologer, sociologer och landskapsarkitekter arbetat. De har förenat kvantitativa och kvalitativa angreppssätt och i regel använt flera olika metoder samtidigt såsom observationsstudier, enkäter och intervjuer.

De miljöer som uppmärksammats är dels utformningen av bostadens närmiljö – gården, gatan, uteplatsen, koloniområdet och stadsdelsparken – dels utformningen av stadens miljö – parker, kyrkogårdar, gator, platser. Stadsmiljöer i små och medelstora svenska tätorter har beskrivits och människors beteenden och upplevelser analyserats. Enskilda individer har observerats och intervjuats men också företrädare för olika slag av grupper och organisationer, för vilka naturvistelse utgör en vital del av gruppernas och organisationernas verksamheter och ideologi. En jämförande kulturell studie av äldre i Sverige respektive Turkiet visar klara hälsoskillnader mellan grupperna liksom skillnader i gruppernas utomhusvistelse.

Förutom beskrivning och analys av genomförd forskning presenteras i den här rapporten förslag på angelägna framtida forskningsuppgifter. Till dessa hör studiet av naturvistelsets roll för olika livsstilar i staden och på landet, ett fördjupat livscykelperspektiv på naturens roll för människan, naturens betydelse psykologiskt och medicinskt för hälsa, välfärd och livskvalitet, mäns och kvinnors olika naturuppfattningar, faran att vistas i parker samt mera omfattande internationella jämförande studier av naturuppfattningar och naturvistelse. Dessutom diskuteras i rapporten två olika modeller för integreringen av den här typen av miljöpsykologiska forskningsresultat i planeringsprocessen.

Summary

This report presents research on people's experiences and use of the environment from a "green open space perspective". This means that the focus is on green open spaces and parks in metropolitan areas in Sweden. In the background is the realization that town planning has paid insufficient attention to people when designing green open spaces and parks in the urban environment. The researchers' motivation was to show that access to and use of green open spaces and parks is important for an individual's health, well-being and identity. In metropolitan areas this is evident in quite a different way from in rural areas, where access to nature is taken for granted.

During an entire life-cycle, nature, the natural environment and greenery make up surroundings with which we have an active relationship. For the young child with its continual testing of its independence and identity, as for school and teenage children, nature is a force against which they can measure and define themselves. It is essentially different from the social environment. For the aging individual, nature offers other opportunities for identification: disassociation from an active working life is facilitated by an interest in nature and gardening. Good health is promoted by spending time out of doors. For the still actively working, harrassed adult, contact with nature during leisure entails healthy recreation and renewal of energy.

In all of life's stages it appears that nature's stimulation of our senses is optimal and cannot be surpassed by anything else. Not only our senses are stimulated, but also our feelings and our entire sense of experience. The symbolic significance of nature for our sense of feeling at home in some place and of having a clear identity is built up during childhood and adolescence and

becomes a reference point against which we compare our impressions and experiences as adults and elderly people. Childhood's landscape is a place to which we symbolically return time and again to gain psychological strength.

The studies presented in this report adopt an environmental psychology perspective on green open spaces and parks. In other words, researchers, with the assistance of psychological theories and methods, have studied the links between an individual's experiences and activities, on the one hand, and the design of the environment, on the other. Psychologists, sociologists and landscape architects cooperated within this particular environmental psychological research. They have united quantitative and qualitative approaches and as a rule have used several different methods at the same time, like observation studies, questionnaires and interviews.

The environments examined are both open spaces in housing areas — yards, streets, outdoor recreation areas, allotment gardens and local parks — and towns' environment — city parks, cemeteries, streets and other places. Environments in small and medium-sized towns in Sweden are described and people's behaviour and experiences analysed. Representatives of different kinds of groups and organisations, for which time spent in natural surroundings is a vital part of their work and ideology, were observed and interviewed. A comparative cultural study of the elderly in Sweden and Turkey reveals clear differences in health between the groups, as well as differences in spending time outdoors.

In addition to a description and analysis of the research undertaken, the report makes proposals for relevant future research tasks. Among these are the study of the role of spending time in natural surroundings for various lifestyles in urban and rural areas, a more profound lifecycle perspective on the role of nature for people, nature's medical and psychological significance for health, welfare and the quality of life, men's and women's different understanding of nature, the danger of spending time in city parks as well as comprehensive comparative international studies. In addition, the report discusses two different models for the integration of this type of environmental psychology research results into the planning process.

Translated by **Madi Gray**

Inledning

Sedan 1987 har det funnits ett forskningsprogram inom BFR, kallat "Grön-områden i tätort", där ett prioriterat område varit forskning om människors upplevelser och användning av miljön ur ett "grönområdesperspektiv". I den här rapporten redovisas denna forskning och ett miljöpsykologiskt perspektiv på förhållandet mellan individen och miljön presenteras. Rapporten har kommit till på initiativ från BFR i syfte att utveckla detta angelägna forskningsområde vidare.

Resultaten från den forskning, som hittills genomförts, har varit betydelsefulla för miljöpsykologins utveckling som ämne i Sverige. De olika miljöer, som ska presenteras, har utvecklat en rad olika metoder och skapat en vid bas för miljöpsykologisk forskning. Forskarmiljöerna karakteriseras förutom av sin tvärvetenskapliga karaktär också av att de på olika sätt är knutna till högskoleutbildningen. Genom undervisningen vid de tekniska högskolorna, vid lantbruksuniversitetet och vid universiteten har forskningens resultat kunnat föras ut på ett effektivt sätt och stimulera studenter och doktorander till egna studier inom forskningsområdet.

Forskningen om människors upplevelser och användning av grönområden och parker har sin upprinnelse i insikten om att stadsplaneringen inte tagit tillräcklig hänsyn till människan i utformningen av grönområden och parker i stadsmiljön. Denna insikt har de fyra forskargrupper, som länge arbetat inom området och vars arbeten ska presenteras nedan, hanterat på olika sätt beroende på intressen och erfarenheter. Några har en planerarutbildning som landskapsarkitekter eller arkitekter och en del har även erfarenhet av att arbeta inom fysisk planering; andra har aldrig arbetat praktiskt med planeringsfrågor utan ägnat sig åt forskning efter sin grundutbildning.

Insikten om betydelsen av att hänsyn tas till människan i planeringen av grönområden och parker har uttryckts på olika sätt hos dessa forskare – några har valt att undersöka förhållanden, som nästan direkt kan omsättas inom stadsplaneringen idag, medan andra har valt att ingående studera de komplicerade frågorna om människans upplevelser och beroende av omgivande natur i stadsmiljön. Vilken inriktning man väljer beror naturligtvis på intressen och erfarenheter liksom på möjliga arbetsförhållanden men båda strategier förefaller viktiga och kompletterar varandra. Självklart måste forskaren vara kvalificerad för att den forskning hon bedriver skall kunna ge värdefulla resultat men det är också viktigt att forskningsfrågorna väcker ett intresse i samhället.

En fortsatt viktig uppgift för BFR är att understödja den miljöpsykologiska grönområdesforskningen och hjälpa till att etablera miljöpsykologin som en disciplin och ett eget akademiskt ämne, vilket det är i utlandet men ännu inte i Sverige. Det växande intresset för miljöpsykologiska frågeställningar från den fysiska planeringens sida – där insikten sprider sig om att alla fysiska åtgärder har olika betydelser för olika människor – har också väckt ett intresse för forskningsområdet inom den traditionella akademiska psykologin – där hittills rummet, platsen och miljön – så viktiga för individens trygghet och välbefinnande – tidigare sällan räknats med. Det är därför viktigt att med hjälp av riktade forskningsresurser stödja och utveckla framtida forskningssamarbete mellan traditionellt inriktade psykologer och miljöpsykologer med planeringsanknytning.

Den yttersta nyttan för all forskning är i vilken mån den kommer till användning och integreras i verklighetens praktik. God forskning förmår utveckla nya teorier och metoder inom sitt område och lyckas därigenom påvisa nya samband mellan företeelser som vi tidigare inte förstått varit förbundna med varandra. Insikten om sådana samband kan påverka vårt handlande. Men också problem i verkligheten kan hjälpa forskningen in på spår efter samband som inte blivit uppmärksammade. Det finns hela tiden ett ömsesidigt utbyte och inflytande mellan praktiken och forskningen. I bästa fall sker detta utbyte i form av en dialog. Det finns skäl att tro att vi idag kan se början på en sådan dialog mellan grönområdesplanerare och forskare.

Inom samhällsplaneringen arbetade man tidigare utifrån statliga normer, vilket underlättade planeringsarbetet genom att rationalisera tillämpningssituationen. Idag måste planeraren på ett mera grundläggande sätt än tidigare analysera varje situation och söka lösningar som passar det enskilda fallet. Detta betyder att arbetet kan bli mycket mera omfattande för planeraren men också att han själv kan bidra med egna förslag till lösningar. Han kan därmed också söka kontakter för samarbete med andra yrkesgrupper än dem han tidigare samarbetat med. Planeringssituationen har alltså blivit mer komplicerad men också mera intressant.

Syften med rapporten

Det finns flera syften med den här rapporten. Ett syfte är att ge en redogörelse för vad BFR:s satsning på forskning om människors användning och upplevelse av grönområden och parker i tätort inom programområdet "Naturresurser och grönområden" resulterat i (se bilaga 1 för en beskrivning av forskningsprogrammet). Ett annat syfte är att ge en överblick av viktiga miljöpsykologiska frågeställningar som formulerats inom området för att inför andra miljöpsykologiska forskare visa på forskningsområdets utveckling och omfattning. Kopplat till båda dessa syften är slutligen ett annat, nämligen att klart uttrycka vad ett miljöpsykologiskt perspektiv på grönområdesfrågor egentligen innebär. Formuleringen av ett sådant perspektiv syftar till att ge ett underlag för framtida satsningar på miljöpsykologiska kärnfrågor av betydelse för planering och forskning.

Presentation av rapporten

Nedan följer en redovisning av resultat från en del av de miljöpsykologiskt inriktade projekt som beviljats medel från BFR:s forskningsprogram om naturresurser och grönområden. Betoningen ligger på de resultat som kommit fram i arbetet i fyra forskargupper och dessa presenteras var för sig. Dessa forskargrupper har varit tämligen stabila över en längre tid och ägnat sig åt att utveckla en egen profil inom den miljöpsykologiska grönområdesforskningen. Redovisningen av forskningsresultaten är en sammanfattning med kommentarer och diskussion och syftet är som just påpekats att se resultaten i ett vidare sammanhang. Det betyder att redovisningen av forskningsresultaten inte är heltäckande och att den inte ersätter originalrapporterna. Det anges klart vilka originalrapporterna är och läsaren hänvisas till dessa för närmare beskrivning av enskilda forskningsresultat.

Förutom forskargruppemas arbeten presenteras några enskilda projekt, vilka beviljats forskningsmedel men som ännu inte slutförts utan befinner sig i tidiga stadier av genomförande. Dessa har bedömts vara av intresse för forskningsområdets utveckling och karaktär i och med att de tar upp forskningsfrågor som tidigare inte studerats.

Före presentationen av forskargruppema ges en kortfattad beskrivning av miljöpsykologin i dagens samhälle i avsnittet "Varför behövs miljöpsykologin idag?". Därpå kommer ett avsnitt som anlägger ett kulturhistoriskt perspektiv på synen på och värderingen av naturen och naturupplevelser. Därefter presenteras forskargruppema i olika avsnitt. Sedan följer ett centralt avsnitt kallat "Dialogen mellan forskare och planerare". I detta avsnitt sätts forskningsresultaten in i ett planeringsperspektiv och miljöpsykologins plats

inom planeringen diskuteras. Slutligen följer ett avsnitt om "Angelägna framtida forskningsämnen".

I en bilaga beskrivs BFR:s forskningsprogram "Naturresurser och grönområden i tätort". I en andra bilaga sammanfattas resultatet av en enkät, som skickades ut till samtliga stadsträdgårdsmästare/parkchefer i Sverige under 1992. Enkäten tillfrågades parkcheferna om intresse för och behov av miljöpsykologisk forskning om människors användning och upplevelse av grönområden. De tillfrågades också om aktuella frågor i den egna kommunen som handlade om människors vistelser i parker och på grönområden. Som framgår av enkäten ser sig parkcheferna idag väsentligt mera brukarriktade än förr.

Varför behövs miljöpsykologin idag?

Sambandet mellan individers upplevelser och aktiviteter å ena sidan och miljöns utformning å den andra är det speciella föremålet för miljöpsykologiska studier. Miljöpsykologi är en tillämpad gren av psykologin och drar nytta av psykologins kunskaper om människan liksom dess olika metoder och teorier för att i flera olika miljösammanhang – varav den gröna omgivningen är ett – studera mänskligt beteende och upplevande.

Miljöpsykologin är som forskningsområde relativt nytt. Det växte fram ungefär samtidigt på 1960-talet i USA, Kanada och England. Från dessa länder kom miljöpsykologin till Sverige något senare och var till en början främst inriktad på studier av estetiska värderingar och visuell perception av modern stadsbebyggelse och arkitektur. Det har också i Sverige funnits en miljöpsykologisk inriktning hos en del studier av arbetspsykologisk karaktär om exempelvis stressreaktioner på buller (se vidare Gärling 1982 och Küller 1987). Efterhand har miljöbegreppet vidgats och sedan slutet av 70-talet omfattar detta all slags fysisk miljö av relevans för planering. De miljöpsykologiska studiernas teoriansknytningar och metodval har samtidigt blivit mera varierade.

En drivkraft bakom framväxten av miljöpsykologin i USA på 60-talet var insikten om hotande miljöfaror och Rachel Carsons bok "Tyst vår" satte igång en ekologisk våg, som särskilt fångade upp unga universitetsstudenter (se vidare Sommer 1987). Flera ekologiska vågor har följt sedan dess, både i USA och i Sverige. Brundtlandkommissionens rapport från 1987 om nödvändigheten av att skapa förutsättningar för en hållbar utveckling kan ses

som den senaste miljövägen, vilken nu har nått den svenska planeringsapparaten. Brundtlandkommissionens rapport har blivit en allmän utgångspunkt och drivkraft för svenska kommuners miljöplanering.

De ekologiska frågorna har en nationsöverskridande karaktär, vilket också alltmer framhålls. Man betonar att miljöföroreningar får effekter långt ifrån sina källor och att ett internationellt samarbete är nödvändigt för att komma till rätta med miljöproblemen. Detta har självklart stor betydelse för forskningens utveckling, vilken internationaliseras alltmer. Inom den internationella miljöpsykologin betonar man samtidigt att vi för att kunna gripa oss an miljöproblemen måste ha god kunskap om lokala förhållanden. Globala problem måste "avläsas" och lösas lokalt.

Mitt i den gränsöverskridande internationaliseringen har alltså lokala frågor kommit i fokus. Detta beror, tror jag, till en del på en vidgning i förståelsen av ekologiska frågor från studier uteslutande av naturvetenskapligt slag till att omfatta även människor och människors interaktion med sin miljö och omgivande natur. Man inser att myndigheter och experter måste samarbeta med enskilda individer och grupper av individer för att komma till rätta med de ekologiska problemen utifrån de lokala förhållanden som råder och inom den lokala kulturen. Man inser att olika lokala kulturer har hanterat ekologiska problem på ibland mycket sinnrika sätt för att garantera sina samhällens fortlevnad och välstånd. Därför är olika kulturers naturföreställningar viktiga att uppmärksamma.

Vi måste bli medvetna om innebörden och konsekvenserna av våra "human-landscape relationships", hävdar den amerikanske miljöpsykologen Ervin Zube (Zube 1991). Han påpekar att dessa förhållanden hittills – inom den moderna samhällsplaneringen – i regel uppfattats som statiska och oföränderliga och han förespråkar i stället en dynamisk syn på interaktionen och det ömsesidiga beroendet mellan människor och natur. En likartad uppfattning ger den engelska landskapsarkitekten och planeraren Anne Beer uttryck för, när hon hävdar att: "The design solution grows out of the designer's understanding of the interaction between the site and its users" (Beer 1991). Beer menar alltså att planeraren måste se stadsplanering som en interaktion mellan människan och naturen. Härigenom blir det lättare att uppmärksamma sambandet mellan planerarens åtgärder med enskilda människors och grupper beteenden.

För att markera den nya miljömedvetenheten inom planeringen vill Beer komplettera begreppet "stadsplanering" med "miljöplanering" ("environmental planning"). Miljöplanering blir då ett perspektiv utifrån vilket stadsplaneringen bör ske. Miljöplanering kan enligt Beer ses som uttryck för "almost a philosophical approach to planning which is as applicable to towns as it is to rural areas". Beer anser att all stadsplanering måste utgå från uppfattningen om en bärkraftig utveckling och beskriver innebörden i begreppet miljöplanering på följande sätt:

"Environmental planning aims to ensure that any new land-uses occur where they will do least environmental damage and in such a manner that the management of the new environment leads, where possible, to an enhancement of the environment and quality of life. It is, therefore, concerned with people and their needs as much as with the physical and natural environment which create the settings within which those needs can be met. It is as concerned with the role which perception of places plays in our daily activities as it is with identifying the more commonly considered social and economic requirements" (Beer 1991, sid. 361).

Beers påpekande är viktigt att reflektera över. Hon hävdar alltså att människors hälsa – uttryckt i begreppet livskvalitet – självklart – är beroende av miljöns kvaliteter, skötsel och underhåll och att en god miljö är bärkraftig inte bara med avseende på processer och förhållanden i naturen utan också med avseende på människors vardagsliv och hälsa. Beer ger följande exempel på förhållanden i människors vardagsliv som planeraren måste ta hänsyn till i sitt arbete och som för den enskilde individen är förbundna med hans upplevelse av ett gott liv och därmed miljöns livskvalitet:

"Questions such as what will it be like to walk to the post office, what will it be like for the children to cycle to school, where will people be able to sit in the sun and watch the world go by, help the designer using this process to identify the best way to design". (Beer aa. sid. 364)

Tillgång till en god utemiljö är en fråga om välfärd som påpekas i en av Berglunds och Jergebys studier (se nedan sid. 47).

Det nya sätt att se på sambandet mellan planering och ekologi som både Zube och Beer ger uttryck för innebär att man inte bara uppmärksammar negativa effekter av olika ingrepp i miljön utan att man också frågar sig: vad är goda miljöförhållanden, vad innebär ett harmoniskt förhållande mellan människan och miljön samt på vilka "positiva" sätt är människan beroende av sin fysiska omgivning för sitt välbefinnande och sin välfärd. Det är därför som man nu är intresserad av forskning om individens behov av en stödjande och stimulerande omgivning i olika faser av livet, om olika gruppers sätt att använda den fysiska miljön för rekreation och avkoppling. Zube framhåller också vikten av att man anlägger ett historiskt perspektiv på olika kulturers och samhällens sätt att hushålla med naturresurser och han ser naturföreställningar och naturideal i olika samhällen vid olika tidpunkter som uttryck för önskvärda och möjliga förhållanden mellan människa och natur.

Härigenom anknyter han till den mera filosofiskt inriktade diskussionen om västvärldens olika naturideologier, framväxten av industrialiseringen och materialismen som samhällsideal (se vidare exempelvis von Wright 1992 och 1993).

Miljöpsykologi

De forskningsresultat som ska presenteras nedan räknas till miljöpsykologin. Som kommer att framgå är det inte bara – och inom grönområdesforskningen inte huvudsakligen – psykologer som arbetat inom detta forskningsområde utan personer med annan forsknings- och utbildningsbakgrund. Miljöpsykologi är alltså ett forskningsområde, som är väsentligt vidare än traditionella psykologiska forskningsområden.

Man brukar framhålla att miljöpsykologin är ett tvärvetenskapligt forskningsområde och med det menar man att frågeställningarna om sambandet mellan individers upplevelser och aktiviteter å ena sidan och miljöns utformning å den andra kan studeras inom flera olika traditionella vetenskapliga discipliner och inte bara inom psykologin. Sociologer och kulturgeografer bland andra har gjort betydande miljöpsykologiska studier i Sverige. Men när man framhåller ämnesområdets tvärvetenskaplighet menar man ibland dessutom att forskare med olika utbildningsbakgrund samarbetar i studiet av miljöpsykologiska frågeställningar. Anledningen till detta är att man anser att en disciplins perspektiv inte förmår fånga det studerade problemet i sin helhet utan att detta behöver kompletteras med perspektiv från andra discipliner. Det är därför också vanligt att miljöpsykologiska studier angriper problem och samlar in data med hjälp av ett antal olika metoder. De nedan beskrivna forskargrupperna har arbetat på detta vis.

Ett helhetsperspektiv på förhållandet mellan individen och hans omgivning betyder – utifrån en miljöpsykologisk ståndpunkt – att man måste ta hänsyn – precis som en stadsträdgårdsmästare hävdade i enkäten (se bilaga 2) i fråga om bullerproblem i staden, när han påpekade att människor faktiskt upplever grönska som bullerdämpande fast objektiva mätinstrument inte kan påvisa någon bullerdämpande effekt av grönska – till individens tolkningar av sina omvärldsintryck för att förstå miljöns betydelse för individen. För att förstå hur individer gör sina tolkningar av omvärlden behöver vi psykologiska kunskaper om människors reaktioner och beteenden i miljön liksom om deras föreställningar och värderingar. Det är detta helhetsperspektiv som forskargrupperna nedan anlagt på de speciella forskningsproblem om människors användning och upplevelse av grönområden och parker som de valt att studera.

LITTERATURFÖRTECKNING

Anne R. Beer, Urban Design: The Growing Influence of Environmental Psychology, **Journal of Environmental Psychology**, 1991, 11.

Brundtlandkommissionens rapport, World Commission on Environment and Development, "Our Common Future", United Nations, Nairobi 1987. /Vår gemensamma framtid, Bertil Hägerhäll (red), Stockholm 1988/.

Tommy Gärling, Swedish Environmental Psychology, **Journal of Environmental Psychology** 1982, 2.

Rikard Küller, Environmental Psychology from a Swedish Perspective, i **Handbook of Environmental Psychology**, red. D. Stokols & I. Altman, New York 1987.

Robert Sommer, Dreams, Reality, and the Future of Environmental Psychology, i **Handbook of Environmental Psychology**, red. D. Stokols & I. Altman, New York 1987.

Georg Henrik von Wright, **Vetenskapen, människan och miljön**, Uppsala, 1992.

Georg Henrik von Wright, **Myten om framsteget**, Stockholm, 1993.

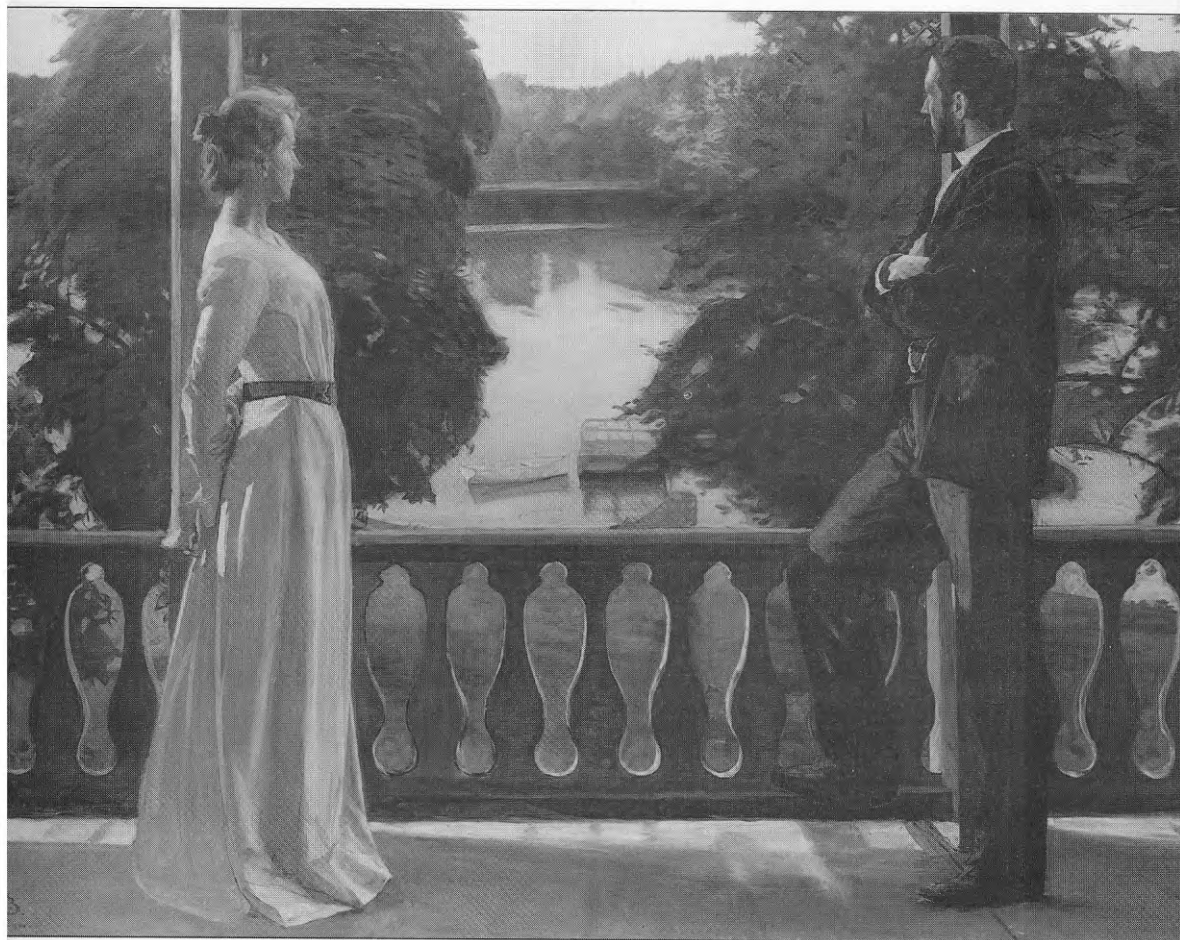
Ervin H. Zube, Environmental Psychology, Global Issues, and Local Landscape Research, i **Journal of Environmental Psychology** 1991, 11.

Svenskens kärlek till naturen – ett kulturhistoriskt faktum

Vi är beroende av den fysiska miljön för att våra sinnen och vårt tänkande skall utvecklas men vi är också beroende av den fysiska omgivningen känslomässigt. De nedan presenterade studierna visar att under hela vårt liv – som barn och gamla – använder vi oss av den fysiska miljön för att orientera och förankra oss i tillvaron. Denna orientering är inte enbart av kunskapsmässig karaktär utan även av en känslomässig karaktär. Det förefaller dessutom vara så att det finns en fas i vår utveckling under vilken vi "upptäcker" den fysiska omgivningen och upplever den känslomässigt särskilt starkt.

En utvecklingspsykologisk studie av barns boendeföreställningar visar att barns föreställningar tydligt präglas av den mentala utvecklingsnivå de befinner sig på och att i ett för-abstrakt mentalt stadium av den mentala utvecklingen, före ungefär 12 års ålder, är barns boendeföreställningar präglade av konkreta sinnesupplevelser och av naturbilder (Nordström 1990).

Många vuxna – särskilt kanske i vår svenska kultur – tycks bevara den starka positiva känslomässiga värdering av utomhusmiljön som skapas i barndomen. För en del personer blir den bestående hela livet och ur sina barndomsupplevelser kan de fortfarande i hög ålder hämta kraft och intresse för sin fysiska omvärld. Härigenom lockas de också att vistas utomhus mera än andra och på detta vis främjas deras hälsa.

Vi projicerar gärna vårt känsloupplevande på naturen. Som här i Nordisk sommarkväll (1899-1900) av Richard Bergh.

Frågan om hur vi präglas av ett visst landskap och kommer att fästa oss känslomässigt vid det förefaller viktig att försöka svara på. Vi vet om oss själva att vissa landskapstyper talar mera till oss än andra och att vi kan känna vantrivsel, ja till och med bli stressade och sjuka, i ett främmande landskap. Verner von Heidenstams dikt om längtan efter "stenarna där barn jag lekt" påminner oss om att det är starka känslor vi hyser för den nära fysiska omgivningen och vi vet att hela landskap kan bli känslomässigt laddade för oss på samma sätt. Frågan är om det inte för oss svenskar är så att vår personliga och nationella identitet mer än något annat är knuten till just fysiska landskap och omgivande natur.

Miljöpsykologisk forskning i Sverige har hittills dominerats av specialiserad forskning om inverkan på människan av olika typer av stimuli. Forskningen som behandlar frågor om hur människan mera allmänt tolkar och upplever sin fysiska omgivning har inte varit omfattande och har börjat växa

fram på allvar först sedan slutet av 80-talet. Att man inom ett hittills så pass naturvetenskapligt och planeringstekniskt orienterat ämne som forskningen om tätortens natur och växtlighet kan finna miljöpsykologisk forskning som uppmärksammar just människors upplevelser och aktiviteter kan tyckas märkligt och även motsägelsefullt. I internationella sammanhang väcker detta förhållande ofta uppmärksamhet och man påminns om att vi svenskar har ett speciellt förhållande till natur och växtlighet. Det är inte bara det att vi värdesätter vår natur mycket positivt – i jämförelse med andra nationer – utan vi kanaliserar också många starka känslomässiga upplevelser via naturen och naturupplevelser.

Det är oftare författare och konstnärer än forskare som beskrivit denna typen av upplevelser. Under förra århundrandet påpekade dessa att svenskens kärlek till sitt land yttrar sig mindre i kärleken till andra människor än i kärleken till naturen. I vårt kulturella arv av stark positiv värdering av naturen och den fysiska omvärlden från generationer svenskar före oss kan en förklaring ligga, tror jag, till att vi idag hittar intressant miljöpsykologisk forskning om miljöns betydelse för människor inom natur- och grönområdesforskningen.

Slutet av 1800-talet i Sverige präglades av starka patriotiska stämningar, vilka hade samband med det ökande välståndet och den pågående förvandlingen av landet till en modern industrination. Betecknande för den tidens patriotism var betoningen av en nästan organisk samhörighet mellan människa och natur. Det var i svenskens kärlek till naturen som hans patriotism alldeles särskilt yttrade sig och detta menade man berodde på att Sveriges natur”i ordets egentligaste mening var inbjudande.” Man förklarade också att ”svensken älskar sitt land men icke sitt folk. Människorna ha därför så svårt att röra sig otvunget med varandra”, hävdade en av kulturdebattörerna kring sekelskiftet, Torsten Fogelqvist (se vidare Ödmann, Bucht & Nordström 1982, s.135 f).

I den forskning om grönområdets användning och upplevelse, som presenteras nedan, finns bara en studie som tar upp ett kulturellt perspektiv och det är Rikard och Marianne Küllers studie om äldres krav på utemiljön (se nedan sid. 82). Parallellt med den svenska studien har forskarkollegor till Küllers, Imamoglu och Imamoglu, genomfört en turkisk studie om äldre människors användning av utemiljö och deras hälsa. Trots det mildare klimatet i Turkiet vistades turkarna mindre tid utomhus än svenskarna och de värderade utevistelsen mindre positivt än svenskarna. För svenskarna var tillgången på grönska i bostadens grannskap också viktigare än för turkarna. Küllers konstaterar att dessa tydliga kulturella skillnader minskar väsentligt om man bland svenskarna bara tar med dem i studien som bor i städer och de antyder att graden av urbanisering är betydelsefull för förklaringen av skillnaderna. Men de framhåller också att svenskar har en annan inställning till utevistelse än turkar.

”En annan förklaring kan vara att i Sverige, där vinterdagarna är korta, har man blivit mer medveten om ljusets och naturens välgörande inverkan. Resultaten från Lundastudien tyder på att äldre svenskar är mycket medvetna om den positiva inverkan på hälsan av regelbunden utevistelse” (Küller & Küller 1993, s. 69).

I de olika yttringar om naturens betydelse för oss som möjligen finns i särskilt rik mängd i vår svenska kultur har vi ett kulturarv, som kan hjälpa oss att i framtiden välja en strategi för överlevnad och välfärd. Vi behöver göra klart för oss vad det är i detta arv, som är värdefullt att bevara, och hur detta är beroende av naturen. Ett sätt på vilket arvet förs vidare framgår av Grahns studier nedan. Han visar att naturvistelse är en väsentlig del i en rad olika institutioners och föreningars program för sina verksamheter och att dessa utnyttjar tillgängliga parker och grönområden intensivt. Kanske är det så idag att vad vi svenskar tidigare upplevt som en brist i jämförelse med kulturländerna på kontinenten – det stora avståndet mellan människor, i fysisk bemärkelse – kan bli något av en styrka, när samhället ställer krav på oss att snabbt anpassa oss till nya förhållanden. I denna situation ger oss naturen en välbehövlig avkoppling.

Allt fler utlänningar lockas till Sverige på sina semestrar. Turister på besök i Sverige sommaren 1993 njuter av naturen och av de möjligheter till avskildhet som vistelse i den svenska naturen kan ge. Tillfrågade av pressen varför de hade valt Sverige som turistland svarade några medelålderspersoner från Tyskland att de kom till Sverige för att koppla av och ta det lugnt (SDS den 20/7/93). I ett land med låg befolkningstäthet känns tempot inte ens i städerna som tröttande och på den svenska landsbygden och i naturen upplever dessa turister den avkopplande frid som de saknar i sitt hemland. Naturen som plats för rekreation och avkoppling har blivit en bristvara på kontinenten.

Kommer naturen att bli en bristvara i denna mening också för oss svenskar? Utvecklingen i de större svenska städerna går mot allt mindre grönska och allt mera trafik. För att vi, som varit vana vid att ha naturen nära oss i vardagen och även ha nära ut till landsbygden på helger och semestrar, skall kunna uppnå detta idag måste vi först med snabba kommunikationers hjälp jäkta iväg till allt mera avlägset belägna platser, innan vi får möjlighet att slappna av och uppleva en lugnare rytm i naturliga omgivningar. Men förmår denna avkoppling att uppväga de tröttande effekterna av jakten på avkopplingen? Blir inte till slut jakten en ond cirkel? Kanske är det också så att det moderna yrkesverksamma livet driver upp ett tempo – med inte bara trafikens hjälp utan även genom vårt allmera utbredda användande av snabba telekommunikationer – som inte naturvistelse lika lätt kan kompensera som naturvistelse förr i världen kunde kompensera dåtidens påfrestningar i yrkeslivet?

Det finns skäl att fråga sig vad en hälsosam livsstil är idag och hur den är beroende av kontakt med naturen. I en av Berglunds och Jergebys studier nedan skildras några personers olika livsstilar i Västerås och Enköping. En man mitt uppe i sin karriär, John, visar sig inte alls uppehålla sig i sitt bostadsområde på sin fritid utan "jagar" då med sin bil ut till sin fritidsstuga på landet. Pensionären Kalle däremot vistas regelbundet mycket utomhus till fots och på cykel, har kunskaper om sin utemiljö och njuter av dess tilltalande utformning. Kalle upplever inte den stress som John måste känna utan lever med en lugnare rytm. Att kunna välja att leva ett liv, som står i samklang med naturen och med ens egen rytm, är självklart svårare för en person i Johns situation än för Kalle men frågan är om inte John – för sin hälsas skull – måste göra sig medveten om att han även på sin fritid upprätthåller ett för sig själv stressande beteende. Han hade behövt stanna hemma i sitt bostadsområde och njuta av de kvaliteter, som han faktiskt vet finns där.

Det handlar alltså om att individen måste göra kloka val. I lika mån handlar det om att planerare underlättar för människor att göra dessa val genom att se till att bostadsområden och stadsmiljöer verkligen blir attraktiva för invånarna att vistas i och att andra yrkesgrupper som medicinare, psykologer, arbetsterapeuter generellt börjar uppmärksamma hur individens livsstil påverkas av och påverkar hans vardagsmiljö på ett konkret sätt. Dessa yrkesgrupper måste inse att naturmiljöns rekreativa förmåga är enastående. I arbetet med förebyggande hälsovård och i terapeutiskt arbete kan de dra nytta av detta faktum.

LITTERATURFÖRTECKNING

Maria Nordström, **Barns boendeföreställningar i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv**. Statens Institut för Byggnadsforskning, SB:30, Gävle 1990.

Ella Ödmann, Eivor Bucht & Maria Nordström, **Vildmarken och välfärden**. Om naturskyddslagstiftningens tillkomst. Stockholm 1982.

Sydsvenska Dagbladet Snällposten, SDS, 20 juli 1993.

Kort presentation av fyra forskargrupper

Fokus i den här rapporten på fyra forskargrupper beror på att dessa grupper har varit de största mottagarna av BFR:s forskningsmedel. BFR har valt att satsa på grupper som varit beständiga över en längre tid i och med att man ansett att det i sådana grupper finns möjligheter till utvecklingen av ett kreativt forskningsklimat.

Här ges en kortfattad orientering om forskarnas utbildningsbakgrund och institutionsanknytning.

Berglund och Jergeby

Ulla Berglund är landskapsarkitekt. Hon har arbetat med projektering och planering i kommunal regi i Södertälje och i privat regi i Uppsala och bedrivit forskning sedan 70-talet. I slutet av 70-talet kom hon i kontakt med sociologen Ulla Berglund vid Uppsala universitet. De har sedan dess tillsammans genomfört en rad olika forskningsprojekt.

Grahn och Sorte

Landskapsarkitekten Gunnar Sorte, bördig från Norge, är sedan några år tillbaka professor vid Institutionen för Landskapsplanering vid Lantbruksuniversitetet i Alnarp. Han har bedrivit studier om bla landskapsvärdringar. Patrik Grahn har varit elev hos Sorte och disputerade på Sortes institution 1991. Grahn innehar nu en forskningsledande tjänst på institutionen.

Jarlöv, Bergquist och Horgby

Arkitekten Lena Jarlöv disputerade på en avhandling vid Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg 1982. Hon har sedan länge samarbetat med forskare med olika disciplinbakgrunder. Hon har under många år varit lärare i stadsbyggnad vid Chalmers och samtidigt byggt upp en forskargrupp, som hon kallat Forskargruppen för Trädgårdskultur. För närvarande bedriver hon forskning vid Dalarnas forskningsråd i Falun. Magnus Bergquist är etnolog och bedriver doktorandstudier vid Etnologiska Institutionen vid Göteborgs universitet. Charlotte Horgby är landskapsarkitekt och knöts liksom Bergquist av Jarlöv till Forskargruppen för Trädgårdskultur.

Küller och Küller

Docenten i psykologi Rikard Küller och hans fru forskningsingenjören Marianne Küller bildar stommen i Den Miljöpsykologiska Enheten vid arkitektursektionen på Lunds Tekniska Högskola. De har bedrivit miljöpsykologiska studier där sedan 60-talet. Rikard Küller är en av pionjerna bland svenska miljöpsykologer.

Forskargruppen Berglund & Jergeby

Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala.

Ute till vardags. En studie av hur hemarbetande och barn utnyttjar friytorna i Aspudden och Gröndal, Stockholm, BFR R101:1985.

Promenera till nytta och nöje. En studie av pensionärens utnyttjande och upplevelser av utemiljön i Aspudden och Gröndal i Stockholm, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, vol 1988:1.

Uteliv. Med barn och pensionärer på gård och gata i park och natur, BFR T10:1989. /Sammanfattning av de två rapporterna ovan/

Ute i staden. En studie av människor och miljöer, BFR R31:1992.

De tre förstnämnda rapporterna beskrivs här tillsammans. Två rapporter, "Ute till vardags" och "Promenera till nytta och nöje", har sammanfattats i en tredje

rapport kallad "Uteliv", vilken också innehåller ett omfattande bildmaterial. Eftersom den senare rapporten redan är en bearbetning av de två första skall här bara en kort redovisning ges av forskningsresultaten och läsaren hänvisas i övrigt till "Uteliv". Rapporten "Ute i staden", som är den senast skrivna rapporten, presenteras mera utförligt för sig nedan.

Syftet med undersökningarna, som beskrivs i **Ute till vardags** och i **Promenera till nytta och nöje**, har varit att beskriva hur parker och grönområden används av vuxna med förskolebarn och av skolbarn samt av pensionärer, två kategorier av stadsbor som både är flitiga besökare utomhus och som har särskilda behov av att vara utomhus. En berörd frågeställning har varit varför parkerna och grönområdena används som de gör och som svar på denna fråga hänvisar författarna till barns och i viss mån även vuxnas behov av kontakter, aktiviteter, av att uppleva natur och av trygghet. Undersökningsplatserna är två stadsdelar i södra Stockholm, Aspudden och Gröndal, där det pågick stadsförnyelsearbete, när rapporterna skrevs.

Barnen

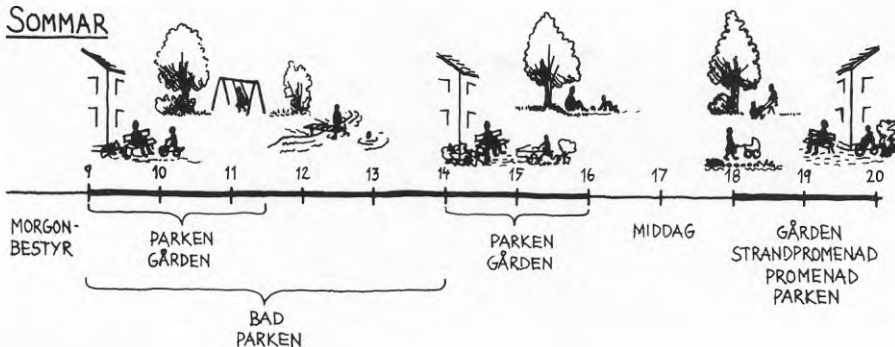
Författarna har i intervjuform samtalat med 36 hemmavarande föräldrar med barn i förskoleåldern och de har intervjuat 38 skolbarn, 8 och 11 år gamla. De har också gjort observationsstudier av föräldrars och små- och skolbarns beteenden i parker, promenadstråk och gårdar.

Det visar sig i den här studien att småbarn tillsammans med sina föräldrar och skolbarn på egen hand vistas utomhus flera timmar om sommaren och en till en och en halv timma om vintern. Det är fråga om en regelbunden vistelse utomhus som sker på vissa bestämda tider. Ett schema i "Uteliv" visar när och hur länge vistelsen utomhus sker (se schema nästa sida).

Utomhus har barn bättre möjligheter än inomhus att uppöva sina motoriska färdigheter och att få sina sinnen stimulerade på ett varierat sätt. Utomhusmiljöns förmåga att ge barn dessa möjligheter har beskrivits i ett antal miljöpsykologiska studier och nämns även i Berglunds och Jergebys studie. Vad som är speciellt för deras studie är den detaljerade beskrivningen av utformningen av den fysiska miljön i samband med observationer av mera komplexa beteenden hos barn och vuxna.

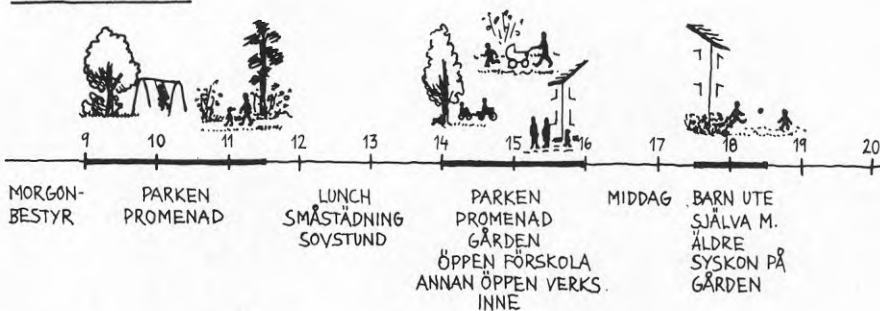
Av sättet på vilket föräldrar använder utemiljön i samvaron med små barn framgår att detta är en del i ett socialt mönster och i interaktionen mellan barnet och den vuxne. Den vuxne tar med sig barnet ut för att barnet på egen hand skall börja upptäcka omvärlden men finns till hands i bakgrunden ifall barnet behöver honom eller henne. En värdefull observation i studien visar just hur "de vuxna placerar" sig i parken och att denna placering är beroende av de vuxnas uppfattning av deras barns behov av närhet, skydd, tillsyn. I

SOMMAR

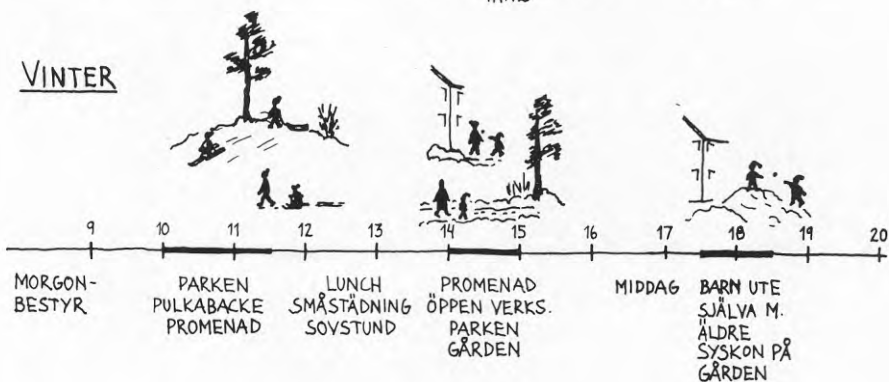

Figur: Ulla Berglund

VÅR OCH HÖST

VINTER

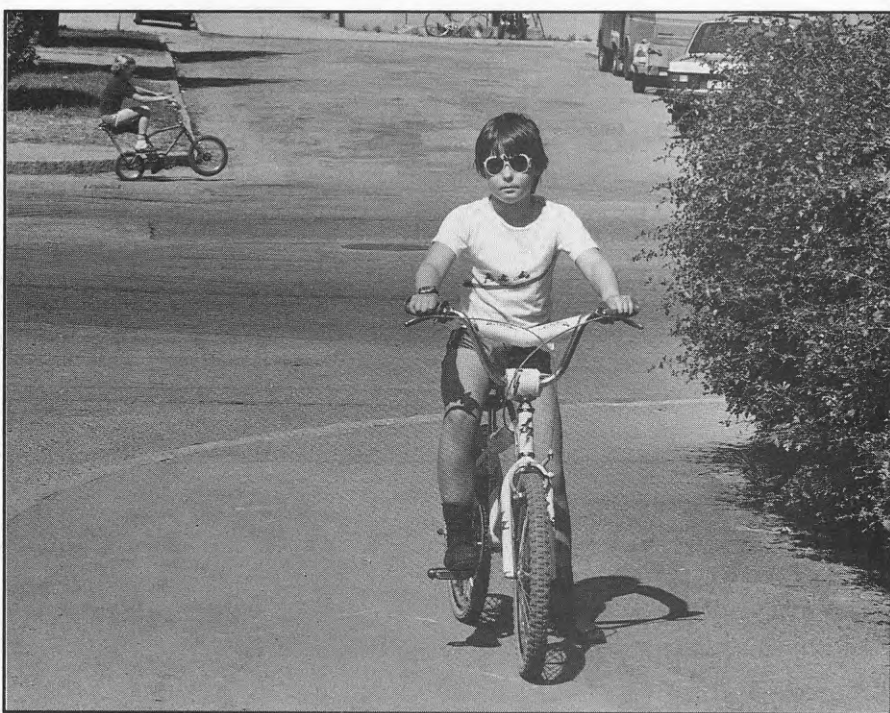
psykologiskt språkbruk kan man se detta beteende – medvetet eller inte från den vuxnes sida – som ett uttryck för medverkan i barnets individuationsprocess, i vilket den fysiska miljön spelar en viktig roll. Med individuationprocessen syftar man inom psykologin på den långvariga process hos barnet, genom vilket han mognar känslomässigt och intellektuellt och blir en självständig individ med en uppfattning om sig själv som skild från sina föräldrar. Att den fysiska omvärlden spelar en viktig roll för denna process framhålls allt mer inom den miljöpsykologiska forskningen (se nedan Noschis). Självklart är de vuxnas "placeringar" i utomhusmiljön också beroende av vad dessa upplever

Barn lär sig att vistas ute i naturen genom samvaron med vuxna. Denna samvaro startar samtidigt en frigörelseprocess hos barnet.

Bemästrandet av den egna kroppens rörelser sker parallellt med utforskandet av närmiljön och frigörelsen från det omedelbara beroendet till mamman.

Efterhand som beroendet av vuxnas stöd och närvaro minskar vågar sig barnet ut på egen hand och allt längre hemifrån.

I tonåren byts barndomens intresse för den fysiska miljön mot ett intresse för stadens sociala liv. Båda typerna av intressen är kopplade till behärskandet av kroppens rörelser och orientering i omvärlden liksom till det psykologiska behovet av självständighet och oberoende.

som tilltalande och sköna platser att vara på men det primära syftet med vuxnas utevistelse med små barn tycks dock vara att barnens behov tillfredsställs.

”I Aspuddsparken har de vuxna en bra överblick över parken från kanten av plaskdammen och observationerna visar också att där samlas ofta vuxna medan barnen rör sig runt om. De vuxna som kommer till parken med barn 3-5 år och äldre placerar sig något mer öppet och flexibelt, till exempel på den övre grusplanen eller runt plaskdammen. Då marken är torr och vädret så tillåter används slutningen mellan plaskdammen och den övre grusplanen. Det är en uppskattad plats, den kan erbjuda både sol och skugga och ger bra överblick” (Berglund & Jergeby 1985, sid. 71-72).

”Sommartid då plaskdammen är fylld och vädret bra, placerar sig de allra flesta i gräset runt dammen och barnen kan plaska. Vintertid blir spridningen av individerna större i parken, pulkabacken mot berget, slängkälken och isbanan framför parkhuset är tre kontaktpunkter vid denna årstid” (ibidem sid. 73)

Att barnens ålder påverkar hur föräldrarna beter sig framhålls på flera ställen.

”Vuxna med ett eller flera barn som behöver ständig tillsyn anser att det är tillräckligt med bänkar. De sitter korta stunder om de är utanför barnhagen, annars rör de sig efter barnen. —De vuxna som är i parken med något äldre barn som klarar sig själva och framför allt vill klara sig själva, har större användning för bänkar att sitta på och det är också den gruppen som till viss del saknar bänkar” (ibidem sid. 73-74).

Skolbarnen vistas ute på egen hand men det är stor skillnad på sättet, på vilket detta sker. De yngre skolbarnen, 8-åringarna, stannar nära bostaden och inom synhåll hemifrån. En förutsättning för att de skall vara ute är, menar författarna, att också andra barn finns ute. De äldre skolbarnen, 11-åringarna, klarar sig utan återförsäkringen mot hemmet och rör sig väsentligt längre hemifrån. Deras lekar är också mera utrymmeskrävande och de söker sig till lekplatser eller utrymmen för speciella aktiviteter. Man kan säga att den frigörelseprocess som den vuxne hjälper det lilla barnet med genom att gå ut med det fortsätter det äldre barnet med på egen hand och härigenom lär sig barnet att klara sig på egen hand utomhus förutom att han också verkligen lär sig att kunskapsmässigt orientera sig i den fysiska omvärlden.

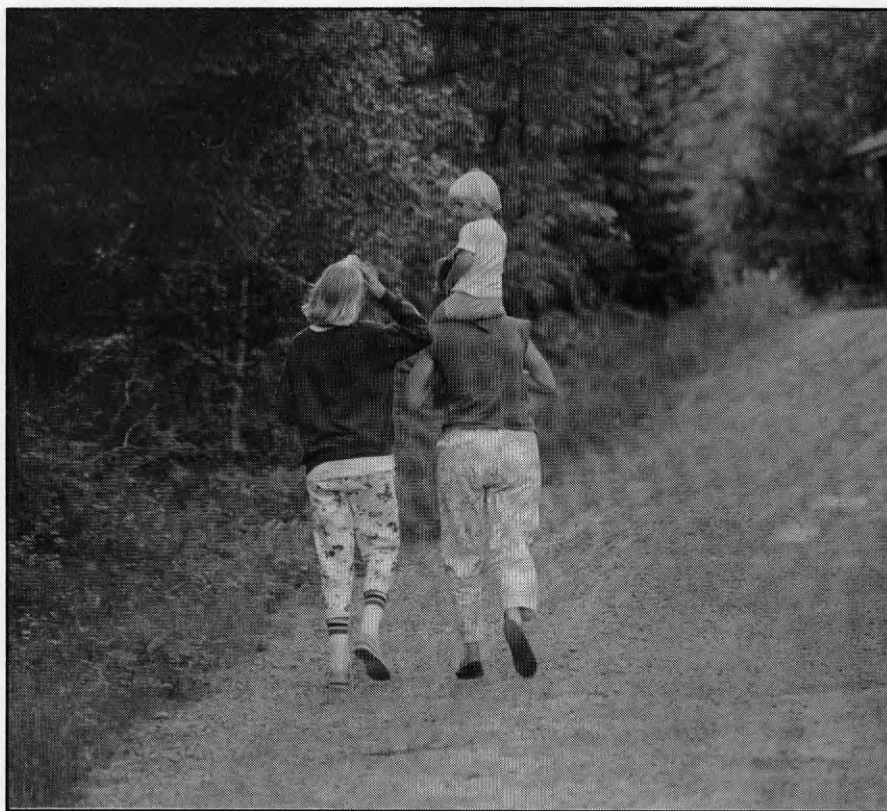
När det gäller återblickarna på den egna barndomen konstaterar en del vuxna intervjupersoner att de under sin barndom hade en större rörelsefrihet än barn idag har och att detta berodde på att det då fanns så lite trafik. Oron för trafiken gör att föräldrarna inte vågar släppa barnen fria. Därför blir barn idag mera bundna till sina föräldrar. Detta är ett förhållande som påtalas allt mer och det kan ha konsekvenser för hur den psykologiska frigörelsen från föräldrarna går till. Troligen förskjuts frigörelsen så att den äger rum senare i utvecklingen hos dagens barn än den gjorde förr. Vad som händer är att barn härigenom isoleras från en mera omedelbar kontakt med vuxenvärlden och denna blir därmed svårare för yngre barn att få något grepp om.

Den finländsk-schweiziske miljöpsykologen och psykoterapeuten Kaj Noschis har framhållit att barnet under sin utveckling pendlar mellan självständighet och beroende liksom mellan närhet och avstånd (Noschis 1992). Barn tar fysiskt och psykologiskt avstånd från vuxna för att utveckla sin självständighet och i denna process spelar en tillgänglig närmiljö en stor roll. Beroende på att närmiljön är en del i denna process väcker den ett intresse hos barnet, vilket i sin tur är grunden för att barnet som vuxen skall komma att se sig själv som ”actor in his environment”. Leken är det medel varigenom denna process utvecklas, betonar Noschis. I leken imiterar barnet den vuxnes sätt att bete sig i omvärlden och härigenom börjar det skapa sina egna föreställningar om betydelsen och meningen med aktiviteter i omvärlden. Lekplatsen i

parken eller bostadsområdet, där barnet leker, har bara betydelse för barnet i den mån det där fritt kan få lov att imitera vuxenvärlden, menar Noschis. Genom att göra hela omgivningen tillgänglig för barn ökar man barnets möjligheter att få kontakter med och lära sig förstå – på sitt speciella sätt – vuxenvärlden och dess villkor.

Sociologen Mats Lieberg har beskrivit hur ungdomar i 14-, 15- och 16-års åldern gärna uppehåller och rör sig i sina bostadsområden och i centrala delarna av sina städer för att studera och imitera vuxenlivet (Lieberg 1992). För dessa aktiviteter är "frirum" viktiga – platser lite vid sidan om de centrala stråken, vilka tillåter frihet från vuxenvärlden och samtidigt närhet till den. Parker och grönområden kan vara sådana frirum liksom torg och gator. Detta beteende, varigenom ungdomarna tar staden och samtidigt vuxenlivet i besittning, kan ses som en fortsättning på den allra första distanseringen från hemmet och familjen som Berglund och Jergeby i sina parkstudier från Aspudden och Gröndal skildrat att små barn ger uttryck för, när de ger sig ut på gården eller till parken för att leka på egen hand.

I sin studie beskriver Berglund och Jergeby också ett annat beteendemönster, nämligen familjens gemensamma utflykter på veckoslut, helger och

Familjens umgänge på fritiden sker i Sverige ofta i naturens sköte.

semestrar. Då ägnar man sig åt andra typer av aktiviteter och åker eller tar sig till andra områden än vad den hemmavarande mamman med förskolebarnet eller bamen själva gör. "Hela familjen är samlad och det är avgörande för aktivitetsmönstret", skriver författarna. Det framgår att familjen gärna söker sig till områden, som ger naturupplevelser men som skulle kunna inge den ensamme vuxne – i alla fall ensamma mammor med yngre barn – oro eller osäkerhet och som de därför inte besöker på egen hand.

Pensionärerna

Liksom i barnstudien använder sig författarna i sin pensionärsstudie av flera olika typer av informationskällor: samtalsintervjuer, observationer och en enkät. Antalet intervjupersoner, pensionärer i åldrarna från 65 till 80 år, var knappt 40 stycken. Enkäten besvarades av cirka 200 pensionärer i vardera Aspudden och Gröndal. Observationerna av pensionärens beteenden utomhus gjordes under olika årstider på gångstråk, gårdar, parker och rekreationsområdet runt sjön Trekanten.

Av resultaten från den här studien skall bara några presenteras här. Ett möjligen förvånande resultat är att för pensionärerna i den här studien utgjorde bostadsgården ingen attraktiv plats. Man tycktes anse att gården var för de yngre och gick sällan själv dit. En anledning till att man inte ville vara där bland yngre personer var att man ansåg att dessa störde och att man själv ville ha lugn och ro. I en studie av Küller från 1985 blev pensionärer tillfrågade om vilka åldersgrupper de helst umgicks med och dessa svarade då att de helst umgicks med medelålders personer. Küller kommenterade detta på följande sätt: "Helst umgås man med medelålders, dit en stor del av de tillfrågade säkert räknar sig själva" (Küller 1985, sid. 166). Pensionärerna i Berglunds och Jergebys studie framhöll dock att de tyckte om att genom sina fönster eller från sina balkonger ha utsikt över gården och på håll följa vad som hände där. Därför var det ändå viktigt att "deras" gård var lummig, tilltalande utformad och att det fanns människor där. Ett undantag från detta förhållande var om gården var en särskild "pensionärgård" som på servicehem eller liknande. I det fallet tog pensionärerna gården i besittning.

Vad som var viktigt för pensionärerna var utformningen av entréerna till bostadshuset – dessa skulle vara ordentligt belysta och på annat sätt "säkra", försedda med en bänk och gärna utsmyckade med växter eller krukor. Den viktigaste "närmiljö kvaliteten" – förutom tilltalande utformning av entréer och gårdar – var tillgången till en egen balkong. Balkongen utnyttjades som uteplats och utsiktsplats och uppskattades särskilt av de tillfrågade pensionärerna.

Parkernas viktigaste funktion för pensionärerna var som promenadstråk. Genomströmningen av personer på parkvägen utmed exempelvis Sannadalsparken var stor. Författarna konstaterar att parken i övrigt inte förefaller vara ett attraktivt område för äldre att uppehålla sig i. Ofta tog dock

Att promenera är för äldre betydelsefullt inte bara därför att det är hälsosamt utan också därför att de härigenom bekräftar för sig själva att de fortfarande är aktiva och kan klara sig. Denna upplevelse stärker i sin tur deras självkänsla.

Att under promenaden återse kända platser och kunna följa årstidsväxlingarna är också viktigt liksom möjligheten att träffa bekanta.

Under promenaderna träffas man och lär känna varandra.

de äldre en paus under sin promenad men då stannade de för att vila sig på en bänk utmed promenadvägen. Att kunna ta en paus och vila sig under promenaden var för många en förutsättning för att man överhuvud gav sig ut och därför var det viktigt för pensionärerna att veta om det fanns bänkar längs promenadvägen. Dessa bänkar utgör också bra observations- och utkiksplatser för äldre.

”Det enda promenadstråk vi tar nu är runt Trekanten. Det har blivit så fint där. Det är vatten och fåglar och folk kommer från stan hit och badar...Så kan man sätta sig på en bänk och se sig omkring. Det är det finaste man kan göra.” (Berglund & Jergeby 1989, s. 76).

Ett bestämt intryck av Berglunds och Jergebys pensionärsstudie är att pensionärerna väljer att distansera sig från yngre människor, håller sig i bakgrunden, men att de ändå på ett "passivt" sätt vill delta i det som händer i deras omgivning.

Säkerhet och trygghet tycks inte bara vara fråga om fysiska förhållanden utan också om förhållandet till andra människor och lika viktigt som det är att få lov att vara ifred lika viktigt tycks det för äldre vara att få lov att vara i närheten av det mera aktiva social skeendet i deras omgivning. Att följa vad andra gör tycks ge en glädje och tillfredsställelse hos äldre som ett mera direkt aktivt engagemang ger hos yngre människor. I Grahns studie nedan framgår att pensionärer i pensionärsföreningar ser två mål med sina parkbesök, dels motion, dels kulturellt engagemang. I det sammanhanget diskuteras också (se nedan sid. 59) hur viktigt igenkännandet är för äldre människor och kanske är det fråga om detta, när de äldre i Berglunds och Jergebys studie uttrycker så stor tillfredsställelse med att följa andras aktiviteter. Intresset för andra skulle i så fall gå tillbaka på erinrandet av liknande egna aktiviteter under tidigare faser av ens liv. Sådant aktivt erinrande är viktigt för att hålla minnet alert.

Ute i staden

Den här rapporten beskriver hur utemiljön används av boende på två mindre orter, Enköping med 35.000 invånare och Västerås med 120.000 invånare. Dessutom intervjuas tio stads- och parkplanerare från Enköping, Västerås och Uppsala. I Enköping intervjuas boende från hela samhället, medan det i Västerås är boende i stadsdelen Bäckby som intervjuas. Författarna har gjort 27 samtalsintervjuer, varav 12 med personer från Enköping och 15 från Bäckby i Västerås. Val av intervjupersoner har gjorts utifrån två olika aspekter. Författarna har valt personer som "representerat" olika boendeformer och de har valt dagbarnvårdare. Valet av dagbarnvårdare beror på författarnas erfarenheter från tidigare studie, redovisade i "Ute till vardags" (se ovan), där dagbarnvårdare var en av undersökningsgrupperna. I den studien framgick dels att dagbarnvårdare vistades mycket utomhus med sina dagbarn, dels att de – beroende på detta förhållande – hade viktiga synpunkter på utemiljöns utformning att förmedla.

Förutom intervjuer har författarna gjort en enkätundersökning. De har fått 821 svar från personer i Enköping och Västerås. Enkätfrågorna var omfattande och redovisas i en bilaga med 70 tabeller. Enkäten skickades till personer i ålderna 18 till 80 år. Den besvarades av något fler kvinnor än män. Fem olika hushållstyper var representerade bland enkätsvararna och dessa var ungefär lika ofta representerade i enkäten från de två orterna. Det fanns fem olika upplåtelseformer representerade – privat & kommunal hyresrätt, bostadsrätt, äganderätt och annan typ av upplåtelseform och även dessa var lika ofta representerade i enkäten från de två orterna.

Författarna har också gjort observationer av folks beteenden i utemiljön

på dagtid och under olika årstider från hösten 1990 till eftersommaren 1991. Observationerna har gjorts på 8-minuterspass på olika stråk och platser under förmiddag, lunchtid, eftermiddag och sen eftermiddag.

I rapporten presenteras då och då utdrag ur intervjuerna från ett mindre antal personer. Det är sju personer, som har valts ut för att de i sina resonemang om utemiljön enligt författarna representerar olika "inriktningar". De olika inriktningarna ses som uttryck för personernas olika användning av och uppfattning om utemiljön.

Bland de sju utvalda personerna har författarna funnit fyra olika slags inriktningar. Dessa beskrivs på följande sätt:

1. De som utnyttjar såväl staden som annan utemiljö.
2. De som i huvudsak använder stadens utemiljö och mera sällan annan utemiljö.
3. De som i huvudsak använder annan utemiljö än stadens. – De arbetar och bor där men tillbringar fritiden utomhus huvudsakligen på andra platser.
4. De som i stort sett bara använder utemiljön ...vid transporter mellan olika mål.

I studien görs också intervjuer med 10 stads- och parkplanerare i Enköping, Västerås och Uppsala. Motivet att inkludera planerare från Uppsala var att författarna ville få något fler planerarintervjuer än vad som var möjligt bara från undersökningskommunerna Enköping och Västerås för att kunna göra jämförelser mellan planerarnas och lekmännens synpunkter och för att ge planerarna i Enköping och Västerås anonymitetsskydd.

I presentationen av sina resultat anknyter författarna till den amerikanske arkitekten Kevin Lynchs begrepp från hans bok "Good City Form" från 1981. Lynch beskriver följande begrepp: vitalitet, anpassning, mening, tillgänglighet och kontroll. Författarna använder även begrepp från sina tidigare studier och läsaren känner igen "aktiviteter utomhus", "sociala relationer i utemiljön" och "upplevelser av olika slag i utemiljön". När det gäller dessa begrepp har författarna i den aktuella studien tillfogat begreppet "arena": "utemiljön som arena för aktivitet", "utemiljön som social arena" och "utemiljön som arena för upplevelser". Författarna preciserar inte begreppet "arena" närmare men använder det liktydigt med bakgrund. Begreppen "aktiviteter utomhus, sociala relationer i utemiljön och upplevelser av olika slag i utemiljön" används på ett beskrivande sätt av författarna. De är deras viktigaste begrepp och utgör tillsammans med Lynchs begrepp grunden för struktureringen av deras empiri. Nedan presenteras en del av dessa på samma beskrivande sätt som författarna gör i sin rapport.

”Platser – att leva på eller ’bara bo’? Vitalitet”

Det här avsnittet visar med beskrivningar av stadsplanerna över Enköping och Västerås och med data från enkäten, observationerna och intervjuerna hur avstånd till service och olika inrättningar i bostadsområdet och i stan som helhet ser ut och uppfattas av invånarna i städerna. Författarna hittar skillnader i de intervjuades upplevelser av sina städer och boendemiljöer som beror på städernas storlek, planeringsmönster – trafikseparering, utbyggt gång- och cykelnät, anläggning av parker och grönområden så att dessa blir lätt tillgängliga för invånarna – men det finns också skillnader i de intervjuades upplevelser som beror på ålder, kön, bakgrund och livsstil. Författarna kopplar på ett intressant sätt samman planeringsfakta – om trafiksystem, parkanläggningar mm – med frågan om de boendes upplevelse av trygghet i sina bostadsområden och i sina städer som helhet. De visar att det spelar stor roll hur trafiksystem och parkanläggningar utformas och att omsorgen i utformningen ger som resultat trivsel och trygghet för de boende.

Enköping uppfattas som en miljö som är tillgänglig i sin helhet för de flesta av sina invånare medan Västerås, som är en större stad, uppfattas som uppdelad i periferi och centrum. Bostadsområdet Bäckby i Västerås, som är planerat som en grannskapsenhet, upplevs som en enhet, vilken förser sina invånare med det mesta av vardagens service. In till centrum i Västerås reser man bara i särskilda ärenden. Detta är en grundläggande skillnad mellan städerna och påverkar invånarnas uppfattningar om sina städer. Enköpingsborna har regelbunden daglig kontakt med hela sin stad medan detta inte är fallet med Bäckbyborna. I gengäld har Bäckbyborna tillgång till ett väl utbyggt gång- och cykelnät, vilket gör att de lätt kan ta sig till centrum, när de önskar göra det. Knappt 40% av Västeråsborna utnyttjar denna möjlighet enligt författarna. I Enköping går och cyklar däremot nästan 60% av invånarna till centrum. Dessa skillnader är intressanta att fundera på. Kan det vara så att invånarnas uppfattning om centrumets karaktär – ”storstad” eller ”småstad” – påverkar deras val av transportmedel in till centrum? Är det svårare eller mindre ”naturligt” att ta cykeln – trots de fina cykelvägarna – in till centrum i Västerås? Eller är cyklandet och gåendet i Enköping uttryck för en allmänt mera småstadsaktig livsstil hos invånarna, som hänger samman med att staden har en mera gammeldags prägel och ett lugnare tempo? Insikter om sådana olika särdrag måste vara mycket viktiga för stadsplanerare att ha som grund för framtida planering.

I fråga om parker och grönområden i de båda städerna konstaterar författarna att här finns en skillnad mellan städerna, nämligen att i Enköping ”spelar parkerna med” i stadslivet medan detta inte är fallet i Västerås. I Enköping har parkerna anknutits till viktiga stråk i staden och de är lätt tillgängliga för invånarna. Författarna konstaterar att detta är en anledning till att folk tycker om att ta sig en cykeltur eller promenad genom centrum. Möjligheten att kunna göra det har stor betydelse för invånarnas trivsel i stan,

något som författarna visar med citat från sina intervjuer men något som de också utförligt visat i sin studie, "Promenera till nytta och nöje" (se ovan).

I det här avsnittet redovisas också en intressant konflikt mellan vad stads- och parkplanerarna upplever vara viktiga miljökvaliteter att värna om – utifrån deras uppgift som planerare av en god livsmiljö för städernas invånare – och det krav som städernas köpmän ställer på att göra städerna anpassade efter handelns önskemål om vägar och parkeringsplatser för sina bilburna kunder. Den intressanta frågan om vilka miljökvaliteter de bilburna kunderna upplever, när de handlar på stormarknaderna jämfört med när de till fots eller cykel kan göra sina inköp i staden, ställs inte, eftersom den inte hör till den här undersökningen. Som läsare av forskningsrapporten kan man dock inte låta bli att fundera över saken. Att leva ett rikt liv i en stad är ett komplext fenomen, i vilket närheten till service ingår men där servicen i sig inte är den dominerande faktorn, vilket väl köpmän gärna tänker sig. I det här sammanhanget passar det bra att ställa frågan om vad en vital stad egentligen är – något som författarna tar upp i sin rubrik för avsnittet.

Både Enköping och Västerås ligger vid en stor trafikled, E18, och kommer att ligga nära eller vid den framtida Mäljarbanan, som skall förbinda orterna i Mälardalen. Detta strategiska läge gör att orterna kanske i framtiden kommer att bli ännu mer intressanta som pendlarorter än de redan är. Idag ser både stadsplanerare och invånare orterna som goda bostadsorter för pendlare till omgivande större städer som Stockholm och Uppsala. Det blir då viktigt att verkligen värna om de goda miljö- och boendekvaliteter, som idag finns på orterna och som av stressade storstadsmänniskor upplevs som allt viktigare motkrafter mot en jäktande livsrytm och andra negativa sidor av storstadslivet, inklusive pendlingen.

"Hur används stadens utemiljö – till vad och av vem? Anpassning"

På frågan i enkäten om vilka av nio möjliga aspekter som en person anser särskilt viktiga om han skulle välja en bostad svarar drygt 80% av de tillfrågade personerna att det är tillgången till balkong eller uteplats. Detta är den i särklass viktigaste aspekten. Näst viktigaste aspekterna – bedömda så av cirka 60% – är service inom gångavstånd och närhet till park och natur.

Av redovisningen av svaren uppdelade per ålder och kön framgår att kvinnorna tycker att dessa tre aspekter är mycket viktigare än männen och att detta förhållande särskilt gäller de yngre kvinnorna. Men kvinnorna tycker generellt också att alla andra – utom en – aspekt är viktigare än männen. De tillfrågade männen tycker att det är lite viktigare än vad kvinnorna gör att äga sin bostad. Detta är ett resultat som också kommit fram i andra miljöpsykologiska studier.

Ett annat intressant resultat som författarna redovisar i detta avsnitt gäller betydelsen av att ha nära tillgång till utemiljö för att man skall vistas

utomhus. Bland dem som bor i radhus eller villa vistas ungefär dubbelt så många utomhus jämfört med dem som bor i flerfamiljshus. Att tillgången till utemiljö gör att man vistas ute mycket mer än om man saknar sådan tillgång framgår nedan av en studie av Grahn (se sid. 52).

Den fråga man gärna ställer sig inför resultaten om kvinnors större miljöintresse är huruvida detta är beroende av det faktum att de i mycket högre grad än män faktiskt vistas i sina bostadsområden. En annan enkätfråga, som författarna redovisade i föregående avsnitt och som också kan vara beroende av denna tolkning, gäller val av transportmedel inom staden. Svaren visar att män i mycket högre grad än kvinnor åker bil till olika mål och att kvinnor promenerar, cyklar eller åker buss oftare än män. Också detta förhållande bör ge kvinnor en större erfarenhet än män av promenadvägar och gångstråk i staden. Självklart finns det undantag bland grupperna – ett sådant är intervju-personen Kalle, som ofta cyklar i stan och som också kan ge uttryck för intressanta miljöupplevelser och miljökvaliteter.

Som ett uttryck för frågan om användningen av hela stan för utevistelse visade det sig i en jämförelse mellan Enköpingsbor och Västerås-/Bäckbybor att de förra upplever att hela staden är tillgänglig för dem, vilket de senare inte upplever i förhållande till sin stad. Här bör igen närhet och tillgänglighet spela in.

I det här avsnittet redovisar författarna också hur olika grupper av befolkningen använder utemiljön. Man känner igen resultat som författarna redovisat i tidigare studier men nu tillämpat på Enköping och Bäckby/Västerås. De grupper, som de här särskilt uppmärksammar, är äldre, tonåringar, skolbarn, dagbarnvårdare med barn – de som är de flitigaste "användarna" av utemiljön. Författarna beskriver hur de väljer att vistas på särskilda utemiljöplatser och på vilka tider på dagen detta sker.

Vad författarna också beskriver här är vad de i tidigare rapporter kallat "passiv användning". Med detta menar de ett tillägnande av miljön som inte direkt visar sig i beteenden och utåtriktade aktiviteter men som ger viktiga upplevelsekvaliteter såsom utsikt över en vacker miljö. För denna användning har bla finparken sin givna betydelse.

"Tillgänglighet"

I det här avsnittet diskuterar författarna begreppet tillgänglighet i "social och psykologisk mening". Författarna sätter likhetstecken mellan tillgänglighet och förmåga att orientera sig i sitt bostadsområde. På frågan i enkäten till boende i Enköping och Västerås om det är lätt att hitta i bostadsområdet svarar de boende i Enköping oftare än Västeråsborna att de tycker att det är lätt. Tveksamheten i Västerås ökar med avståndet från centrum. Författarna tolkar detta förhållande så att de som bor centralt har lärt sig att hitta bättre därför att de använder hela sin omgivning mera aktivt – och för mer än bara sitt boende

– än de som bor i ett mera avlägset bostadsområde.

Författarna sätter också likhetstecken mellan tillgänglighet och tillgång till sittplatser och träffpunkter utomhus. De beskriver ingående och tydligt hur viktigt det är för ett rikt socialt liv att det finns bänkar och sittmöjligheter som fyller flera funktioner samtidigt och att dessa anpassas till ett flertal olika möjligheter till utnyttjande. Torget i Bäckby beskrivs mycket bra på detta sätt. I Enköpings centrum hittar författarna en plats utanför ett varuhus med delvis samma möjligheter till social tillgänglighet men de påpekar att en förbättring av den torftiga utformningen hade ökat tillgängligheten väsentligt.

I detta avsnitt konstaterar författarna också att tillgängligheten förutsätter en varierad utformning och visar att olika grupper av befolkningen uppskattar olika slags parker och även att individer uppskattar olika slags parker vid olika tillfällen. Det behövs både "finparker" och naturplanteringar. De förra uppskattas särskilt av äldre personer och de senare utnyttjas mycket av barn och ungdomar men även äldre gillar naturplanteringar ibland och barn och ungdomar tycker om blomsterrabatter och mera estetiskt utformade planteringar.

"Vem tillhör utemiljön, vem rör över nära och offentlig miljö? Kontroll"

I det här avsnittet talas om människors inflytande över sin boendemiljö och de beskriver hur olika personer upplever att utformningen av detaljer i miljön är betydelsefulla för deras välbefinnande. För att förstå betydelsen av dessa upplevelser måste man ställa sig frågan hur Lynchs begrepp kontroll kan översättas till upplevelsekvaiteter som är förbundna med utemiljön.

Inom psykologin är det känt att uppkomsten av stress är förknippad med en upplevelse av bristande kontroll över den situation som personen i fråga befinner sig i. Författarna beskriver i detta kapitel hur några personer – bla den ovan nämnde intervjupersonen Kalle – reagerade starkt negativt, när utsikten från deras fönster förändrades. Utanför Kalles fönster sattes ett plank upp och hans utsikt blev begränsad till detta plank. Han kände sig som en "fånge på en gård" på sin uteplats. "Fy fasen så illa jag mådde. Det var knappt man ville se ut", säger han i intervjun. En annan person, som förr kunde se "trädgårdar och tanter som gick och påtade" från sitt fönster, kunde inte längre göra det, när ett hus byggdes intill. Plötsligt blev det också mycket mörkare inomhus.

Författarna konstaterar att "när utsikten begränsas av något uppstår ett intrång i boendet, och det tycks vara en ganska vanlig upplevelse bland stadsbor". Detta är ett intressant påstående och man undrar som läsare om det just är stadsbor och kanske lägenhetsboende som ger denna upplevelse? Kan denna upplevelse vara orsaken till att människor, som flyttar in från landsbyg-

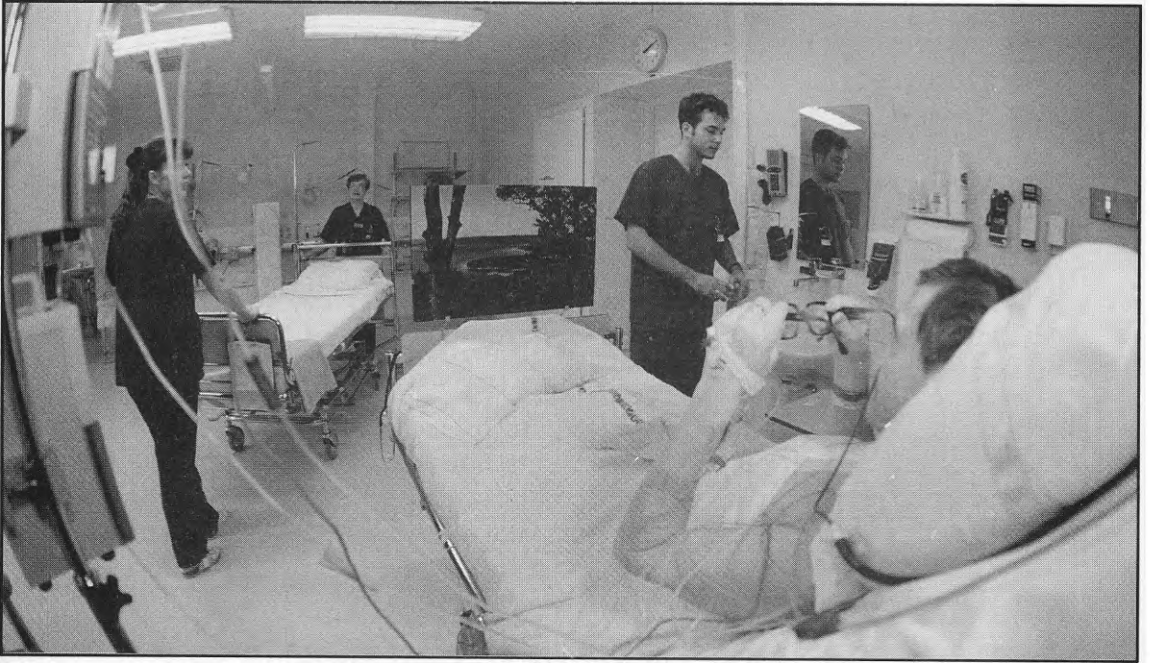
den och varit vana vid vidsträckt utsikt, ofta vantrivs i lägenheter i stan och att det är denna aspekt – snarare än lägenhetsformen – som är anledningen till deras vantrivsel?

Som man kan se av citaten så värderade intervjupersonerna mycket positivt möjligheten att kunna se grönska och andra människor. Att ha utsikt över grönområden och växtlighet berättar också andra intervjupersoner i den här studien om – och författarna beskriver sådan utsikt som en väsentlig – ”passiv” – aktivitet av stor betydelse för människors trivsel. Att grönska och natur faktiskt kan reducera stress har visats mera ingående i några amerikanska studier, bl a av Kaplan & Kaplan (1989) och Ulrich (1984). I en känd studie av den senare jämförde denne tillfrisknandet hos personer som genomgått samma somatiska operation men som vistades i sjukrum med olika utsikt och fann ett snabbare tillfrisknande hos de personer som hade utsikt mot grönska jämfört med de personer som enbart hade en vägg att titta på från sina sjukbäddar. Skillnaderna visade sig inte bara i vad patienterna berättade utan även i deras fysiologiska reaktioner och mindre behov av medicinering liksom i det faktum att de kunde skrivas ut tidigare än de andra opererade patienterna från sjukhuset. Detta resultat har nyligen börjat omsättas inom sjukhusvården i Sverige, där man på intensivvårdskliniken på Akademiska sjukhuset i Uppsala låtit nyopererade hjärtpatienter få se naturbilder vid uppvaknandet efter operationerna (DN 17/2/93). Ett foto av en naturvy kan självklart inte ersätta en riktig utsikt – där vindens rörelse och andra förändringar är viktiga upplevelseaspekter – men det symboliska värdet av naturen är tillräckligt starkt för att kunna ge positiv – avkopplande – upplevelse.

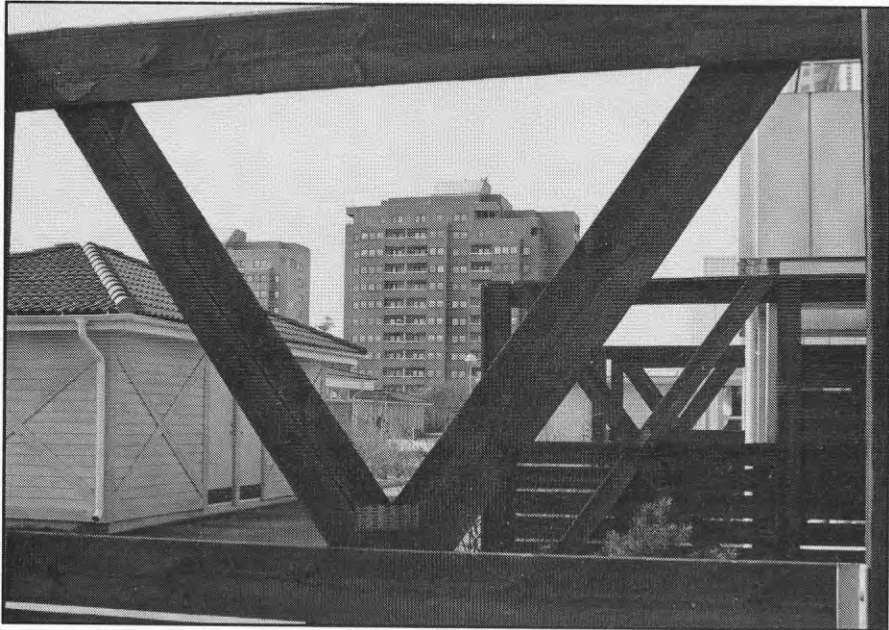
Att kunna må bra när man befinner sig i en krissituation som efter en operation är självklart viktigt. Lika viktigt är vardagens välbefinnande, som ger individen resurser att klara av krissituationer, när dessa uppkommer. Trivsel är med andra ord inte en fråga om tillfälligt eller ”ytligt” tyckande utan har med vår hälsa att göra. Detta är viktigt att komma ihåg för att rätt värdera människors beskrivningar av vad som skapar trivsel för dem. Den ovan nämnda amerikanska miljöpsykologen Rachel Kaplan visar med resultat från en undersökning hon gjort om boendes tillfredsställelse med sitt grannskap (”neighbourhood”) att helt avgörande var om de boende hade utsikt mot natur.

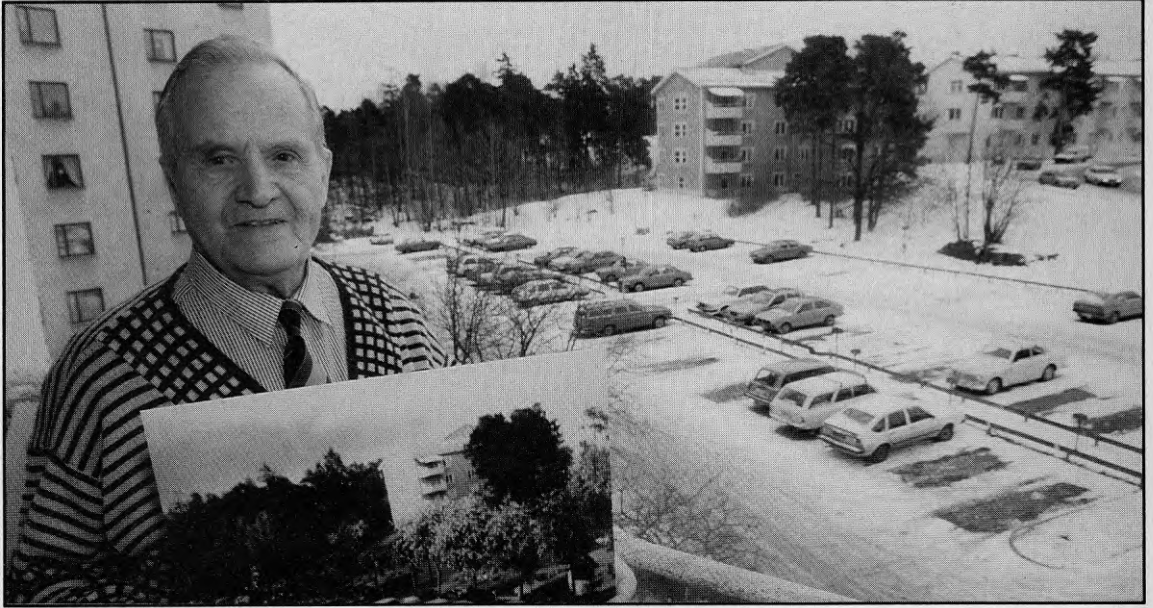
”The strongest forces in predicting positive neighbourhood satisfaction were the natural aspects of the view. Seeing woods, large trees, and landscaping each was strongly related to ...neighbourhood satisfaction. —The more trees people reported having near their home, the greater their neighbourhood satisfaction.”
(Kaplan 1983, sid. 145.)

Nyligen beskrevs i svensk press hur plötsligt en dag ett större bestånd av friska träd i ett bostadsområde i Årsta utanför Stockholm fälldes för att skydda bilar

Av en god utsikt – som mot ett landskap eller grönska – stimuleras våra sinnen och vi blir harmoniska. Av en begränsad utsikt – som mot en vägg eller byggnadsanordningar, vilka ger oss en känsla av instängdhet – kan vi bli sjuka. Inom sjukvården har man börjat tillämpa denna insikt i konvalescensen efter operationer, där i brist på utsikt genom ett fönster i stället foton av ett vackert landskap ska hjälpa nyopererade patienter bli friska fortare.

Men hemmiljön måste också vara avkopplande och utemiljön i bostadsområdet kan förstöras genom tanklös nedhuggning av exempelvis träd utanför omkringboendes fönster och balkonger.

på en parkering under träden från nedsmutsning (DN 26/2/93). Träden ifråga var rönнар och fåglar kom för att ta deras bär och smutsade då samtidigt ner bilarna. Med fällningen av träden förlorade omkringboende människor en fin och stimulerande utsikt. Betydelsen av en sådan utsikt för människors trivsel och välbefinnande, ja för deras hälsa – något som alltså bevisats i ett antal miljöpsykologiska studier – förstod inte de – eller ville inte de ta hänsyn till – som ville skydda sina bilar och som var ansvariga för trädgårdens fällning. Denna betydelse framhöll emellertid omkringboende personer bestämt. Av forskningsresultaten ovan kan man dra slutsatsen att detta inte "bara" var tyckande från de omkringboendes sida utan en mycket viktig aspekt av boendekvaliteten för dem.

Stads- och parkplanerare

Att författarna har tagit med planerare bland sina intervjupersoner beror på, säger de, att de ser dessa som nyckelpersoner och med detta torde de mena att dessa i viss mån har sådana möjligheter till kontroll som de boende saknar. Det visar sig emellertid att också planerarna upplevde att deras möjligheter till inflytande och påverkan av städernas utformning var starkt begränsade.

Planerarna som grupp betraktade tycks inte omfatta några gemensamma idéer om utemiljöns utformning – förutom att det bör finnas småbarnslekplatser, lugna platser för vuxna och bollplaner inom rimligt avstånd från

bostadshusen – och de ser utemiljön som en marginell fråga för stadsplaneringen. I kontrast till stadsplanerarna har parkplanerarna tämligen många idéer om utemiljöns utformning men menar samtidigt att dessa idéer är svåra att realisera, eftersom de anser sig ha litet inflytande över dessa frågor i planeringssammanhang. Här kommer en sedan gammalt känd motsättning fram mellan stadsplanerare och parkplanerare. Utifrån de resultat, som författarna presenterar i den här rapporten, och även presenterat i tidigare rapporter om utemiljöns avgörande betydelse för stadsbors trivsel i sina städer, förefaller det självklart att grönområdesplanering utgjorde en del av stadsplaneringen.

Olika livsstilar – två exempel

Intervjupersonen John säger att han aldrig är hemma mer än när han är sjuk. Han presenteras på följande sätt: "John är 55 år och bor tillsammans med sin familj, hustru och två tonårsbarn i en större lägenhet i Bäckby. Han arbetar på annan ort och har ganska långa restider med bil varje dag." Andra platser än bostadsområdet har större betydelse för honom. På helgerna ger han sig av till sitt fritidshus. John är därför mera en "hypotetisk" användare av utemiljön i sitt bostadsområde. Han tycker att det är bra att det finns "fantastiska cykelvägar" och ett "skogsområde nära" men utnyttjar ingetdera. Man kan helt enkelt säga att för Johns upplevelse av livskvalitet har bostadsområdet liten eller ingen betydelse, vilket beror på Johns sätt att leva och inte på bostadsområdets utformning och karaktär.

En intervjuperson, som har information att förmedla, är den ovan nämnde Kalle. Han beskrivs på följande sätt: "Kalle är ungefär 60 år gammal och förtidspensionerad efter en olycka. Han bor i en lägenhet i markplan vid en storgård i Bäckby". I kontrast till John vistas Kalle mycket utomhus och han har intressanta erfarenheter att dela med sig. Han tycks vara en person som utnyttjar sin omgivning mycket och som har en klar uppfattning om vad han tycker är väsentliga miljökväligheter. Kalle citeras ofta i texten och därför blir hans beteenden, upplevelser och värderingar sammanhängande. De skulle kunna sammanfattas som uttryck för en inriktning i förhållande till utemiljöns användning, upplevelse och värdering.

En fråga som man ställer sig, när man läser vad intervjupersonen Kalle sagt, är om inte detta är en man som lever ett liv med hög "livskvalitet" och att hans sätt att använda miljön uttrycker just det. För honom är utformningen av miljön viktig och han har ingående synpunkter att förmedla, därför att han använder sin miljö och verkligen bryr sig om hur den ser ut. I detta sammanhang – i anslutning till studiens insamlade information – hade en diskussion av begreppen livskvalitet och "välfärd" kunnat vara mycket intressanta att diskutera. Om man ingående hade jämfört intervjupersonen Johns inriktning/livsstil med intervjupersonen Kalles så hade det kanske kommit fram att

livskvalitet är inte bara en fråga om omvärldens utseende och tillgångar – eller det levnadssätt som präglar ens vardag på grund av arbets-, familj- och andra socioekonomiska förhållande – utan också en fråga om individens förmåga att uppfatta dessa och hennes intresse att utnyttja och ta till vara dem. Detta är en psykologiskt intressant frågeställning med betydelse för studier av miljöns betydelse och användning.

Tillgång till en god utemiljö – en välfärdsfråga

Kopplingen till ett välfärdsperspektiv görs som association och allmän tanke i den här studien. Resultat från författarnas och andra forskares studier om utemiljöns användning och betydelse för olika grupper i samhället och för den enskilde individens utveckling, välbefinnande och hälsa utgör beskrivningar av utemiljöns välfärdsaspekt. Att fortsätta arbeta för att föra över miljöpsykologisk kunskap om grupper och individers behov av en god utemiljö i en terminologi, som kan införlivas i samhällets traditionella välfärdsanalyser, förefaller som författarna framhåller en synnerligen angelägen uppgift idag.

Kort sammanfattning

De ovan beskrivna studierna av Berglund och Jergeby har visat på ett ingående sätt hur barn i olika åldrar och pensionärer använder utemiljön i sina bostadsområden i två äldre stadsdelar i södra Stockholm. Berglund och Jergeby har också i en studie beskrivit hur olika utemiljön upplevs och används av personer boende på två mindre orter, Enköping och Västerås, beroende å ena sidan på hur tillgänglig utemiljön faktiskt är och upplevs av personerna i fråga och å den andra sidan på hur personerna själva lever och i vilken mån de rör sig mycket ute i sina bostadsområden och stadskärnor. Livskvaliteten för invånarna på dessa orter varierar beroende på dessa förhållanden.

LITTERATURFÖRTECKNING

Rachel Kaplan, *The Role of Nature in the Urban Context*, i **Behavior and the Natural Environment**, Human Behavior and Environment. Advances in Theory and Research, vol. 6, redaktörer: Irwin Altman & Joachim F. Wohlwill, New York 1983.

Rachel Kaplan & Stephen Kaplan, *The Experience of Nature. A Psychological Perspective*, Cambridge 1989.

Mats Lieberg, *Att ta staden i besittning. Om ungas rum och rörelser i offentlig miljö*, Byggnadsfunktionslära, Arkitektursektionen, Lunds universitet, Lund 1992.

Sören Löfvenhaft, Läkande konst på intensiv. Nyopererad hjärtpatient mår bättre om det finns en naturbild att vakna upp till, DN 17/2/93.

Sören Löfvenhaft, Bilen Går före trastens rännor, DN 26/2/93.

Kaj Noschis, Child Development Theory and Planning for Neighbourhood Play, *Children's Environments*, 9(2), 1992.

Roger S. Ulrich, View from a Window May Influence Recovery from Surgery, *SCIENCE* 224: 420-421.

Forskargruppen Grahn & Sorte

Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp.

Hur används parken? Om organiserade gruppers bruk av grönområden", Stad och Land/Rapport nr 39, Alnarp 1985.

Egen härd – guld värd, Institutionen för landskapsplanering, 1988:8, Alnarp.

Att uppleva parken. Parkens betydelse för äldre, sjuka och handikappade skildrad genom dagböcker, intervjuer, teckningar och fotografier. Institutionen för landskapsplanering, 1989:6, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp 1989.

Om parkers betydelse. Parkers möjligheter att underlätta och berika föreningsverksamhet och arbete på daghem, skolor, servicehus och sjukhus, dissertation, Stad och Land, rapport nr 93, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp 1991.

Forskningen i den här gruppen började som ett samarbete mellan Sorte och Grahn men har efterhand bedrivits självständigt av Grahn. De här refererade rapporterna är en del av de olika skrifter och artiklar som Grahn publicerat om

sina forskningsresultat. Grahn har sammanfattat resultaten från forskningsrapporterna i avhandlingen "Om parkers betydelse". Nedan redovisas en del forskningsresultat från de ursprungliga rapporterna medan andra redovisas i avhandlingens bearbetade form. När detta sker anges det klart.

En strävan i Grahns och Sortes forskning har varit att via kunskaper om olika användargrupperns upplevda behov av grönområden och parker försöka få fram föreställningar om bra planeringsförebilder. Grahn har velat hitta den parktyp som bäst tillfredsställer människors behov av exempelvis motion, sport- eller kulturaktiviteter utifrån kunskap om var människor utövar dessa aktiviteter och hur de uppfattar att platser bäst borde utformas för att tillfredsställa deras behov av aktiviteterna.

Grahns utgångspunkt är alltså att användarna bäst kan definiera karaktären hos parker eller grönområden och denna utgångspunkt motiverar uppläggningsen av hans studier. Dessa har en tydlig empiristisk tyngdpunkt. Grahn har använt sig både av kvantitativa metoder med enkäter och av kvalitativa metoder med intervjuer, dagböcker, teckningar och fotografier som insamlingsmaterial. Han föreställer sig relationen mellan individen och miljön som ett rollspel. Rollspelet uttrycks i de aktiviteter, som individen väljer att utföra i bestämda miljöer. Rollspelet är betydelsefullt för individens identitet, menar Grahn, som tycker att man tidigare alltför ensidigt beaktat den sociala omgivningens betydelse för identitetsutvecklingen.

Hur används parken?

Grahns och Sortes första undersökning inom ramen för forskningen vid Institutionen för Landskapsplanering om människors bruk av tätorternas grönområden är en kartläggning med hjälp av ett omfattande enkätmaterial av hur olika grupper använder grönområden i tätorter. Motivet till att man inriktat sig på att beskriva denna typ av användning har varit att man har velat skaffa sig argument mot hotande förtätning av städerna på bekostnad av städernas grönområden.

"Idag sker sådan förtätning i betydande utsträckning på mark som tidigare sparats för friluftsliv och rekreation. Tyvärr tas denna mark i anspråk utan att beslutsfattarna har haft tillräckliga möjligheter att kunna väga in de aktuella områdenas betydelse som sådana för tätortens invånare." (Grahn & Sorte 1985, s. 5).

Utifrån en bearbetning av enkätsvar från nästan 1 600 organisationer i nio tätorter i Sverige beskriver Grahn och Sorte hur mycket organisationerna använder grönområden för sina aktiviteter, vilka aktiviteter dessa ägnar sig åt på grönområdena samt vilka typer av grönområden som de anser passa sina

aktiviteter. Följande tätorter valdes: små tätorter som Varberg, Trelleborg och Enköping med en befolkning på mellan 15 till 30.000 invånare, mellanstora tätorter som Halmstad, Trollhättan och Kristianstad med mellan 30.000 och 50.000 invånare samt slutligen större tätorter som Uppsala, Västerås och Lund med en befolkning på mer än 50.000 invånare. De organisationer man kontaktade var allmänna institutioner inom barnomsorgen, skolan, sjukvården, fritidssektorn, åldringsvården och annan omsorgsverksamhet samt enskilda föreningar, som kunde tänkas bedriva verksamhet utomhus i parker och grönområden.

Enkätsvaren visar att mer än 90% av de tillfrågade organisationerna bedrev verksamhet utomhus och att även fler angav att de önskade kunna bedriva utomhusverksamhet. Det framkom också att ca 80% av utomhusaktiviteterna äger rum inom tätorten, i parker och grönområden, de egna områdena undantagna. Övriga 20% äger rum i områden utanför tätorterna.

I genomsnitt vistas grupperna två timmar utomhus vid varje tillfälle. Det finns två slag av anledningar till att man inte är lika mycket utomhus som man skulle vilja – en gäller brist på personal, som kan medverka att driva verksamheten, en annan gäller grönområdenas utformning. Det senare anføres särskilt av företrädare för organisationer, som arbetar med äldre, rörelsehindrade och sjuka men även av lärare på olika nivåer inom skolan.

De olika organisationernas utomhusaktiviteter analyserades och sammanfattas i följande elva "typaktiviteter": idrott, lek, motion, studier, idrott med lek, individuell sport, social samvaro, ridning, scouting, motorsport och hundsport. De kvaliteter hos grönområdena, som ansågs viktiga för organisationernas aktiviteter, ser författarna uttryckta i 6 "parktyper". Dessa kallas naturpräglad parkmiljö, stadsparks- och folkparksmiljö, rofylld parkmiljö, idrotts- och aktivitetspark, lekaktivitetspark och prydnadspark. Var och en av dessa parktyper ses alltså som en renodlad typ av park, som tillfredsställer det dominerande "parkbehovet" hos de olika tillfrågade organisationerna och som visar vilka kvaliteter företrädarna för dessa organisationer värderar särskilt högt hos parker. En parktyp, den naturpräglade parkmiljön, uppskattades dock av samtliga organisationer.

Vad den här kartläggningen tydligt visade var inte bara att för de tillfrågade organisationerna utgjorde utomhusaktiviteterna en väsentlig del av organisationernas aktuella verksamheter utan också att organisationernas företrädare hade önskemål om både bättre möjligheter att kunna vistas mera ute och om bättre utformade grönområden. Man kan därför säga att det antagande som författarna presenterar i början av sin studie, nämligen om grönområdenas väsentliga betydelse för friluftsliv och rekreation i tätorterna, verifierats av svaren från de tillfrågade organisationerna.

I det här sammanhanget kan man inte låta bli att reflektera över betydelsen av den här typen av organisationer för att hos särskilt unga människor skapa och upprätthålla känslan för naturen. Forskarnas kontakt-

personer har varit ledarna för organisationernas verksamheter. I denna roll uttrycker dessa den naturideologiska inriktning, som präglar organisationernas verksamheter. Att beskriva hur medlemmarna påverkas av ideologin har inte varit studiens syfte men är ändå intressant att fundera på. Denna troliga påverkan samverkar med vad som kommit fram i Grahns studie, nämligen att man faktiskt bedriver omfattande verksamhet utomhus. För den enskilde medlemmen blir det därmed lätt "självklat" – både ideologiskt och praktiskt – att förbinda vissa aktiviteter och verksamheter med en sådan naturomgivning, där dessa tidigare ägt rum. Kanske är denna typ av organisationer en av de viktigaste förmedlarna – förutom hemmet – av den speciella svenska kärleken till naturen? En studie av samma slag som Grahns och Sortes men riktad till organisationer på kontinenten skulle kunna visa om detta ett typiskt svenskt fenomen.

Egen härd – guld värd

Den här rapporten redovisar en bearbetning av en del enkätsvar, som samlades in i den ovan nämnda enkäten men som inte redovisats tidigare. De enkätsvar, som Grahn nu lyfter fram, gäller nästan 1.400 institutioners och föreningars tillgång till egna områden utomhus, deras användning av parker i tätorten samt deras önskan om egna grönområden.

Grahn definierar eget område på följande sätt:

"Som egna områden räknas markområden som hör till en byggnad. För skolorna kan det vara skolgården, för daghemmen daghemstomten osv. Föreningar kan ibland ha en föreningsgård med tillhörande tomt. Observera att ett område på parkmark eller kvartersmark, som får lov att brukas av en organisation, här inte räknas som eget område."

Först och främst konstaterar Grahn att det är betydligt vanligare att föreningar saknar eget område att vara på än institutioner. Av de knappt 900 institutioner, som besvarat Grahns enkät, har nästan 90% angett att de har eget område medan knappt 60% av de 266 föreningarna har det. Grahn konstaterar också att nästan 30% av båda typerna av organisationer i skånska slättstäder saknar eget område medan bara 13% saknar egna områden i Västerås, som har god tillgång på mark i kommunen. Organisationernas karaktär och tradition – institution eller förening – har betydelse för tillgången till eget område liksom även tätorternas naturgeografiska förutsättningar.

Titeln på Grahns rapport är en kort sammanfattning av hans viktigaste budskap och sammanfattning av enkätsvaren: att de som har eget område utomhus vistas överhuvudtaget mera utomhus och besöker parker och grönområden i tätorten oftare än de som saknar sådant område. Detta resultat

Genom aktiviteter i grupp lär sig barn och ungdomar inte bara naturbeteenden utan bibringas också kunskaper och värderingar om naturen och utvecklar ett speciellt förhållningssätt till naturen. Detta har stor betydelse för dem också senare i livet.

använder Grahn som argument för att förse fler organisationer med egna områden utomhus.

Grahn analyserar också hur utformningen av organisationernas egna grönområden och av parker bedöms av organisationerna och hur denna utformning anses påverka organisationernas verksamheter. Han konstaterar att egna områden och parker är alltför "rörelseinriktade" för att detta skall passa verksamheterna ifråga och detta uppfattas som begränsande.

Tyvårr har ofta såväl de tillgängliga parkerna som de egna områdena en gestaltning som främjar olika rörelseaktiviteter. Det medför att organisationerna ofta tvingas ställa in andra högprioriterade aktiviteter såsom studieaktiviteter, utflykter med kulturell inriktning, naturaktiviteter och djuraktiviteter. Istället för dessa inställda aktiviteter utför man ofta en rad rörelseaktiviteter." (Grahn 1988, sid. 193).

I ett avsnitt i rapporten, "Parken och det egna området som skilda fenomen", beskrivs vilka aktiviteter som de tillfrågade institutionerna och föreningarna ägnar sig åt på sina egna områden respektive i parker och det visar sig att med vissa undantag så ägnar sig de tillfrågade grupperna åt olika aktiviteter på de olika områdena. För de flesta organisationerna fungerar parkbesöken som utflykter medan det egna grönområdet – kanske bl a beroende på dess storlek – används för mera bestämda och "funktionspräglade" aktiviteter som att cykla, ägna sig åt redskaps- och bollekar, motionsgymnastik. Det är bara biologi- och idrottslärare, tränare inom idrott och ledare för friluftsföreningar, som inriktar sina aktiviteter på ungefär samma saker på både egna grönområden och, i den mån det går, i parker. Detta visar hur viktig målsättningen för verksamheten i fråga är för vad man söker och gör utomhus.

Övriga ledare i föreningarna och institutionerna uppfattar utflykterna till parkerna främst som social träning och lustfylld samvaro. Här kan man erinra sig Berglunds och Jergebys intervjuer med hemmavarande mammor med små barn, som berättade att de gjorde längre utflykter på helgerna, när hela familjen var samlad – utflykter till platser de aldrig själva med ett barn skulle ge sig ut på. I kontrast till denna inriktning på gruppens samvaro och sammanhållning står träningen och övningen av enskilda färdigheter hos individerna, vilket i större utsträckning sker på det egna grönområdet hemma.

Kanske är det så att utformningen av de egna grönområdena är gjord så att den främst understödjer denna typ av aktiviteter, kanske medger områdets storlek inte andra aktiviteter. Kanske är det också så att det egna området aldrig kan bli lika spännande som områden längre bort därför att det är bekant. Att utforska "främmande" områden och att njuta av vistelsen där på ett tryggt och avslappnat sätt är självklart enklare i andras sällskap än på egen hand.

I en studie redovisad i uppsatsen "Betydelseområdet – verklighet mellan verkligheter" i Grahn's avhandling skildrar han med hjälp av dagboksanteckningar och intervjuer från vårdare vid ett behandlingshem inom barn- och ungdomspsykiatri hur viktiga stora platser är för barn, som är otrygga och som har svårt att klara av att vara tillsammans. Kommer dessa barn för nära varandra uppstår konkurrens och bråk, enligt vårdarna. Vad dessa barn behöver är platser, där de kan känna att de kan agera fritt och otvunget. Så här beskriver därför dessa vårdare den ideala utomhusmiljön för dessa barn:

"Det är en allsidig miljö vi kräver. Det måste få finnas, för att vi ska kunna träna deras uppmärksamhet och för att de ska kunna ta för sig, så att de slipper konkurrera om sakerna. Så det krävs stora platser. —Då skulle dom inte behöva slåss. —För gruppaktiviteter uppsöker vi ett område, som är ganska stort och öppet och liksom lite otvunget. —Det får inte vara för strikt. Det fungerar inte på barnen. Det måste få finnas lite frihet och rörelse. De måste få känna att de kan få agera rätt fritt och otvunget." (Grahn 1991, sid. 338).

Grahn's syn på förhållandet mellan människors aktiviteter och miljöer förenar – enligt hans egen uppfattning – en slags fysisk determinism med ett fenomenologiskt tänkande. Grahn analyserar de ovan nämnda olika beteendena – det sociala i parker – och det träningsorienterade på egna grönområden – utifrån en faktoranalytisk bearbetning av sina enkätdata. Hans utgångspunkt är att valet av aktiviteter är beroende av miljöernas karaktärer:

"...aktivitetstypernas beroende av miljön leder till två huvudgrupper av aktiviteter. Den ena gruppen kan sägas ha som mål 'att söka bli del av, och söka förstå den sociala och materiella omvärlden. — Den andra gruppen kan ha som mål 'att kunna utmana och behärska sin kropp och sin omgivning genom att praktiskt utveckla sitt kunnande". (Grahn 1988, sid. 256)

Grahn menar att miljötyperna påverkar aktivitetstyperna. Hur denna påverkan mellan aktiviteter och miljöns karaktär kan tänkas se ut framgår dock inte. Grahn anser att sambandet mellan organisationernas beteenden och grönområdenas utformning och tillgänglighet förklaras av människors sökande efter ett optimalt förhållande mellan miljö och aktiviteter. När människor uppnår ett sådant förhållande kan bara de själva bekräfta att detta föreligger.

I uppsatsen "Den fysiska miljöns diktatur över människan? En undran över begreppet miljödeterminism", återgiven i hans avhandling, utvecklar

Grahn vidare sina tankar om förhållandet mellan miljön och människors aktiviteter. Från de dagböcker, som han samlat in från olika organisationers ledare, lyfter han fram dessa personers beskrivningar av fulländade ögonblick, då de upplevt en samstämmighet mellan sig själva och den fysiska omgivningen. Denna samstämmighet tycks han alltså se som en yttersta bekräftelse på det optimala förhållandet antytt ovan. Grahn uppfattar interaktionen mellan individen och miljön som ett rollspel. Han ser på interaktionen på följande sätt:

”...människor har förmåga att urskilja bestämda mönster av kvaliteter i miljöerna, och ...dessa kvaliteter medför att människorna har möjligheter att inta 'roller'. Det i sin tur innebär att man tycker att vissa aktiviteter bäst passar att utföras i dessa miljöer. Några aktiviteter är rätt hårt knutna till bestämda karaktärer medan andra är mindre hårt knutna. De flesta aktiviteter kan dock knytas till en bestämd roll. —Relationerna mellan människan och omgivningen sker i form av skilda aktiviteter eller förhållningssätt – ett agerande – och därmed åtföljande upplevelser. Jag benämner detta rollspel.” (Grah, 1991, sid. 160f).

Att uppleva parken

Den här rapporten beskriver vilka utomhusaktiviteter som bedrivs av organisationer för äldre, handikappade och sjuka i Lund, Västerås och Uppsala. Dessa orter valdes därför att det på dem fanns organisationer av alla de kategorier som Grahn och Sorte hade tagit upp i sitt projekt tidigare. Sexton ansvariga ledare i organisationerna – ordförande i pensionärsföreningar, fritidsassistenter, fritidsledare, fritidspedagoger och arbetsterapeuter – har under ett års tid fört dagbok över organisationernas verksamheter utomhus. Dessa dagböcker har analyserats och efteråt har författaren intervjuat dagboks-författarna för att klargöra varför de bedrev sina verksamheter och hur de valde lämplig utomhusmiljö. Dagboks-författarna har också fått berätta om ideala utomhusverksamheter – verksamheter de skulle vilja ägna sig åt i en miljö som var utformad så att den kunde passa dessa – samt rita ideala platser och fotografera sådant som ingick i deras idealföreställningar.

Grahn konstaterar att de resultat som kom fram i studien från 1988 verifierats i den aktuella studien:

”I Grahn (1988) kan man se att pensionärsföreningarna i stort sett endast är inriktade på de två nämnda aktiviteterna (motions- och kulturaktiviteter) medan handikappföreningar även är intresserade av idrott och nöjesinriktade bollspel som boule, samt att ledare inom sjuk- och åldringsvård även prioriterar lekar, studier av djur och natur samt en del nöjesinriktade bollsporter. Dagböckerna bekräftar

att organisationerna prioriterar aktiviteterna i den ordningen" (Grah 1989, sid. 208).

Igen framför Grah sin övertygelse om att "alla aktiviteter kräver sin miljö":

"Motion förläggs därför i en 'motionspark'. Den motion man i alla dagböcker beskriver är motionspromenaden, och den sker enligt samstämmiga dagboksnoteringar och samtal bäst i en skogsmiljö. Skogen kan dock inte se ut hur som helst utan ska vara lätt kuperad, ha många trädslag, både barr och löv, vara så stor att det tar många timmar att gå runda samt innehålla en mängd fågelarter och ha en rik flora. 'Det ska finnas saker att upptäcka' som man uttrycker sig." (Grah 1989, sid. 4f)

Det faktum att även äldre, handikappade och sjuka önskar sig en variationsrik och stimulerande miljö och att de vill kunna "upptäcka saker" får en att tänka på de barnstudier som tidigare presenterats och i vilka motivet att upptäcka en ny värld (på egen hand) var en stark drivkraft för barnens önskan om att ge sig av hemifrån från det invanda och kända och där grönområden och parker med sina naturinslag upplevdes kunna tillfredsställa detta behov av kontakt med och upptäckt av det okända. Men samtidigt gjorde sig behovet av igenkännande påmint hos Grahns grupper och han konstaterar att för den här grupper av personer hade de viktigaste aktiviteterna ett kulturellt innehåll. Det var därför, menar han, som dessa grupper uppskattade gamla folkparker, parker med äldre byggnader och gammeldags typer av växter och planteringar.

Betoning hos äldre människor på ett särskilt innehåll hos omgivningen, omgivningens kulturella aspekt, bör ses som ett uttryck för att deras verklighet genom erfarenheter och upplevelser har fått ett bestämt symboliskt innehåll som unga människors verklighet ännu saknar. Det är därför som äldre människor lägger så stor vikt vid minnen – de är bärare av deras livs erfarenheter och upplevelser och – de är därigenom ett uttryck för deras identitet. På detta vis är ting i omvärlden betydelsefulla för oss – de "hjälp oss" att påminna om och förstärka vår identitet. Hos barn och ungdomar ser vi början till den identitetsskapande processen; hos vuxna och äldre ser vi effekterna av processen. Lika viktigt som det är för barn att processen stimuleras och utvecklas, lika viktigt är det för äldre människor att kunna hålla kvar vid vad de "skapat" som uttryck för sin identitet.

Titeln på en forskningsrapport av Hurtig m fl om varsam ombyggnad efter gamla människors behov, "En vill bo där en é känd", uttrycker gamlas behov av att också själva bli igenkända av andra människor för att känna sig

trygga. Detta behov visar hur skör gamlas identitet kan vara och hur starkt beroende de är av sin omgivning.

Hos patienter med demenssjukdomar uppenbaras beroendet av den fysiska omgivningen tydligt: när dessa patienter kan känna igen sig i omvärlden orkar de igen – om än bara för kortare stunder – fungera som individer. När de inte längre orkar med detta upphör samtidigt många andra funktioner.

Grahn ger exempel på detta i sin undersökning genom att återge vad sjukhuspersonal berättat om långvårdspatienter. Igenkännandet av föremål på en plats kunde helt förändra patienternas beteende.

”Personalen berättar att patienter, som på sjukhusen isolerar sig totalt, som måste matas och struntar i toalettbesök återfår sin identitet, när miljön omkring dem exempelvis kan påminna dem om barndomens utflykter. De kan börja berätta om sitt liv, de beställer själva vad de vill ha på det parkcafé de besöker, äter själva utan kladd; patienter som på sjukhus måste matas och kanske inte har sagt ett ord på veckor.” (Grahn 1989, sid. 5)

Dessa anmärkningsvärda observationer vittnar om betydelsen av igenkännandet i omgivningen för patienterna. Det förefaller därför väsentligt att vårdpersonalen och parkförvaltningar tar dessa observationer på allvar och samarbetar om att integrera vistelsen i dessa betydelsefulla utomhusmiljöer i själva terapiarbetet. Precis som hos barn är det ting som talar till de dementa patienterna – snarare än kontakter med andra människor – och därför behöver sådana patienter omges av ting, som kan ge dem tillbaka deras minnen och därmed lite liv – bekanta ting.

Möjligen är det just dessa viktiga insikter Grahns kontaktpersoner bland arbetsterapeuter och fritidspersonal har som utgångspunkt, när de beskrivit målsättningen för sina organisationers verksamheter och som gör att denna grupp av professionellt utbildade kontaktpersoner skiljer sig från pensionärsföreningarnas kontaktpersoner. De senare förefaller vara vanliga pensionärer, som åtagit sig att leda verksamheten i sina föreningar men som inte har någon speciell utbildning eller träning. Det behöver de ju inte heller ha för uppgiften att organisera verksamhet för friska människor.

Företrädarna för pensionärsföreningarna vill uppnå två mål: motion och kulturella aktiviteter. Grahns andra kontaktpersoner ser andra mål: att åstadkomma meningsfulla aktiviteter, att erbjuda en stimulerande miljö, att bygga upp sina medlemmars självförtroende. Fast dessa medlemmar är svagare och mera handikappade än de friska pensionärerna sätter man inte motion och hälsa först eller ens nämner det bland målsättningarna. Man menar framhåller att motion och hälsa uppnås först om man lyckas med de andra målen. Bakom detta ”professionella” synsätt kan man ana insikten om att för

att lyckas med vården måste man kunna motivera patienterna att vilja delta och deltagandet måste ha ett innehåll och vara meningsfullt för patienterna. De friska pensionärerna behöver inte tänka så eftersom de själva redan genom engagemanget i sina föreningar är motiverade. Vistelsen utomhus för sjuka eller handikappade människor blir därför en del i ett större sammanhang. Så här beskriver en kontaktperson inom sjukvården sin uppfattning om målsättningen med verksamheten för de sjuka:

”Vårt övergripande mål är att under vårdtiden väcka människors intresse för en aktivare och mer meningsfull fritid, som på sikt kan göra vårdtiderna kortare. Vi tror att en aktivare fritid höjer livskvaliteten och risken för återinsjuknande minskar. Vi vill väcka intresse för vår natur; upptäcka, lyssna, lära. Att få frisk luft och motion. Att umgås i en grupp utanför sjukhuset är stimulerande för de flesta. En social träning” (Grahn 1989, sid. 176)

Grahn citerar den amerikanske psykoanalytikern Erik H Erikson, som skildrat människans existentiella problem under olika faser av livscykeln och som hävdar att för att äldre människor skall orka leva och inte falla offer för håglöshet och depressioner måste de se en mening med sitt liv. Det är detta som fritidsledarna och arbetsterapeuterna inom sjuk- och långvård också tycks ha insett. De friska pensionärerna inser kanske inte alltid det själva men deras beteende kan sägas vara ett uttryck för samma sak. Förutom inriktningen på motion styrdes deras verksamheter som framhölls ovan nämligen av en inriktning på kulturella aktiviteter. Grahn tolkar pensionärsgruppens i Lund livliga kulturella verksamheter på följande sätt:

”Allt synes peka på ett sökande efter en sorts tidlös kunskap och en tidlös skönhet. Denna jakt, som innefattar en jakt på minnen och hållhakar i det förgångna, kanske drivs för att man bättre ska kunna förstå sin situation och samhället. Förståelse inför sin egen situation leder allmänt till ökad trygghet. De referensmiljöer pensionärsföreningarna söker upp kan i sig ge trygghet. Man känner till miljöerna eller känner samhörighet med dem. Ofta är det miljöer som man genom litteratur, skolgång eller uppväxt har blivit bekant med.” (Grahn 1989, sid. 49).

Kort sammanfattning

Med hjälp av enkäter och dagboksmaterial har Grahn kartlagt utomhusaktiviteter hos en stor mängd institutioner och föreningar i ett antal tätorter i

Sverige. Det har framgått att deras användning av grönområden i tätorterna är omfattande men att många organisationer önskar sig ytterligare grönområden och bättre utformade områden. Grahn beskriver också skillnader mellan de aktiviteter, som sker på områden som hör till institutionerna och föreningarna jämfört med de aktiviteter, som sker i tätortens grönområden och parker.

LITTERATURFÖRTECKNING

Erik H. Erikson, *Den fullbordade livscykeln*, Stockholm 1985.

Eva Hurtig, Jan Paulsson och Solveig Schulz, *En vill bo där en é känd. Varsam ombyggnad efter gamla människors behov*, T33:1981, Byggeforskningsrådet.

Forskargruppen Jarlöv, Bergquist & Horgby

Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg.

Kolonistuga hemmavid. Utvärdering av Lövkojan – en närkoloni i Göteborg, Forskargruppen för trädgårdskultur, Chalmers Tekniska Högskola, BoACTHR 1988:5 UTE 1, Göteborg 1988.

Trädgårdens betydelser för folk i flerfamiljshus, Forskargruppen för trädgårdskultur, Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg 1989.

Lägenhetsträdgårdar. Ett nygammalt sätt att förbättra bostadsmiljön, BFR T1:1991.

De två första rapporterna "Kolonistuga hemmavid" och "Trädgårdens betydelser" utnyttjar samma empiriska material. "Trädgårdens betydelser" är en bearbetning och etnologisk fördjupning av Magnus Bergquist av den intervjuundersökning som han redovisar i "Kolonistuga hemmavid". "Kolonistuga hemmavid" har skrivits av Lena Jarlöv och Magnus Bergquist tillsammans medan Magnus Bergquist ensam är författare till "Trädgårdens betydelser". Skriften "Lägenhetsträdgårdar" har författats av Charlotte Horgby och Lena

Jarlöv och är en beskrivning av ett antal inhemska och utländska exempel på lägenhetsträdgårdar. Alla tre skrifterna har författats inom ramen för ett projekt kallat "Egna trädgårdar för folk i flerfamiljshus".

Kolonistuga hemmavid

Bakgrunden till den undersökning, som presenteras i den här rapporten, om människors intresse för och behov av trädgårdssysslor och annan praktisk verksamhet i moderna flerfamiljshusområden, finns i arkitekten Lena Jarlövs doktorsavhandling "Boende och skaparglädje". I avhandlingen argumenterar Jarlöv starkt för människors behov av praktisk kreativitet i sitt vardagsliv och möjligheten att uttrycka den i arbete med den egna bostaden och trädgården.

I början av 80-talet fanns många outhyrda lägenheter i 70-tals förorten Angered utanför Göteborg och som ett sätt att locka hyresgäster till det allmännyttiga bostadsbolaget Göteborgshems lägenheter i Lövgärdet i Angered beslöt man erbjuda hyresgästerna möjlighet att hyra en kolonilott och uppföra en kolonistuga på ett markområde intill bostadshuset. Detta markområde kom att kallas Lövköjan. Projektet, som utgjorde ett samarbete mellan Lena Jarlöv och AB Göteborgshem, fick statligt stöd i och med att det betraktades som ett sk miljöförbättringsprojekt.

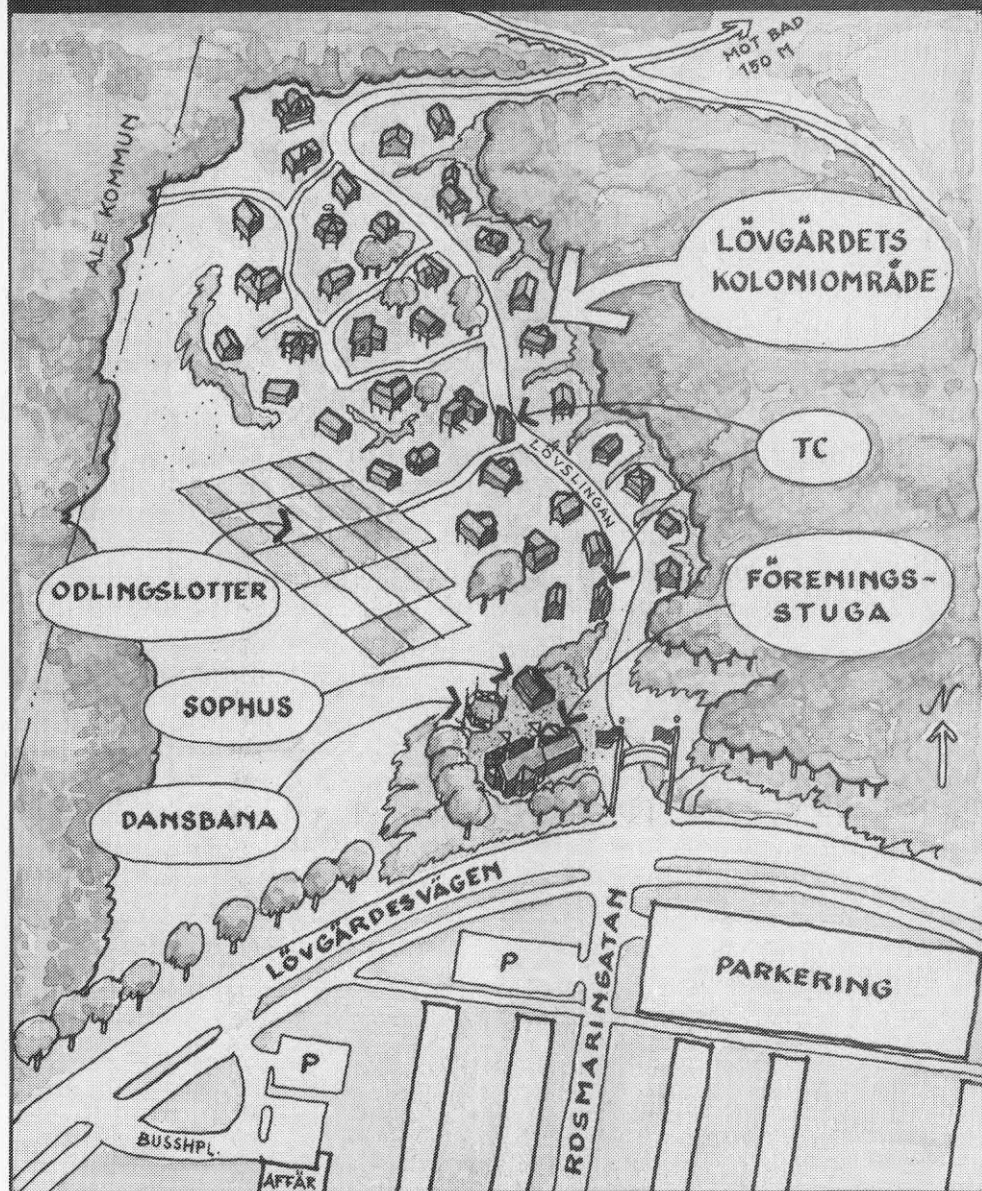
Ett flertal allmännyttiga bostadsbolag i de större städerna fick i mitten på 70-talet problem med uthyningen av sina nyproducerade bostäder i områden utanför stadskärnorna. Detta berodde bland annat på att det samtidigt fanns goda möjligheter för folk att på ekonomiskt fördelaktiga villkor köpa småhus. Staten försökte hjälpa de allmännyttiga bostadsbolagen med lån till olika slags miljöförbättringsåtgärder. När det gäller kostnaderna för att etablera Lövköjan stod staten (genom propositionen 1983/84 om turist- och rekreationspolitiken) och kommunen för vardera 40% av kostnaderna medan återstående 20% bekostades av bostadsföretaget genom arrenden från kolonisterna.

Kolonistuga hemmavid. Utvärdering av Lövköjan – en närkoloni i Göteborg är en studie, vars syfte var att beskriva bakgrunden till kolonistugeprojektet och att redovisa en intervju- och enkätstudie om kolonisternas och andra hyresgästers syn på projektet. Jarlöv beskriver projektets bakgrund och etnologen Magnus Bergquist redogör för den empiriska utvärderingen. Koloniområdet omfattade 62 kolonilotter.

Utvärderingen syftade till att ta upp följande förväntningar hos berörda parter:

- hyresgästerna: på kolonistugan, kolonilotten, arbetet med stugan och trädgårdsarbetet på lotten samt på den sociala gemenskapen med grannarna på koloniområdet

LÖVKOJAN – LÖVGÄRDET

Planen visar ett koloniområde, Lövkolan, nära ett stort bostadsområde från 70-talet, Lövgärdet i Göteborg.

Här försökte man "bygga ihop" ett fritidsområde med ett bostadsområde på ett sätt som senare blivit allt vanligare. Det blev därmed självklart att hyresgäster i flerbostadshus skulle kunna vara aktiva i trädgårdsarbete inom eller i närheten av sitt bostadsområde – precis som villaboende.

- representanterna för den lokala hyresgästföreningens kontaktkommitté: för framtida samarbetsmöjligheter utifrån arbetet med koloniområdet
- bostadsföretaget: avseende bostadsområdets attraktivitet
- kommunen: på detta projekt som en framtida modell för planering av bostadsområden
- staten: på projektet som ett sätt att hantera problemet med outhyrda lägenheter i allmännyttiga bostadsföretag samt
- forskaren: att få följande hypoteser besvarade:
 1. kolonilottens betydelse för människors lust att forma och påverka sin fysiska miljö
 2. koloniområdets sociala betydelse genom att ge "resursstarka" hyresgäster möjligheter att stanna kvar i bostadsområdet på sin fritid och
 3. kolonilotten som ett alternativ till en mera avlägset belägen fritidsstuga för att slippa pendlingen under helgerna, vilken är särskilt påfrestande för tonårsfamiljer eftersom tonåringarna vill stanna kvar i stan under helgerna och för familjer med dubbelarbetande kvinnor.

I den här redogörelsen av projektet tar jag främst upp den del som handlar om de intervjuade kolonisternas upplevelser och erfarenheter av projektet liksom resultatet från enkätstudien.

28 kolonister intervjuades av Bergquist. Han skickade också ut en enkät till ett antal hushåll i bostadsområdet utan kolonilott för att ta reda på dessa hyresgästers inställning till projektet. Enkäten besvarades av drygt 70 personer och svaren visade att koloniområdet uppfattades generellt som positivt och som en tillgång för bostadsområdet. Från början var avsikten att koloniområdet skulle vara öppet för promenader och genomgång av även andra än kolonisterna och det föreföll som om en hel del av personerna, som besvarade enkäten, faktiskt använde koloniområdet på detta sättet eller såg denna möjlighet och uppskattade den.

De mera ingående samtalsintervjuerna med 28 kolonister utgjordes av två grupper av personer, dels yngre barnfamiljer, dels pensionärer.

Forskarhypotes 3 (se ovan): av intervjuerna framgick att kolonistugan var ett alternativ till sommarstuga eller villa för ett flertal kolonister. Flera kolonister hade också tidigare haft villa eller odlingslott och tyckte om

trädgårdsarbete och känslan av att ha ett eget hus.

Forskarhypotes 2 (se ovan): det sociala umgänget i koloniområdet hade en helt annan karaktär och var mycket livligare än i bostadsområdet som helhet. Bergquist konstaterar att de flesta kolonister ansåg att de umgicks med de flesta i koloniområdet, att umgänget var otvunget och lättsamt, icke krävande. Bergquist skriver:

”Lövköjan har för kolonisterna inneburit möjligheten till umgänge av ett slag som tidigare inte varit möjligt i Lövgärdet. Före Lövköjan var umgänget baserat på familjen, släkt och bekanta samt umgänge via föreningar och arbetsplats” (Bergquist & Jarlov 1988, sid. 142).

Kolonisterna träffade varandra mest utomhus och i föreningsstugan på området. Lövköjans utformning erbjuder goda möjligheter för kolonisterna att träffas men även organisationen betydde en hel del för kontakterna mellan kolonisterna. Dessa träffades på olika slag av institutionaliserade möten men även på öppet hus-arrangemang i föreningsstugan.

Det är uppenbart att det sociala klimatet i koloniområdet var gott och att kolonisterna var nöjda med möjligheterna till umgänge med sina grannar. Frågan är om det sociala klimatet i hela bostadsområdet påverkades av detta förhållande. I ett avsnitt kallat ”Kvarboende och social gemenskap” diskuteras författarna frågan om Lövköjans betydelse för bostadsområdet som helhet. De konstaterar att ”Lövköjan har inte löst några av de problem som har funnits, och finns i Lövgärdet” men de ställer ändå frågan ”Vilka möjligheter finns det för ett koloniområde av Lövköjans karaktär att bidra till att skapa ett bättre socialt klimat i en problemstadsdel?” (sid. 153). Självklart är det så att om det finns mycket stora problem i ett bostadsområde – som inte har sin grund i dåliga kontaktmöjligheter mellan de boende – så måste dessa problem åtgärdas genom att man kommer till rätta med de situationer och förhållanden som ger upphov till problemen. Utvärderingsstudien av Lövköjans koloniområde visar att fysiska åtgärder för att förbättra de boendes situation och dessas tillfredsställelse med sitt bostadsområde är väsentliga men att fysiska åtgärder inte ensamma kan lösa överordnade socio-ekonomiska problem. För att komma till rätta med sådana problem krävs andra åtgärder.

Forskarhypotes 1 (se ovan): den stora betydelsen av kolonilotten för intervjupersonernas lust att forma och påverka sin fysiska miljö ger Bergquist exempel på med citat från intervjuerna. Bergquist konstaterar först att anknytningen till barndoms- och uppväxtmiljön görs spontant av intervjupersonerna och att minnena därifrån är känslomässigt starka.

”Jag har under intervjuarbetet vid flera tillfällen observerat hur informanten (intervjupersonen), utan att jag påtalat det, spontant

berättat om sin uppväxtmiljö, vilken ofta är förknippad med emotionellt starka upplevelser. Det behöver inte vara positiva minnen, det karakteristiska är att den verkar ha en framträdande plats i individens värdering av den omgivande miljön. Även om barndomen framlevdes under ogynnsamma miljöförhållanden vill inte den intervjuade personen frånta barndomsmiljön sitt berättigande i sin berättelse." (Bergquist & Jarlov 1988, sid. 56).

För kolonisterna blev livet och arbetet på kolonilotten en tillfredsställande återkoppling till barndomen och landsbygdens livsstil. En man berättade med stolthet hur han som skolpojke fick hjälpa till i arbetet på gården hemma och att han klarade av att sköta vuxensysslor.

”Jag skötte ju gården då när jag var fjorton år, en hel sommar, när pappa var dålig. Fem kor och häst när det var som mest i ladugården, och två grisar och fem höns. Det var roligt på den tiden. Farsan jobbade i skogen under vinterhalvåret, han körde med hästen och han åkte alltid klockan fem på morgonen. Han hade tio, kanske elva kilometer till jobbet. Och han åkte bakom hästen så han åkte tidigt för att vara framme, när solen gick upp. Mamma var dålig, så jag var nere i ladugården och gav korna det sista på morgonen, så att dom klarade sig till farsan kom hem. Då kalvade en ko på morgonen, tio över sju, så skolskjutsen kom kvart i åtta och fick vänta på mig tills kon kalvat färdigt.” (Bergquist & Jarlov 1988, sid. 57).

Att kunna återanknyta på något sätt till detta aktiva praktiska liv från barndomens landsbygd genom arbetet med kolonilotten på fritiden måste för den här och andra personer med likartade erfarenheter vara synnerligen meningsfullt och känslomässigt viktigt. Härigenom skapar man en möjlighet för människor med en landsbygdsbakgrund att förankra sig i den för dem mycket annorlunda fysiska miljö som en storstad är. Det är därför svårt att tro att en sådan satsning som Lövkojan inte skulle vara ett bra sätt att underlätta för dessa inflyttade landsbygdsbor att finna sig till rätta och trivas i en storstadsmiljö.

Bergquist tycker sig ha funnit personer med olika slags naturinställningar bland intervjupersonerna och han förklarar dessa olikheter genom att hänvisa till personernas olika erfarenheter. Han konstaterar att ”naturbehovet hos stadsmänniskan” är annorlunda än hos personer med landsbygdsbakgrund och menar att ”stadsmänniskans” naturbehov främst är ett behov av omväxling och rekreation.

Att kunna fortsätta att vara aktiv med verksamheter man tidigare ägnat sig åt i livet är viktigt för individens tillfredsställelse med sig själv och sitt liv. Själva verksamheterna bär mycket av den symboliska innebörden av mening för individen.

”Naturen ses inte som en utmaning på samma sätt som hos dem som är uppvuxna på landet, utan mer som en rekreationsmöjlighet, någonstans att samla kraft för utmaningar av annat slag.” (Bergquist & Jarlov 1988, sid. 57).

Men de personer som Bergquist intervjuat betonade att de i koloniområdet och naturen därutöver – Lövgärdet är beläget intill ett friluftsområde – sökte ”riktig” natur och inte parker. ”Stadsmänniskan” är ju annars förknippad med parkkultur och positiv värdering av ordnad natur.

Inom miljöpsykologin har man konstaterat att beteenden och aktiviteter liksom upplevelser vid parkbesök är annorlunda än dem man får genom trädgårdsarbete. Hur man värderar dessa upplevelser är beroende av vad man söker och vad man förväntar sig. Intervjupersonens bakgrund – barndoms- och uppväxtförhållanden liksom personligt intresse av olika slags aktiviteter – spelar en avgörande roll för vad individen söker och hur hon eller han värderar parker, naturkontakt och trädgårdsarbete.

Den amerikanske miljöpsykologen och landskapsarkitekten Mark Francis har jämfört människors aktiviteter och beteenden i parker och på koloniområden och har funnit att personer i en stadspark och på två intilliggande koloniområden i staden Sacramento i Kalifornien betar sig olika och värderar olika kvaliteter i de två typerna av grönområden. Det är troligt att Francis’ resultat gäller också för svenska förhållanden.

Francis’ studie visar att parken, en traditionell stadspark anlagd i slutet av förra århundradet, främst användes för lek, samtal, pic nic och promenader. Barn och deras föräldrar var de flitigaste besökarna men på lunchtid kom också kontorsanställda dit. Dessutom besöktes parken av grupper av äldre personer och av arbetslösa män. Koloniområdena användes främst för trädgårdsarbete, därefter kom samtal och promenader. Karaktären på besökarnas beteenden skilde sig tydligt åt.

”Activities differed considerably between the two open spaces, with the park having more passive activities such as sitting, eating, sunbathing etc as compared to the gardens where active use – gardening, watering, harvesting etc – were observed most frequently.” (Francis 1987, sid. 104).

Det är intressant att konstatera att folk umgicks mera, talade mera med varandra, på koloniområdena än i parken. Intervjuade om deras syn på människors beteenden i parken respektive på koloniområdena svarade de som använde koloniområdena att folk var vänligare på koloniområdena än i parken.

"Two-thirds of all garden users interviewed described positive social contact taking place in the gardens, including 'friendly', 'helpful' 'learn from them' and 'talk to them', compared to only one-third of the park users who made positive descriptions." (Francis 1987, sid. 104).

Francis konstaterar också att de som använde parken gick inte till koloniområdena och att kolonisterna i sin tur använde inte parken. Det är fråga om två olika slags beteenden och om olika grupper av befolkningen som dras till parken respektive till koloniområdena. Francis' slutsats är att båda typerna av grönområden behövs:

"The finding that most gardeners are not city park users points out that gardens draw a population seeking recreation who would not otherwise use traditional city parks. By providing gardens, cities do not reduce the use of parks but expand the overall recreational opportunities available to city residents." (Francis 1987, sid. 104).

I sin studie beskriver inte Francis intervjupersonernas bakgrund – om dessa är infödda stadsbor eller inflyttade från landsbygden – men av Bergquists studie i hans och Jarlövs rapport förstår man att det finns ett samband mellan hans intervjupersoners intresse för och positiva värdering av trädgårdsarbete å ena sidan och uppväxtförhållanden och uppväxtmiljö å den andra sidan. Vad Jarlöv och Bergquist pekar på i den här rapporten är att i den stadsplaneringen, som skedde på 60- och 70-talen och som de kallar funktionalistisk, så fanns en uppfattning – uttryckt i sättet på vilket man planerade moderna bostadsområden – om arbete och fritid som många boende inte delade med planerarna. Detta är en anledning till många boendes missnöje med och vantrivsel i dessa moderna bostadsområden, anser författarna.

Trädgårdens betydelser för folk i flerfamiljshus

Frågan om de olika uppfattningarna om arbete-fritid hos människor bosatta på landsbygden och hos stadsbor uppehåller sig Bergquist en hel del vid i den här skriften. Han hänvisar bla till socialantropologen Ann-Kristin Ekmans studier, i vilka hon hävdar att "allt man företar sig /på landsbygden/ är arbete och något annat önskar man sig inte" (Bergquist sid. 66). Bergquist citerar från sina intervjuer uttalanden från personer som ser trädgårdsarbetet på koloniloten som självpåtaget arbete, som gör att de känner sig "fria".

Arbete eller verksamhet är något mycket annorlunda än det rutinpräglade tempoinriktade förvärvsarbetet om individen får lov att själv välja –

både sysslan och takten. Det är snarare dessa som står i motsatsförhållande till varandra än det rutinpräglade tempoinriktade förvärvsarbetet å ena sidan och den sysslolösa fritiden å den andra sidan. Därför, menar Bergquist, så är det felaktigt att förhindra människor att i sina bostadsområden vara aktiva i självvalda verksamheter. Utemiljöplanering med stora plana ytor – typiska i bostadsområden från 1960- och 1970-talen – enbart att tas i bruk för "passiv" rekreation som promenader eller stillasittande är därför inte bra för människor, som behöver en mera aktiv avkoppling från sina förvärvsarbeten, hävdar Bergquist. Att folk skaffar sig kolonilotter, sommarstugor och fritidshus beror till stor del på att de längtar efter detta självvalda avkopplande arbete på sin fritid.

En annan intressant aspekt av trädgårdsarbete som Bergquist tar upp och som hänger samman med den nu nämnda av detta arbete som självvalt är upplevelsen av tid. I arbetet i trädgården måste individen anpassa sig efter naturens rytm, efter årstiderna och väderlekens växlingar. Individen väljer ju också själv sitt tempo och anpassar detta efter förutsättningarna i naturen. Denna anpassning är mycket mera hälsosam för människan än anpassningen efter den kronologiska tiden. Detta förhållande har sedan länge uppmärksammats i stressforskningen. Att få möjlighet att vara verksam i sitt eget tempo innebär för individen att hinna integrera intryck av olika slag, innan hon reagerar. Det betyder i sin tur att hennes reaktion är förankrad hos henne känslomässigt och tankemässigt på ett mera sammanhängande – och därmed för henne själv mera hälsosamt – sätt.

Bergquist tar upp frågan om trädgårdsarbete är socialt eller privat till sin karaktär. Också denna frågan belyser han på ett intressant sätt utifrån en planeringssyn på utemiljön. Han konstaterar att en del planerare hävdar att om man låter en del hyresgäster få lov att ha egna trädgårdar på gemensam tomtmark så privatiseras denna mark till förmån för dessa hyresgäster. Bergquist framhåller att det är riktigt att trädgårdsarbete har en privat karaktär och att varje trädgårdsinnehavare har ett ansvar för sin trädgård. Men trädgårdsverksamheten sker inom en gemensam ram, påpekar Bergquist, i och med att trädgårdsodlarna har ett gemensamt intresse. Det är detta intresse som skapar en viktig gemenskap och Bergquist konstaterar att "det 'privata' i viss utsträckning är en förutsättning för det gemensamma. —Trädgården är den verksamhet och det intresse kring vilket man samlas."

Detta påpekande är väsentligt och klargörande för att förstå varför så många "gemensamhetsprojekt" på 70- och 80-talen inom svensk bostadspolitik misslyckades. Dessa projekt utgick från den oflekterade tanken att bara man låter folk träffa varandra så ska gemenskap uppstå och man byggde sina projekt inte utifrån kunskap om möjliga gemensamma intressen hos de boende utan utifrån det faktum att de råkat bosätta sig i samma trappuppgång eller bostadshus. Närhet i fysisk bemärkelse skapar emellertid inte gemenskap. Däremot kan gemensamma intressen och verksamheter, där individer

känner sig "fria", föra dem samman. Bergquist beskriver andra försöksverksamheter med egna trädgårdar för hyresgäster i flerfamiljshusområden och framhåller hur dessa verksamheter medfört att hyresgästerna tagit miljön i besittning. Denna har därmed fått inte bara liv utan även en identitet. Livlösheten och anonymiteten har försvunnit och en levande miljö har skapats i både fysisk och social bemärkelse.

"Det finns många belägg för hur verksamheter som en egen trädgård i den yttre miljön ger de boende möjligheter att ta miljön i besittning och göra den till sin. Som ett resultat av detta växer det många gånger fram en levande, social relation mellan hyresgästerna. De får en anledning att vistas utanför huset och de får ett mer personligt förhållande till både hus och grannar" (Bergquist 1989, sid. 86).

Lägenhetsträdgårdar. Ett nygammalt sätt att förbättra bostadsmiljön

Den här rapporten är en exempelsamling av svenska men huvudsakligen utländska sk lägenhetsträdgårdar, alltså trädgårdar som upplåts till hyresgäster i flerfamiljshus och som ligger i anslutning till hyreshusen. Syftet med rapporten är att inspirera hyresgäster, bostadsförvaltare, ägare av bostadshus och stadsplanerare att fråga efter och skapa fler lägenhetsträdgårdar i svenska bostadsområden.

"Syftet med att göra denna exempelsamling är att fylla den brist på förebilder som är så uppenbar när det gäller att utforma flerbostadshusets utemiljö, så att den ger plats för både enskilda trädgårdar och gemensamma platser. Genom att visa hur trädgårdar gestaltats på olika håll hoppas vi kunna ge läsaren en föreställning om hur hennes eget område skulle kunna omformas eller hur nya bostadsmiljöer skulle kunna planeras" (Horgby & Jarlov 1991, sid. 6).

Författarna framhåller i en historisk tillbakablick på svensk bostadsbebyggelse att det "rena" hyreshuset – alltså där hyresgästerna enbart förfogade över invändiga utrymmen – byggdes i Stockholm först på 1830-talet. Innan dess var det vanligt att boendet också var kopplat till odling och djurhållning – även i städerna. Författarna beskriver även hur idealet om den sk trädgårdsstaden växte fram i England som en reaktion mot 1800-talets hårdexploaterade stenstad.

"Man angav flera skäl till att trädgårdar behövdes: Barnen behövde leka utomhus i solen och bli starka och friska (lungshot och raktitis var storstadssjukdomar, som drabbade barnen). — Fattiga familjer behövde odla för att minska sina hushållsutgifter. Odlandet och

Boendet som upplevelsemässig helhet omfattar inte bara den invändiga bostaden utan även bostadens närmiljö. Det är därför viktigt att individen får tillgång till en god utemiljö och att förbindelsen utom- och inomhus underlättas. Närmiljön måste därför redan i planeringen ses som en kompletterande del till den invändiga bostaden och både bostad och närmiljö utformas i ett sammanhang.

utevistelsen var en utmärkt grogrund för goda medborgare. Trädgården kunde bli ett komplement till de trånga bostäderna" (Horgby & Jarlov 1991, sid. 15).

Också koloniträdgårdsrörelsens historia beskrivs. Den man som anses som kolonirörelsens "fader", Gottlieb Schreber, läkare i Leipzig, propagerade för barns behov av stärkande lek och idrottsverksamhet. En medarbetare till Schreber byggde efter dennes död en "Schrebergarten", vilken var en lekäng. Intill denna anlades små odlingslotter för barn. Efterhand engagerade sig barnens föräldrar alltmer i odlingen och till slut blev dessa ursprungliga lekängar det vi idag menar med kolonilotter.

Horgbys och Jarlovs argument för stadsbors behov av trädgårdar är – som ovan påpekats – behovet av skapande praktisk verksamhet i bostadens grannskap med betoning mera på kreativitet och verksamhetslust än – som i kolonirörelsen eller trädgårdsstadsideologin – på hälsa. Hälsa är förstas en förutsättning för kreativitet och verksamhetslust och dessa senare befrämjar självklart i sin tur hälsa. Också trädgårdsarbetets sociala dimension har Forskargruppen för trädgårdskultur varit inne på genom Magnus Bergquist i dennes kolonistudie (se ovan).

Författarna sammanfattar argumenten för lägenhetsträdgårdar genom att anföra följande:

- många trädgårdslösa skulle vilja ha en trädgård
- trädgårdsverksamhet är bra för hälsa och välbefinnande
- trädgårdarna skapar en vackrare omgivning och billigare skötsel
- genom trädgårdarna hålls tradition och kunskap levande
- trädgårdsarbetet skapar sociala kontakter
- ekologisk hänsyn utvecklas genom trädgårdsarbete
- man kan odla sin egen mat samt
- minskningen i framtiden av arbetstiden för en del av befolkningen kommer att skapa sysselsättningsproblem och ett meningsfullt sätt att lösa detta problem är att erbjuda människor möjligheter till eget trädgårdsarbete.

Därefter beskrivs med planer, fotografier, skisser och verbala beskrivningar ett fyrtiotal exempel på lägenhetsträdgårdar i Sverige, Danmark, Finland och Tyskland.

Utemiljön i ett flerbostadsområde kan vara lika inbjudande och levande som i vilken villaträdgård som helst – om man planerar den rätt och sköter den. Denna prunkande trädgård finns i ett äldre flerfamiljshusområde.

I samband med miljöförbättringsprogrammen på 70- och 80-talen kom många moderna lägenheter i markplan att få tillgång till en egen liten trädgårdslott genom att en del av den allmänna gräsmattan inhägnades åt dem. Marklägenhet blev därmed ett begrepp. Intresset för att använda och sköta trädgården varierar emellertid bland innehavare av marklägenheterna.

Kort sammanfattning

Den beskrivna forskningen av forskargruppen för trädgårdskultur vid Chalmers tekniska högskola har haft som syfte att leda till kunskap som mera direkt kan omsättas inom planeringen. Detta betyder att inriktningen hos gruppen har varit att med utgångspunkt i viktiga samband om individers välbefinnande och kreativitet sätta det praktiska arbetet med hus och trädgård i centrum och att ge förslag på olika sätt att underlätta för individer och grupper av individer å ena sidan och fastighetsförvaltare, bostadsföretag och kommunala förvaltningar å den andra uppnå detta mål.

LITTERATURFÖRTECKNING

Mark Francis, Some Different Meanings Attached to a City Park and Community Gardens, *Landscape Journal*, 6, 2, Fall 1987.

Lena Jarlöv, **Boende och skaparglädje. Människors behov av skapande verksamhet – en försummad dimension i samhällsplaneringen**, Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg 1982.

Forskargruppen Küller & Küller

Miljöpsykologiska enheten vid A-sektionen, Lunds tekniska högskola, Lund.

De äldre i bostadsområdet, i Forskare om samhälle, välfärd och boende, BFR T5:1985.

Health and Outdoor Environment for the Elderly/
Hälsa och utemiljö för äldre/ i Culture, Space, History.
Proceedings of IAPS 11, July 8-12, 1990, vol. 3, eds: H.
Pamir, V. Imamoglu & N. Teymur, METU Faculty of
Architecture Press, Ankara.

Äldres krav på utemiljön PM till BFR april 1993.

Med forskningsbidrag från programområdet "Naturresurser och grönområden" har Marianne och Rikard Küller gjort studien kallad "Äldres krav på utemiljön". Även före denna studie har Rikard Küller undersökt äldres boendeförhållanden och då kommit in på frågan om utemiljöns betydelse för de äldres uppskattning av sina bostadsområden.

De äldre i bostadsområdet

Küllers intresse för äldres boendesituation har som bakgrund studier av demenssjukas behov av en stimulerande och stödjande fysisk omgivning. I centrum för Küllers mångåriga miljöpsykologiska studier står en teoretisk modell för individens upplevelse av omgivningen. Eftersom denna modell är central för Küllers sätt att studera miljöpsykologiska frågeställningar återges den här i korthet.

”Enligt denna modell påverkas människan dels av den fysiska miljön, t ex bostaden, dels av det sociala nätverket. Dessutom påverkas hon genom de aktiviteter hon ägnar sig åt i yrkeslivet och på fritiden. Denna påverkan, som varierar i omfattning över tiden, modifieras genom hennes egna peronliga resurser, konstitution, erfarenhet etc. Medan miljön aktiverar på olika sätt, strävar människan samtidigt efter att bibehålla kontrollen över sin situation.” (Küller 1985, sid. 177).

Det problem, som diskuteras i den här studien, gäller aktiveringen av äldre – å ena sidan medger äldres hälsa och krafter inte alltid att de orkar söka och själva skaffa sig stimulans, å andra sidan behöver de – lagom – stimulans för att inte isoleras och passiviseras mera. Küller påpekar att isolering måste förstås utifrån de äldres egna upplevelser och framhåller att:

”En till synes isolerad människa kanske inte alls känner sig ensam. Å andra sidan kan känslan av ensamhet infinna sig även om man har folk runt omkring sig, i staden, på långvården eller rent av i familjens sköte. Ensamhet i denna betydelse sammanhänger med känslan av att stå utanför, att inte se någon mening.” (Küller 1985, sid. 164).

Två avgörande upplevelser i äldres liv är dels pensioneringen, dels makens död. En besvärlig social isolering kan bli följd av dessa båda händelser och resultera i bristande stimulering och därigenom passivisering.

Av olika skäl begränsas äldre personers sociala kontakter allt mer med åldern. Den allra största förändringen sker som påpekats när maken eller maken dör. Då är risken för dödsfall stor för den kvarlevande parten. Risken är särskilt stor för änklingar i 70-års åldern, nämligen 50%, medan denna risk för lika gamla änkor är 20%. Küller menar att denna skillnad beror på att kvinnor mer än män har ett omfattande socialt nätverk. Han konstaterar att

”Vid gruppsamtal tyckte vi oss också kunna konstatera att förlusten av äktenskapspartner inte upplevs lika hårt av kvinnor som av män.

Kvinnorna hade varit mindre beroende av sina män än männen av dem, och de fann lättare tröst i sina familjer." (Küller 1985, sid. 164-165).

I ett flertal studier den senaste tiden har det framgått allt tydligare att ensamhetskänslor kan vara uttryck för social isolering – bristande "sociala nätverk" – och att sådan isolering inte bara kan upplevas som betungande för individen utan även har konsekvenser för individens hälsa i kroppslig medicinsk mening. En grupp forskare vid Statens Institut för Psykosocial Miljömedicin konstaterar i en rapport från 1993 att både svenska och internationella befolkningsundersökningar visar att sociala nätverk är betydelsefulla för hälsa och överlevnad (Orth-Gomér mfl 1993). Med sociala nätverk menar man alla slags kontakter med andra människor en person har, från familj, släkt och vänner till arbetskamrater, bekanta och grannar. Trots den fysiska närheten till människor i bostadsområden i större städer så ger inte fysisk närhet av sig självt sociala kontakter. Det förefaller snarare vara så att alltför stor närhet ger upphov till helt motsatta reaktioner än önskan om kontakt. Frågan är om sociala kontakter på landsbygden sker på ett annat sätt och om den fysiska miljön, utemiljön, naturen, har någon betydelse för sättet på vilket kontakterna mellan människor kan tas och upprätthållas.

Küller hänvisar till Bostadsstyrelsens kartläggning av äldres boendeförhållanden från 1983 och framhåller att lägenhetsstandarden för äldre är särskilt låg på landsbygden. Här bodde 1983 var femte person omodernt. Av samtliga äldre hushåll bodde emellertid 89% i moderna lägenheter. Küllers studie omfattar intervjuer med 500 60- till 70-åringars boende-, arbets- och fritidsförhållanden likom deras ekonomiska situation och deras hälsa. Intervjupersonerna bor dels i Malmö och Karlskrona, dels i landsbygds-samhällen utanför Karlskrona. Av intervjuerna framgick att den egna bostaden, var den än var belägen, var det intervjupersonerna mest uppskattade i bostadsområdet. Detta gällde dock enbart stadsborna. Intervjupersonerna på landsbygden uppskattade närheten till naturen ännu mer än den egna bostaden.

Det är viktigt att fundera över varför de äldre på landsbygden uppskattade natur och grönska i sina bostadsområden så mycket. Självklart kan det ju vara så att eftersom lägenheterna på landsbygden är mera omoderna så bryr sig de boende mera om bostadens omgivning än själva bostaden. Men äldres syn på frågan om modern standard är en annan än yngres. Att ha en gammeldags inredning kan i stället vara en positiv kvalitet därför att denna har en mening och historia som en modern inredning saknar för en gammal människa.

Kanske kan ett annat resultat i Küllers studie kopplas samman med denna fråga. Küller ställde en fråga om de intervjuade personernas känsla av

Tabell Vad man uppskattar mest i fem olika bostadsområden

Aspekt	Lind- ängen (A)	Rörsjö- staden (B)	Pantar- holmen (C)	Holm- sjö (D)	Tor- hamn (E)	Totalt
Natur och grönska	2	4	2	1	1	1
Bostaden	1	2	1	2	2	2
Läget	4	1	3	4	4	3
Människorna	5	3	5	3	3	4
Servicen	3	5	4	5	5	5
Fritids- aktiviteterna	7	7	6	6	6	6
Arkitekturen	6	6	7	7	7	7

A. Ytterområde med flerfamiljshus i Malmö uppfört mellan 1965-70.

B. Centralt beläget område med flerfamiljshus i Malmö från första hälften av 1900-talet.

C. Centralt beläget område med flerfamiljshus i Karlskrona från 40-, 50- och 60-talen.

D. Skogs- och jordbruksbygd med enfamiljshus norr om Karlskrona från senare hälften av 1800-talet och förra hälften av 1900-talet.

E. Kustområde i skärgården med enfamiljshus sydost om Karlskrona från senare hälften av 1800-talet och förra hälften av 1900-talet.

ensamhet och fann intressanta skillnader i detta avseende mellan stadsbefolkningen å ena sidan och landsbygdsbefolkningen å den andra sidan. På landsbygden kände sig 8% av intervjupersonerna ensamma, medan nästan dubbelt så många gjorde det i stan, nämligen 15 %. Det är känt från andra studier att psykisk ohälsa – till vilket man kan räkna känslor av ensamhet om de är starka – framför allt visats hos befolkningen i nyare bostadsområden med flerfamiljshus i utkanterna av de större svenska städerna. Många olika faktorer medverkar till att ge upphov till psykisk ohälsa men den bristande sociala stabiliteten i sådana bostadsområden är en viktig faktor.

I den ovan nämnda rapporten från Statens Institut för Psykosocial Miljömedicin konstaterar man att det finns starka statistiska samband mellan fysisk miljö och grannskapskontakter. I den studien fann man att typen av bostadshus, upplåtelseform och antal rum i bostaden var betydelsefulla för grannskapskontakterna. Mesta grannskapskontakterna hade de som bodde i

en- eller tvåfamiljshus, i eget hem samt hade en stor bostad. I den ovan beskrivna studien "Trädgårdens betydelser för folk i flerfamiljshus" (se ovan sid. 70) framhåller Magnus Bergquist trädgårdens kontaktskapande betydelse mellan boende och han framhåller att det "'privata' i viss utsträckning är en förutsättning för det gemensamma". Bergquist framhåller trädgårdsarbetet som ett gemensamt intresse för boende och därmed naturligt kontaktämne. Men det är kanske också fråga om sättet på vilket man blir bekant med varandra – att man observerar varandra medan man håller på med sin egen syssla och det finns ett "lagom" avstånd till andra människor, som gör att man känner sig fri och oberoende och inte tvungen att agera på något särskilt sätt. Genom denna frihet skapas också – kanske paradoxalt – intresset för andra i omvärlden.

Utomhusvistelsen på landsbygden innebär kanske en möjlighet – genom ex. trädgårdsarbete – att både kunna se och bli sedd av andra människor i omgivningen på ett "fritt" sätt, vilket underlättar upprättandet av sociala kontakter. Kanske är detta anledningen till att intervjupersonerna på landsbygden i de ovan citerade studierna gett uttryck för en känsla av större samhörighet med sin sociala omgivning än de boende i stan? Vi vet att samhörighet och sociala kontakter – delar av individens sociala nätverk – inte behöver innebära djupare vänskap för att upplevas som tillfredsställande för individen. Vardagens kontakter med folk i omgivningen – hälsningskontakter av olika slag – är betydelsefulla för individens känsla av samhörighet.

Men sociala kontakter kan saknas på landsbygden helt enkelt därför att där inte bor så många människor och då infinner sig ensamhetsproblemet där lika väl som inne i den trångboddade staden men förklaringen till problemet är då en annan och möjligheterna att kunna lösa problemet annorlunda.

Küller framhåller att individens upplevelse av att kunna kontrollera sin situation är viktig för hennes trivsel. Han konstaterar att "miljöstress ofta innefattar en subjektiv beståndsdel, en känsla av att ha förlorat kontrollen över den egna tillvaron" (Küller 1985, s. 173). Kanske är det denna brist på kontroll man upplever om man kommer andra fysiskt allt för nära? Individens upplevelse av kontroll är beroende bl a av individens känslighet (vilken i sin tur är beroende bl a av personlighet och ålder) och av kulturella förhållanden. Det är stora kulturella skillnader mellan oss svenskar som blivit ett urbaniserat folk först på 1900-talet och folk i Europas gamla stadskulturer men det är också – om än inte lika stora skillnader – mellan svenskar som vuxit upp i större städer och svenskar som vuxit upp i mindre samhällen eller i en jordbruksbygd. Förväntningarna på hur man ska bete sig mot andra människor är olika liksom beteendena.

Küller framhåller att kulturens betydelse för äldres människors trivsel i sina bostadsområden har studerats i liten utsträckning inom miljöpsykologin. Själv fann han att äldre människor gärna sökte sig tillbaka till platser, där de hade sina rötter.

”Det tycks ...finnas en tendens hos folk att söka sig till ’sina kvarter’, dvs. till det område där de växt upp, snarare än till det (nyare) område där de nu bor. —Att bo i ett område rikt på kulturella och historiska symboler kan i sig innebära en berikande upplevelse. Möjligheten hos de personer som vistas i miljön att känna igen sig och ha en känsla av att kontrollera sin situation är också av stor betydelse.” (Küller 1985, s. 169).

Health and Outdoor Environment for the Elderly /Hälsa och utemiljö för äldre/

En jämförande svensk-turkisk studie gjordes av Marianne och Rikard Küller tillsammans med det turkiska forskarparet O. och V. Imamoglu 1990. Ett likartat empiriskt material som det som Küller samlade in i Malmö och Karlskrona och på landsbygden utanför Karlskrona samlades in i Turkiet. Vad man ville veta var om svenska pensionärer och turkiska pensionärer skilde sig åt vad gällde hälsa och vistelse utomhus. Resultaten visade att äldre personer som tillbringar mer tid utomhus än andra säger sig vara friskare, sova bättre och visa färre symptom på depression.

En intressant skillnad mellan de svenska och turkiska pensionärerna var att svenskarna tillbringade mer tid utomhus både sommar och vinter. Författarna antyder att detta har med det faktum att göra att svenskar är ett senare urbaniserat folk. De menar också detta kan bero på att svenskar är medvetna om betydelsen av att vara utomhus, eftersom vi har ett så strängt och solfattigt klimat.

Äldres krav på utemiljön

I en nyligen avslutad studie av utemiljöns betydelse för äldre i Lund skickade Marianne och Rikard Küller ut en enkät, som besvarades av drygt 600 personer i åldrarna 71 till 96 år. Medelåldern var 79 år. Hälften av enkäten skickades ut på vintern, hälften på sommaren, eftersom man var intresserad av variationer i de äldres vistelse utomhus under olika årstider. 90 % av de som besvarade enkäten hade bott i Lund mer än 10 år. Hälften var uppvuxna på landsbygden eller på någon mindre ort; bara var 10:e var uppvuxen i en

Tabell	FORSKNINGSRÖN OM UTEVISTELSENS POSITIVA EFFEKTER
	Skelettet stärks och benskörhet motverkas Muskulatur och rörlighet bibehålls Övervikt motverkas Sömnkvaliten förbättras Depression och ångest motverkas Motståndskraften mot infektioner ökar Stresstoleransen höjs Akut hjärtåkomma motverkas (dock ej vid stark kyla) Socialt liv främjas och ensamhet motverkas

storstad. I de centrala delarna av Lund, själva staden Lund, bor idag drygt 60.000, varav knappt 15 % är 65 år och äldre.

Lund beskrivs i rapporten som en grön stad och så uppfattas också staden av de tillfrågade äldre personerna i Küllers enkät. Mest attraktiva platser i Lund var i tur och ordning: Stadsparken, Mårtenstorget (salutorg), Botaniska Trädgården, Norra Kyrkogården och Hardebergaspåret, ett promenadstråk från stadens östra delar ut på omgivande landsbygd. Dessa platser ligger i eller nära Lunds centrum.

Trots dessa platserns popularitet påminner författarna om att det finns många små "andningshål" i staden som är viktiga för äldres utevistelser. De är av stor betydelse för den enskilde individen men framträder inte på detta sätt i en statistisk undersökning av det slag som den här enkätstudien är.

"Dessa grönområden, som endast angetts ett fåtal gånger, kan vara lika viktiga för den enskilde som de mer populära platserna. De är ofta platser som utnyttjas i anslutning till boendet. De är jämnt fördelade över staden. Genom sin närhet är det sådana andningshål man med ökande ålder mer och mer hänvisas till. Genom sin annorlunda karaktär kan de också ge de äldre ett privat litet revir." (Küller & Küller 1993, sid. 54)

Küllers framhåller att de äldre som har tillgång till en egen trädgård vistas nästan en timma per dag mera utomhus än de som saknar egen trädgård. Detta resultat påminner oss om Grahns resultat från hans studier av organiserade gruppers beteenden utomhus, nämligen att de grupper som hade tillgång till en egen utemiljö generellt vistades mycket mera utomhus och även på andra platser än den egna utemiljön (se ovan sid. 52). I överensstämmelse med detta resultat fann Küller och Küller att de som tillbringade minst tid utomhus värderade grönska och natur lägre än övriga. Küllers studie visar att de som är ute mera är friskare.

I ett inledningsavsnitt anger författarna ett antal olika medicinska skäl till varför äldre bör vistas utomhus. De framhåller att kalkförsörjningen av skelettet underlättas av ultraviolett bestrålning, att tillgång till dagsljus motverkar sömnsvårigheter, som är vanliga hos äldre personer, och därmed kan förhindra depressioner, håglöshet och ångest samt att rörelseförmågan upprätthålls (se vidare tabell). De framhåller också den sociala isoleringens inverkan på äldres hälsa. I denna sammanfattning av rapporten är det de äldres rörelseförmåga som särskilt skall betonas, eftersom resultaten från enkäten visar att de äldre i studien tycks uppfatta framkomligheten i utemiljön som mycket viktig. Tillfrågade om vilka förbättringar de äldre önskade sig utomhus svarade de så här :

Det är väsentligt att man genom planering hjälper till att underlätta för äldre att själva och med hjälp av andra kunna komma ut och vistas utomhus. Något av det viktigaste för äldre människor är att de upprätthåller kontakten med naturen. Genom denna kontakt håller de sig själva levande längre.

”Man ville ha mindre trafik och avgaser. Det skall vara lättare att ta sig fram på trottoarerna och finnas fler cykel- och promenadstråk, där man inte riskerar att bli påkörd”. (Küller & Küller 1993, sid. 58f).

Allra sist i rapporten diskuterar Küller och Küller sina resultat utifrån den ovan beskrivna modellen över individens interaktion med omgivningen och kommer då in på möjligheten att se äldres rörelsemönster som en sk 'coping'-strategi. 'Coping' är ett begrepp från stressforskningen, som syftar på individens strävan efter kontroll. Küller och Küller formulerar följande intressanta hypotes utifrån denna tolkning av de äldres rörelsebehov:

”De äldre vill bli aktiverade av utemiljön, men de vill samtidigt behålla kontrollen över sin situation. Vi menar, att det är denna process som till stor del styr de äldres intresse för och värdering av olika slags miljöer, parken, torget, kyrkogården, eller den lilla platsen i närheten av den egna bostaden” (Küller & Küller 1993, sid. 77).

Om man vill försöka förstå vad detta betyder uttryckt i vardagsspråket så kan man tolka Küllers så att de menar att de äldre söker stimulans genom att ge sig ut men att om de skulle slå sig ner någonstans och stanna till så skulle de äldre kunna känna att de förlorade kontrollen över situationen och därför fortsätter de vara i rörelse och förblir gående. Detta skulle alltså vara anledningen till att promenerandet som verksamhet är så viktigt för äldre. Det framgick i Berglunds och Jergebys pensionärsstudie och framgår nu också av Küllers studie.

När de äldre i Küllers studie tillfrågades om skälen till att de gick ut svarade de att de ville komma ut för att få frisk luft och för att röra sig och få motion. Mindre viktiga skäl var att se natur och grönska och att träffa människor. På sommaren var dock naturen ett särskilt viktigt skäl till att ge sig ut. Hälften av de äldre i enkäten brukade – sommar som vinter – sitta och titta ut genom sina fönster. De uppgav att de uppskattade att se liv och rörelse omkring sig.

Küller och Küller har delat in de äldre i olika grupper utifrån hur mycket och hur långt de går hemifrån. Den minst rörliga gruppen, en 1/3 av de äldre, uppehöll sig huvudsakligen i närheten av sina bostäder eller inom sin stadsdel medan en annan tredjedel, den mest rörliga gruppen, gav sig av längre bort hemifrån och vistades mer utomhus. Dessa var i genomsnitt 1 år yngre än personerna i den minst rörliga gruppen och de hade bättre hälsa.

Utifrån tolkningen av de äldres promenerande som ett "coping-bete-

ende" förstår man inte bara varför äldre tycker om att promenera utan också varför parkbänkar vid promenadvägen är viktiga. Detta var ju något som framgick av Berglunds och Jergebys pensionärsstudie. När de äldre måste vila sig vill de kanske veta att de lätt igen kan återta sin promenad. Möjligen känner de sig trygga också av att se andra gå förbi helt nära den parkbänk, där de sitter.

Frågan är om det kan finnas samma skäl till att äldre personer ofta tycker om att med ögonen följa händelser av olika slag – barn som leker, människor som kommer och går, mm. Äldre sitter gärna vid sina fönster och tittar ut. Det visade sig både i Berglunds och Jergebys studie och i Küllers studie. De söker uppenbart visuell stimulans men kanske försöker de genom sina uppmärksamma observationer av omvärlden även hålla "ordning" på vad som sker utanför dem själva och därigenom få kontroll över sin situation och sitt upplevande. Det har påpekats i en annan studie att äldre människor ibland uppskattar att bo vid trafikerade gator.

"Somliga uppskattar faktiskt att bo vid trafikerade gator, där de kan se bilar och människor i rörelse. Är det däremot helt tyst och tomt utanför upplevs ensamheten särskilt starkt." (Hurtig, Paulsson och Schulz 1981, sid. 128).

Behovet av stimulans hos äldre människor är större och av ett annat slag än hos medelålders aktiva människor. Äldre kan inte lika lätt stimulera sig själva och är därför mera omvärldsberoende än yngre personer.

Ett intressant faktum var att de äldre, som uppgav att de mindes platser från barndomen, också vistades mera utomhus än de personer som inte hade sådana barndomsminnen. I den tidigare återgivna studien från 1985 påpekade Rikard Küller att folk har en tendens "att söka sig till 'sina kvarter', dvs. till det område där de växt upp". Det förefaller vara så att barndomsminnen för många personer är förknippade just med minnen av platser utomhus.

Den israeliska miljöpsykologen Rachel Sebbä fann i en studie, i vilken hon bad vuxna personer beskriva den mest betydelsefulla platsen under deras barndom, att denna var belägen utomhus och i naturen (Sebbä 1991). Detta resultat står i överensstämmelse också med vad andra miljöpsykologer funnit. Motivet för personernas val av barndomsplatser var att: "Där ser jag mig själv som barn" eller "där var jag verkligen ett barn". Likheten i minnen hos de vuxna personerna – trots deras skiftande åldrar, olika kön och faktiska uppväxtmiljöer – gjorde att Sebbä ställde sig frågan om inte minnena snarare var relaterade till barns speciella upplevande än till individernas personliga upplevelser och att det var just detta upplevande som väcktes till liv av minnena.

En utvecklingspsykologisk studie av barns boendeföreställningar, ovan nämnd i avsnittet "Svenskens kärlek till naturen", har visat att barns

föreställningar tydligt präglas av den mentala utvecklingsnivå de befinner sig på och att i ett för-abstrakt mentalt stadium av den mentala utvecklingen, före ungefär 12 års ålder, är barns boendeföreställningar präglade av konkreta sinnesupplevelser och av naturbilder (Nordström 1990).

”Trädgårdens egenskap av lekplats och frukt/bäralstrare tycks vara själva innebörden av boende för dessa unga barn. Detta tycks vara den mening som barnen spontant ser med boendet” (Nordström 1990, sid. 120).

Att utomhusmiljön upplevs så mycket starkare än inomhusmiljön förklaras på följande sätt:

”Utomhus kan de genom sina sinnen och handlingar på ett annat sätt än inomhus få en ’verklighetskänsla’. Denna ’verklighetskänsla’ skulle också kunna bero på att de upplever att deras föreställning ’finns i’ omvärlden/i stället för i deras tänkande/” (Nordström 1990, sid. 120).

Många vuxna – särskilt kanske i vår svenska kultur – tycks bevara den starka positiva känslomässiga värdering av utomhusmiljön som skapas i barndomen. För en del personer blir den bestående hela livet. Ur dessa barndomsupplevelser tycks de fortfarande i hög ålder kunna hämta kraft och intresse för sin omvärld. Som Küllers visat i sin studie främjas deras hälsa av att de vistas utomhus.

I den här rapporten presenterar Küller och Küller också i en svensk version den jämförande svensk-turkiska studien, som de tidigare publicerat som en uppsats på engelska och som nämnts ovan.

Kort sammanfattning.

Küller och Küller redovisar två större empiriska undersökningar om äldres hälsa och deras boende- och miljöförhållanden. I studien från 1985 framhålls bland annat betydelsen för de äldres hälsa av sociala kontakter. Dessa hjälper till att bryta isolering och ensamhet. I studien från 1993 ses de äldres beteenden utomhus som uttryck för ett sk ”coping-beteende” och en strävan efter kontroll över sin situation. Denna kontroll gäller de äldres upplevelse av sina egna behov och av intryck utifrån och kan sägas utgöra ett led i en balans som individen alltid strävar efter i förhållandet till omvärlden men som av olika skäl äldre personer får allt svårare att hantera. Betydelsen av de äldres barndomsminnen diskuteras också som en drivkraft för dem att vistas utomhus.

LITTERATURFÖRTECKNING

Eva Hurtig, Jan Paulsson och Solveig Schulz, **En vill bo där en é känd. Varsam ombyggnad efter gamla människors behov**, T33:1981, Byggforskningsrådet.

Kristina Orth-Gomér, Ingeborg Eriksson, Peeter Fredlund och Stig Elofsson, **Boende, social miljö och hälsa**, R1:1993. Byggforskningsrådet.

Rachel Sebba, *The Landscapes of Childhood. The Reflection of Childhood's Environment in Adult Memories and in Children's Attitudes*, i **Environment and Behaviour**, vol. 23, no. 4, July 1991.

Maria Nordström, **Barns boendeföreställningar i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv**. Statens Institut för Byggnadsforskning, SB:30, Gävle 1990.

Exempel på andra BFR-projekt inom forskningsområdet

I detta avsnitt presenteras tre forskningsprojekt, som beviljats forskningsmedel från BFR:s "Naturresurser och grönområden i tätort". Det är påbörjade och pågående projekt, som anlägger ett miljöpsykologiskt perspektiv på forskningsfrågor som tidigare inte uppmärksammats på detta sätt. De har därför bedömts som angelägna att presentera i det här sammanhanget.

Utemiljön kring statliga kontor

Lena Löfgren Uppsäll, Byggnadsstyrelsen, Stockholm.

Arbetsmiljöstudier har bedrivits i stor omfattning i Sverige men betoningen har legat dels på inomhusmiljöer, dels på miljöer med olika faromoment typ giftutsläpp under fabrikation och liknande. Det här projektet är unikt genom sin betoning på utemiljön och genom sin inriktning på miljöns avkopplande aspekter.

I det här projektet studeras sambandet mellan anställdas välbefinnande och deras tillgång till och användning av avkopplande utemiljö. Denna studie kan därmed sägas vara inriktad på förebyggande hälsovård. Naturens och utemiljöns hälsovårdande betydelse har som framgått tidigare i den här rapporten studerats av olika miljöpsykologiska forskargrupper i USA .

I syfte att studera hur utemiljön i anslutning till kontor används har följande frågor ställts:

- Vad betyder utemiljön för den anställde?
- Vad betyder den för myndigheten?
- Hur sköts utemiljön?

I det här projektet samarbetar forskarna Berglund och Jergeby med planeraren Lena Löfgren Uppsäll. Berglund och Jergeby arbetar som tidigare med ett flertal olika metoder för datainsamling. Löfgren Uppsälls insats består i beskrivningar av planer, skötselrutiner mm. Berglund och Jergeby konstaterar att denna studie, som kommit till på initiativ av Byggnadsstyrelsen, skiljer sig från studier som dessa forskare tidigare gjort genom att resultaten skall syfta till förbättrade skötselrutiner och att studieföremålet, arbetsmiljön, är av annan karaktär än människors "hemmiljö" och därigenom inte väcker människors personliga engagemang lika lätt.

I en förstudie har forskarna redovisat intressanta resultat, som visar att engagemanget för och användningen av utemiljön vid kontorsarbetsplatsen Garnisonen i Stockholm trots allt inte är litet och att utemiljön har stor betydelse för de anställdas trivsel under arbetstid och för arbetsgivarens värdering av sitt företag. För arbetsgivaren har utemiljön en representativ funktion medan de anställda framför allt betonar miljöns möjligheter till avkoppling under lunchrasten och kortare pauser. Vad som hittills framgått är att en majoritet av de anställda verkligen utnyttjar möjligheten att vistas utomhus och att de använder uteplatser vid arbetsplatsen någon gång varje dag. Det framgår också av förstudien att utsikt genom fönster från arbetsplatsen är viktigt för trivseln på arbetsplatsen. Sättet att använda utemiljön varierar dock bland personalen och skillnaderna kan möjligen kopplas till de anställdas arbetsuppgifter och ställning inom arbetsplathierarkin liksom till de anställdas användning av utemiljön kring sina bostäder.

Morgondagens begravningsplats

Inger Berglund, Falun, och Jörgen Straarup, Uppsala.

En utgångspunkt för detta projekt är att utveckla idéer om utformningen av morgondagens begravningsplatser; en annan är att skaffa sig kunskap om sörjandets psykologi och om människors sorgebeteende såsom detta kommer till uttryck på begravningsplatsen. Projektet är omfattande och uppdelat i fyra delar utifrån följande frågeställningar:

1. Hur använder och upplever dagens och morgondagens människor begravningsplatsen?

2. Hur kommer svenska folkets accelererande kulturella, nationella, etniska och religiösa pluralism påverka morgondagens begravningsplats?
3. Hur kan man med kännedom om livsåskådningsmässiga skillnader bland olika generationer, förvänta sig förändrade förhållningssätt till begravningsplatsen?
4. Hur ska morgondagens begravningsplats gestaltas och planeras, med erfarenhet från delundersökning 1, 2 och 3?

Projektet är ett samarbetsprojekt mellan landskapsarkitekten och planeraren Inger Berglund och religionssociologen Jörgen Straarup. Ett intressant och grundläggande problem i den här studien är kravet från planerings- och underhållssidan på "rationella" och lättskötta begravningsplatser och människors "irrationella" behov av en förankring via kyrkogården till gångna tider och avlidna anhöriga.

I en förundersökning till första delprojektet om användningen av begravningsplatser har Inger Berglund intervjuat ett mindre antal kyrkogårdsbesökare på mindre orter och i Stockholm om sina kyrkogårdsbesök. De ombads ange motiven för sina besök, hur ofta, när och hur länge de gjorde sina besök samt beskriva vilka egenskaper en tilltalande kyrkogård skulle besitta. Beteenden på kyrkogårdarna observerades också.

Besökare både på traditionella kyrkogårdar och i minneslundar intervjuades. En upplevelse som en del besökare i minneslundarna hade var att de saknade ett ställe att gå till och att de kände sig osäkra på var den avlidnes aska egentligen fanns. Några personer valde – kanske som ett sätt att hantera denna osäkerhet – att alltid återkomma till en bestämd plats i minneslundan. Vid vanliga gravar sade sig anhöriga uppleva närheten till den avlidne och en del menade att de gick till graven för att "möta" den döde.

Att ha en bestämd plats förknippad med den döde tycks vara viktigt för sorgearbetet och vården av graven kan ses som en del i den sörjandes kontakt med och kärlek för den avlidne. Denna psykologiska funktion av graven och kyrkogården borde självklart ha konsekvenser för utformning och planering av framtida begravningsplatser. När intervjupersonerna ombads beskriva en kyrkogårds utseende visade det sig att beskrivningarna hämtades från barndomens kyrkogårdar. Denna förankring bakåt förefaller också vara en viktig del i kyrkogårdens psykologiska betydelse. Följande ord beskrev viktiga kvaliteter hos en kyrkogård för de intervjuade: lugn, grönska, allvar, trygghet och mjukhet.

Trädgård som vårdmiljö och trädgårdsarbete som terapi för psykotiska patienter

Sonja Levander, Enheten för psykosocial forskning och utveckling, Nacka-Värmdö socialförvaltning.

I det här projektet samarbetar en psykoterapeut, en arbetsterapeut och en landskapsarkitekt med att skapa en trädgårdsanläggning, som kan användas i terapiarbetet med en grupp psykotiska patienter. Trädgårdsarbetet tillsammans med de psykotiska patienterna ses av psykoterapeuten som ett komplement med en icke-verbal metod till de traditionella verbala psykoterapeutiska arbetsmetoderna. I Sverige är detta ett nytt sätt att arbeta med psykotiska patienter.

Ett grundläggande problem för psykotiska patienter är svårigheten att skilja på sig själva och omvärlden och deras upplevande kännetecknas av magiska uppfattningar. Syftet med det terapeutiska trädgårdsarbetet är att erbjuda patienterna en möjlighet att på ett verkligt, icke-magiskt sätt kunna uppleva omvärlden.

”Eftersom dessa människor ofta har diffusa gränser mellan sin yttre och inre värld, och eftersom magiska föreställningar om egen och andras påverkan ofta präglar deras försök att handskas med sin situation, är det viktigt att på olika sätt bidra till att gränserna mellan det yttre och det inre förtydligas. Vidare är det viktigt att erbjuda dem möjligheter att på ett verkligt/icke-magiskt sätt påverka och förändra den yttre situationen” (ur ansökan sid.2).

Trädgårdsarbetet har en sådan karaktär att det medger en icke-hotfull, neutral och stabil kontakt med verkligheten. Genom trädgårdsarbetet hoppas man kunna öva upp olika psykologiska förmågor och färdigheter hos patienterna, vilka kan underlätta för patienterna att uppleva gränser mellan omvärlden och det egna jaget. Trädgårdsarbetet skall därför utformas så att det ger:

- stöd för kortare koncentrationsperioder
- sensorisk och perceptuell diskriminering (med händer och ögon) med hjälp av olika slags plantor och gräs
- träning av finmotorik
- träning av ”tidsuppfattning” genom plantering, sådd, skörd och planering av trädgårdsarbetet samt
- träning av samarbete med andra personer i grupp.

En manual kommer att utarbetas, som i detalj beskriver målen för det terapeutiska trädgårdsarbetet. Trädgården kommer att skötas i samarbete mellan den terapeutiska personalen och en traditionell trädgårdsmästare.

Utvärderingen av projektet kommer att ske dels i form av en intervjuundersökning av både personal och patienter, dels i beskrivningar av vilka funktioner av trädgården som har kunnat användas i terapiarbetet, dels i en psykologisk analys av den terapeutiska nyttan av trädgårdsarbetet.

Om dialogen mellan forskare och planerare

Forskningen om människors upplevelser och användning av grönområden och parker kan beskrivas som tillämpad forskning, dvs. forskning som står i ett nära förhållande till praktiska problem. Trots detta "nära" förhållande mellan den tillämpade forskningen och verkligheten kvarstår frågan om hur forskningsresultaten faktiskt omsätts i praktiken.

I den enkät till Sveriges stadsträdgårdsmästare om behov av forskning om människa-miljö-frågor, som kortfattat redovisas i den här rapportens bilaga 2, förefaller det som om insikten om att människor tolkar sin fysiska omgivning finns hos en del parkplanerare. De inser också att man måste ta hänsyn till människors tolkningar av den omgivande miljön för att komma till rätta med miljöproblem eller när man vill göra större förändringar i miljön. Detta är en väsentlig och för många ny insikt om ett grundläggande förhållande. Som tidigare påpekades framhöll en stadsträdgårdsmästare i den i bilaga 2 redovisade enkäten att han och hans medarbetare observerat att människors upplevelser av buller är beroende av hur människor upplever hela den situation, där bullret ingår som en del.

"Man pratar om hur den gröna vegetationen utmed bl a trafikleder ej har någon bullerdämpande effekt. Det stämmer antagligen, om man endast avläser på något mätinstrument. Vi på parkavdelningen har dock märkt att människor faktiskt upplever en bullerdämpande effekt samt har ett flertal andra positiva värderingar av vegetation.

Detta borde belysas och redovisas, hur viktig vegetationen är i olika miljöer, spec. trafikmiljöer" (se vidare bilaga 2).

Att miljöpsykologisk kunskap når fram till dem som i sitt vardagliga arbete på olika sätt sköter grönområden, parker och naturmark är självklart det viktigaste av allt. Att miljöpsykologisk kunskap i planeringsdokument tas på allvar är naturligtvis också viktigt.

I en aktuell förstudie om storstädernas miljö, "Storstadsuppdraget", som är ett förslag från Boverket till regeringen om en "handlingsplan för regionala samverkanslösningar för att förbättra miljön i de tre storstadsområdena", framhåller man dels att "människor ska vara delaktiga i beslut som rör den gemensamma framtiden", dels att "senare tids forskning visar på intressanta resultat av betydelse för slutsatserna i planeringssammanhang" ("Storstadsuppdraget" sid. 3 och 4). Därför innehåller "Storstadsuppdraget" ett särskilt kapitel som kallas "Grönstrukturens betydelse", vilket bla innehåller avsnitt om "grönområdenas betydelse för rekreation, vardagsfritid och hälsa" liksom ett avsnitt om "grönstrukturens betydelse för den kulturella identiteten". Båda dessa avsnitt innehåller en del miljöpsykologiska resultat från de studier som presenterats i den här skriften. Att man i det här överordnade planeringssammanhanget uppmärksammar denna miljöpsykologiska forskning är värdefullt och uttryck för att man börjar räkna med människan i miljöplaneringen.

De två typer av exempel nedan på en "dialog" mellan forskningens värld och praktikens är tämligen olika men bygger båda på viktig miljöpsykologisk kunskap. I det första fallet, om målsättningen för en kommuns lekplatsplan och motiveringen av behov av träd i en annan kommun, är det planerarna som anammat, tolkat och tillämpat psykologisk kunskap på kommunens lekplatser respektive trädplanteringar. I motiveringen av förslag till åtgärder inom sina kommuner har dessa planerare använt miljöpsykologiska argument. I det andra fallet, som gäller engagemang av hyresgäster i projekt med ekologisk inriktning, är det i själva samarbetet mellan hyresgästerna och planerarna som planerarna har behövt psykologisk kunskap för att förstå de människor de samarbetat med och dessas upplevelser och användning av sin utemiljö men det finns också behov av annan slag av psykologisk kunskap, nämligen kunskapen om vad samarbetat innebär för de medverkande och hur den process kan utvecklas som startar i och med att samarbetet sätter igång.

Jag skall uppehålla mig något vid de två ovan angivna typerna av tillämpning av miljöpsykologisk kunskap för att ge läsaren en föreställning om hur de forskningsresultat som presenterats i den här rapporten skulle kunna tillämpas. Jag vill betona att dessa tillämpningar är avsedda som exempel – förhoppningsvis som inspirerande exempel. Vad som kan vara bäst i det enskilda fallet måste avgöras av de berörda planerarna. Frågan om

tillämpningen i verkligheten av forskningsresultat är lika mycket en fråga om fantasi och uthållighet hos planeraren som formuleringen av forskningsfrågorna är det för forskaren för att få riktiga och intressanta svar i forskningsprojektet. Vad som inte skett i någotdera exemplet – men något som förhoppningsvis kan komma till stånd i framtiden – är ett direkt samarbete mellan planerare och miljöpsykolog. Dessa båda yrkesgrupper har inte arbetat tillsammans med att lösa de praktiska och psykologiska problemen i utformningen av utemiljön som planeraren haft att lösa i exemplen nedan utan via litteratur har planeraren tillgodogjort sig miljöpsykologisk kunskap. Först i ett direkt samarbete kan kommunikationen starta på allvar och bli en dialog mellan två parter. Härigenom skulle det praktiska arbetet kunna underlättas och det är troligt att också forskningsfrågorna därmed kom att formuleras på nytt sätt.

En miljöpsykologiskt motiverad lekplatsplan i Alingsås

Ett exempel på tillämpning av psykologisk kunskap inom parkförvaltningens arbetsfält kan vi se i en lekplatsplan som stadsträdgårdsmästaren i Alingsås nyligen utarbetat för sin kommun. I denna plan formulerar hon ett mål för kommunens lekplatser och hon motiverar målet med resonemang som skulle kunna vara hämtade från en lärobok i miljöpsykologi. Hon skriver:

”Det övergripande målet för kommunen avseende barns utelek är att tillhandahålla bra lekmiljöer för alla barn, oavsett ålder, boendeform och tillsynsform i hela kommunen. Lekmiljöerna ska vara så utformade att de stimulerar barns behov av skapande lek, rörelseutveckling och sociala kontakter med andra barn och vuxna”.
(Lekplatsutredning 1989, s. 27)

Hon utvecklar sin motivering på följande sätt:

”De intryck och upplevelser vi människor får som barn är grundläggande för vår utveckling och vårt vuxenliv. En innehållsrik, stimulerande och vacker miljö bidrar till att påverka oss positivt. Miljöns utformning påverkar även våra möjligheter till kontakt med andra människor. Den nära kontakten med andra människor är den viktigaste upplevelsen vår uppväxtmiljö kan ge oss. I leken kan barn få utlopp för olika känslor samt bearbeta diverse upplevelser, såväl roliga som lite mer jobbiga och svårhanterliga.

Små barn är lyhörda, känsliga och uppmärksamma. Det gör att de ser, upplever och uppskattar små detaljer som vi vuxna ofta inte ser t.ex. blommor, blad, frön, insekter och stenar. De vuxnas närhet är

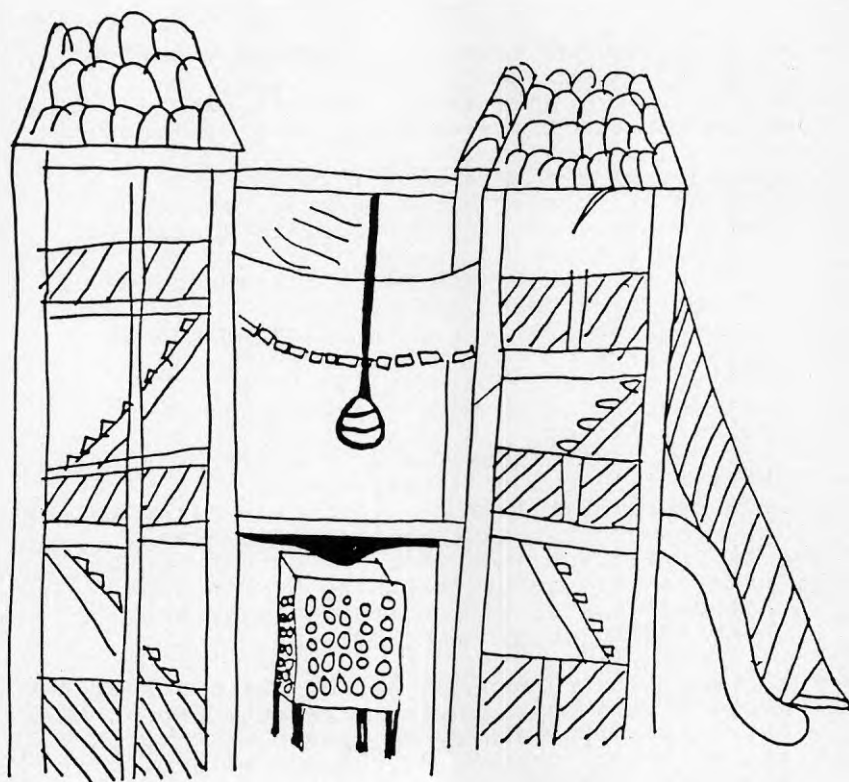
viktigt för dem för att känna trygghet. För att de vuxna ska trivas på våra lekutrymmen fordras därför attraktiva miljöer även för dem.” (Lekplatsutredningen 1989, s. 3)

Lekplatsutredningen beskriver därefter ingående kommunens olika lekplatser och bedömer dessa ur ett ”lekvärde”. Utifrån lekvärdet föreslås upprustning eller nedläggning av lekplatserna. Begreppet ”lekvärde” har myntats i utredningen och är kopplat till de allmänna psykologiska insikter som citerats ovan. Här ligger den stora insatsen av parkförvaltningen: att se hur psykologisk kunskap kan användas för att analysera och värdera förhållanden i den praktiska verkligheten. I lekplatsplanen beskrivs ett samband mellan den fysiska omvärlden och vårt upplevande, vilket förklarar det psykologiska värdet av lekplatser. Det är studiet av sådana samband som bedrivs inom miljöpsykologin. Genom att peka ut och beskriva olika slags samband mellan den fysiska omvärlden och vårt psykologiska upplevande kan miljöpsykologin bidra till att fästa planerarens uppmärksamhet på viktiga aspekter av miljön och inspirera honom till en god utformning av den fysiska omgivningen.

Enligt lekplatsutvecklingen är det alltså tre viktiga psykologiska behov hos barn som kan tillfredsställas av en bra lekplats, nämligen behoven av skapande lek, rörelselek och sociala kontakter. Dessa är viktiga psykologiska behov hos barn och de kan kopplas till barns spontana aktiviteter utomhus. Självklart äger dessa aktiviteter rum överallt där barn har möjligheter att utöva dem. En lekplats är ju en artificiell miljö – ett reservat utomhus – skapad av vuxna på en begränsad yta för att ge barn möjligheter till aktiviteter som de inte har inomhus eller i en egen trädgård. Hur lekplatsen fungerar beror på hur den utformats, var den placerats och vilka som använder den och detta påverkar i sin tur det ovan nämnda ”lekvärdet”.

Betydelsen av skapande lek för barn hänger samman med att barn bearbetar sina intryck och upplevelser konkret i handling. I rörelselekar utvecklar barn sin motorik och utforskar samtidigt omvärlden. För barn fram till ungefär 12 års ålder dominerar sinnesintrycken deras upplevande och därför är deras föreställningsvärld präglad av konkreta upplevelser. Deras interaktion med verkligheten sker via deras aktiviteter, handlingar, snarare än via deras tankar. Efter 12 års ålder utvecklas ett mera abstrakt förhållningssätt till omvärlden och barnet förmår efterhand att med hjälp av sitt tänkande skapa föreställningar. Beroendet av den omedelbart givna fysiska omvärlden, som utmärker yngre barn, avtar. Tonåringars intresse för den fysiska omvärlden får en allt tydligare social prägel. Samtidigt vidgas omvärlden och tonåringen börjar känna sig hemma på ställen allt längre hemifrån. Bostadsområdet och staden blir nu intressanta som träffställen med kamrater och som platser att studera vuxenvärlden på.

LEKPLATSGUTREDNING - med
förslag till LEKPLATS PLAN

TEKNISKA KONTORET
ALINGSÅS KOMMUN

FÖRSLAG TILL BESLUT

Kommunfullmäktige föreslås besluta

anta följande mål för kommunens allmänt tillgängliga lekutrymmen.

- * Det övergripande målet för kommunen avseende barns utelek är att tillhanda hålla bra lekmiljöer för alla barn, oavsett ålder boendeform och tillsynsform, i hela kommunen
- * Lekmiljöerna ska vara så utformade
 - att de stimulerar barns behov av skapande lek, rörelseutveckling och sociala kontakter med andra barn och vuxna
 - att de är trafikskyddade, klimatskyddade och bullerskyddade och hygienska
 - att vägarna till och från lekutrymmena är trafiksäkra
 - att de har stor tillgänglighet
 - att de präglas av mångtydighet och föränderlighet
 - att det vid tillkomsten av nya utrymmen tas hänsyn till underhållsaspekterna
 - att de på sikt lätt kan förändras allteftersom boendekategorierna i området förändras
 - att nytillkommande ytor och utrustning i största möjliga utsträckning är flyttbar
 - att möjligheter till kulturinsatser och konstnärlig utsmyckning beaktas
- * Mål med lekutrymmena på allmän platsmark är att erbjuda alla kommuninvånare relativ närhet till ett attraktivt lekutrymme som är säkert för barn att vistas på och som är välunderhållet. Lekvärdet ska givetvis vara så stort som möjligt

Utforskandet av den fysiska omgivningen är därför som mest intensiv under de tidiga åren i barnets liv. Leken är ett naturligt sätt för barnet att förankra sig i tillvaron. Barnet måste lita på sina sinnesintryck för att lära sig något om sin omvärld och samtidigt om sig själv. I leken bearbetar barnet dessa intryck och upplevelser. Utemiljön erbjuder i förhållande till bostaden en mycket större och mera spännande värld att utforska. Här möter också barnet andra barn. Här uppenbaras för barnet en värld – fysiskt och socialt – utanför hemmets invanda trygghet.

I lekplatsplanen framhålls att "de intryck och upplevelser vi människor får som barn är grundläggande för vår utveckling och vårt vuxenliv." Detta påpekande stämmer väl överens med vad man nu inom forskningen kommit att uppmärksamma – nämligen grunden för vår starka positiva värdering av naturupplevelser. Man ser här ett samband mellan barndomsupplevelser och vuxnas värderingar. Att vi som vuxna vill värna om att våra barn får goda möjligheter att utforska sin fysiska omvärld tror man har sin grund inte bara i att vi vet att dessa behov är väsentliga för barns utveckling utan också i att vi själva bär på starka barndomsminnen, som är förknippade med naturen och den fysiska omvärlden. Det är som om själva naturen och den fysiska omvärlden blivit sinnebilderna för vår barndom.

I ett flertal olika beskrivningar av vuxnas miljöminnen har framkommit att utomhusmiljön spelat en särskilt stor roll under barndomen. Sebba fann i sin studie (se ovan sid. 87) att vuxnas platsminnen och barns platsbeskrivningar innehöll påfallande många associationer och hänvisningar till utomhusmiljön, "the natural environment". Hon konstaterar att barnet under sin mentala utveckling – därtill påverkad av den omgivande vuxenvärlden – efterhand kommer alltmer att lita till en kognitiv attityd till omvärlden i stället för sina sinnesintryck.

"Övergången från att lita på sinneskriterier till att lita på intellektuella kriterier åtföljs inte bara av en fysisk utan även av en psykologisk separation från omgivningen. Ett resultat blir att barnet överger sin sympatiska och inkännande attityd till omgivningen och utvecklar en distanserad och kritisk hållning i stället." (Sebba 1991, s. 414 /min övers./).

Beroende på detta förhållande, att vi som vuxna allt mindre litar till – och är beroende av – våra sinnesintryck, blir vårt sinnesupplevande också reducerat, menar Sebba. Eftersom många av våra lustkänslor är knutna till sinnesupplevelser så kan vi uppleva det som om utvecklingen – vår egen psykologiska – drivit oss ut ur "Edens lustgård". Men detta utdrivande ur "Edens lustgård" är inte ett straff för att vi stulit av Kunskapens träd utan snarare ett direkt resultat av den nya kunskapen.

Till "Edens lustgård" återvänder vi dock gärna i våra minnen och dessa utgör i sin tur en drivkraft för oss att söka oss till naturen igen. Naturens och den fysiska omvärldens möjligheter att hos det växande barnet väcka och utveckla starka upplevelser kan antagligen inte överskattas. I Küllers och Küllers ovan beskrivna Lundastudie framgick att äldre personer med tydliga minnen från sin barndom av utemiljön också faktiskt vistades utomhus mera än andra äldre personer utan sådana minnen och härigenom stärkte de sin hälsa. Insikten om betydelsen av utemiljön för att ge barn grundläggande

upplevelser och erfarenheter för hela livet är det viktigaste argumentet för att på alla sätt underlätta för barn att få tillgång till en rik och stimulerande utemiljö.

Ett annat intressant miljöpsykologiskt påpekande i lekplatsutredningen är att den viktigaste upplevelsen vår uppväxtmiljö kan ge oss är kontakten med andra människor. Den fysiska miljöns roll för våra kontakter med andra människor har flera av de ovan nämnda forskarna diskuterat ingående. Med psykologins hjälp kan vi förstå betydelsen av den fysiska utformningen av vår miljö och sätta in planeringen i ett socialt och mänskligt sammanhang. Frågan för planeraren är hur han kan se sitt arbete som en del i ett sådant sammanhang och arbeta utifrån en miljöpsykologisk målsättning. Lekplatsplanen och det praktiska lekplatsarbetet i Alingsås är ett exempel.

Varför behöver vi träd? Om trädplanen i Halmstad

Ett annat exempel på ett miljöpsykologiskt perspektiv på verksamheten inom en parkförvaltning finner vi i trädplanen för Halmstads kommun. I förordet till trädplanen, som utgör en beskrivning av befintliga trädbestånd i kommunen liksom en argumentering för behov av nya trädplanteringar, framhåller parkchefen att "En människovänlig tätortsmiljö förutsätter god tillgång till gröna ytor och växtlighet inte minst i form av träd". I ett särskilt avsnitt i trädplanen, "Varför behöver vi träd?", framhåller man en rad olika perceptuella aspekter på upplevelsen av träd. Träden kan skapa rumsupplevelser i en fattbar skala i staden. De kan underlätta den visuella orienteringen i staden och i bostadsområdet beroende på hur de planteras. De kan avgränsa områden från varandra, de kan visa vägen till entréer och utgöra landmärken. De stimulerar perceptionen genom att ge en rad olika slag av sinnesupplevelser: färg, form, ljud. De kan bidra till att skapa ett bättre mikroklimat genom att mildra värme och solljus liksom genom att dämpa blåst och buller. Genom att skapa bättre mikroklimat underlättar trädplanteringar människors vistelser utomhus. Träd underlättar tidsuppfattningen genom årstidsväxlingarna och även genom sina lätt synliga förändringar över en längre tidsperiod.

Också symboliska aspekter av upplevelsen av träd framhålls i trädplanen: träden kan skapa samlingsplatser och avskildhet från andra; de kan ge platser en bestämd identitet och de upplevs generellt av vuxna som avkopplande och avstressande och av barn som spännande.

I trädplanen görs inga hänvisningar till speciella miljöpsykologiska forskningsresultat. Vad man starkt argumenterar för är behovet av en levande natur i staden. Detta argument formuleras på olika sätt. Man deklarerar att det inte kan finnas någon arkitektur utan träd och menar att en stad – representerat av byggnader – kan inte existera utan biologiskt och mänskligt liv. "Ingen arkitektur utan träd" har man skrivit vid bilden av några byggnader omgivna

av träd. I trädplanen beskriver man också trafikens effekter på klimat, luftkvalitet, bullernivå, djurliv och växtlighet och man framhåller trädens stora betydelse för att lindra dessa effekter. Man konstaterar att "tekniska aspekter har prioriterats på bekostnad av de estetiska". Man framhåller också att utevistelsen i stadsmiljön – på lekplatser och i parker – förstörs av de ovan nämnda olika typerna av störningar från trafiken.

Ur ett miljöpsykologiskt perspektiv är det intressant att konstatera att udden i Halmstads trädplan är riktad mot trafiken. Anläggandet av vägar och gator liksom annan teknisk försörjning har i Halmstad liksom i många andra svenska städer med träd i centrala delarna av bebyggelsen inneburit stora påfrestningar på träden och drabbar dessas behov av bland annat ordentligt rotutrymme, goda sol- och ljusförhållanden. Detta är ursprunget till de trädplaner som upprättats på olika håll i Sverige (se exempelvis Umeå 1980 och Göteborg 1986). Trädens överlevnadsmöjligheter hotas men därmed också befolkningens behov av en viktig typ av inslag av natur i stadsmiljön. I ett antal amerikanska studier har det visat sig att människor reagerar med stresssymtom på bilder och beskrivningar av trafik och stadsbebyggelse medan bilder av träd och annan växtlighet minskar deras stressreaktioner. Den tidigare citerade studien av Ulrich (se ovan sid. 43) visade att patienter återhämtar sig väsentligt mycket fortare efter en operation om de från sitt sjukrum har utsikt mot träd än mot en stenvägg.

I Halmstad hävdar man att för att genomföra en bättre trädplantering – och därmed skapa en bättre utemiljö för invånarna i kommunen – behövs en bra grundkarta där man klart och tydligt kan se var träden finns. Man framhåller att i arbetet med att "placera och utforma bebyggelse, vägar ledningsdragning mm" bör fackfolk med "grön" kompetens delta. Trädplanen beskriver sedan i bild och ord förslag till förbättrad trädplantering i Halmstad.

Förslagen gäller till största del planteringar längs gator, vägar, utmed promenader och på torg. Man anger kortfattat i ord och visar på bild i planritningar vad som är dåligt på platsen idag (exempelvis "splittrat gaturum"), var man vill plantera nya träd och ibland också vilken effekt man avser uppnå med planteringen (exempelvis "för att minska störningar från trafiken", "för att berika stadsbilden"). Ett steg mot en precisering av de allmänna miljöpsykologiska kunskaper om betydelsen av grönområden i städernas utemiljö för invånarna – som man tagit upp tidigare i trädplanen – hade varit att konkret visa vilka effekter man i det enskilda fallet kan uppnå genom att plantera så att människor kan komma att vilja vistas mera utomhus. Man hade exempelvis kunnat konstruera ett "upplevelsevärde" eller någon annan slags motsvarighet till "lekvärdet" i lekplatsplanen i Alingsås. På så sätt hade man fått en trädplan som omfattat och angått människor direkt.

Lekvärderna och trädplaner som pedagogiska hjälpmedel

Utredarna bakom trädplanen i Halmstad konstaterar att det är viktigt att ha en grundkarta, som visar var de olika trädbestånden i kommunen är belägna. En sådan karta precis som de kartlagda lekplatserna i lekplatsplanen för Alingsås har ett värde genom att "bevisa" existensen av träd och lekplatser. Med hjälp av sådana pedagogiska hjälpmedel är det lättare att nå en konsensus bland berörda parter i en planeringssituation om hur verkligheten ser ut. Dessa dokument kan därför ses som ett medel i dialogen mellan planerare och beslutsfattare för att hitta en gemensam beskrivning av verkligheten och etablera en utgångspunkt i diskussionen om lämpliga förändringar. Men sådana dokument är särskilt viktiga, när det inte råder konsensus om vilka förändringar man vill åstadkomma.

I konflikter mellan förespråkare för växtlighet och förespråkare för trafikfrågor – som det ovan citerade exemplet om fällningen av ett större bestånd av friska träd i ett bostadsområde i Årsta utanför Stockholm för att skydda bilar på en parkering under träden från nedsmutsning – är det i regel trafiksidan som avgår med segern. Försvararna i fallet med träd-fällningen använde som argument att bilarna varit så dyrbara i inköp att man måste tänka på att försöka bevara deras värde. I kontrast till detta argument står frågan om värdet av människors trivsel och hälsa. I en konflikt av det här slaget hade en trädplan varit ett bra instrument i debatten liksom också förstås tillgången till miljöpsykologisk kunskap om betydelsen av en trevlig utsikt från fönster och balkonger och en av grönskande utemiljö för människors trivsel med sitt boende.

Trädplaner och lekplatsplaner är viktiga hjälpmedel för att uppmärksamma miljökvaliteter i vår omgivning men för att ordentligt förstå deras innebörder så behövs också kopplingen av planerna till beskrivande och resonerande miljöpsykologisk kunskap. I USA har på senare år ett antal sk design guidelines publicerats. Det är böcker som beskriver vad som är viktigt att tänka på vid utformningen och förändringen av den fysiska miljön och av byggnader utifrån hänsyn till olika gruppers behov, beteenden, aktiviteter och upplevande. Böckerna innehåller exempel från olika projekt – allt från utformningen av olika slags platser i tätorter (Cooper Marcus & Francis, 1990) till utformningen av barnsjukhus (Olds & Daniel 1987) och bostäder för äldre (Zeisel 1983). I böckerna resonerar författarna om varför dessa utformats som de gjorts, anknyter till miljöpsykologisk kunskap och ger allmänna råd om vad som är viktigt att tänka på inför framtida planering och genomförande av likartade projekt. Man betonar starkt rådets icke normerande karaktär och framhåller att råden och förslagen är avsedda att inspirera och stimulera läsaren och att de måste tolkas av läsaren för att kunna omsättas på ett sätt som passar det enskilda projektet vad avser rådande geografiska, ekologiska, social, psykologiska och andra förhållanden.

Den tekniska terminologin hos dessa hjälpmedel får inte skymma det

faktum att de är just hjälpmedel i en dialog för att parter med olika uppfattningar, kunskaper och intressen skall kunna nå varandra i förhandlingar om angelägna åtgärder och förändringar i en gemensam verklighet.

Aktivisering av individers miljöengagemang i ekologiska boendeprojekt

I ett ekologiskt samarbetsprojekt i Sverige kring odling och solvärme i ett äldre bostadsområde beskriver planerarna hur de lyckades väcka de boendes engagemang via konkreta åtgärder. På detta sätt kunde de intressera de boende för hela solvärmeprojektet. Som uttryck för en förändring i relationen mellan de boende och deras miljö visade sig nya intressen och nya beteenden hos de boende.

”...det var i vårt lilla påbyggda växthus som vi nådde fram till hela människan. Där förstod hon plötsligt solvärmens med alla sinnen, där blev hon själv kreativ och började själv skapa utifrån sina egna erfarenheter. Där visade det sig också att många var intresserade av odling, av giftfria grönsaker och ren miljö. —/Vi har/ erfarit att växthuset i samband med solvärmens bidragit till både ökad social gemenskap och 'ekologisk medvetenhet' hos de boende i huset. Växthuset och odlingarna i direkt anslutning till bostaden, har lett till att hyresgästerna byggt komposter för att få kompostjord till odlingarna. Växthuset och odlingarna har härigenom blivit ett incitament till införande av ett 'ekologiskt kretslopp' i huset.” (K & C Nordström 1992, s. 60f)

Av intervjuer med personer, som deltagit i andra ekologiprojekt, vet vi att trots att det ibland inte varit möjligt för personerna i fråga att uppnå vad de själva önskat, när det gäller bestämda idéer om utformning, så har medverkan varit tillfredsställande för dem och gett personerna ifråga värdefulla erfarenheter, nya kunskaper och intressen (Mårtensson 1991). Detta resultat kan ses som uttryck för att en förändringsprocess satts i gång. För de medverkande har förhållandena i omgivningen upplevts som mer begripliga och påverkbara än tidigare.

Idag ser vi alltfler exempel på experimenterande samarbetsprojekt i planeringen av ekologisk bebyggelse. I de första sk ekobyarna var det grupper av boende som tog initiativ till processen och deras ställning gentemot planerarna blev en annan än den traditionella. Den stora skillnaden mot den vanliga planeringsprocessen var kanske att dessa grupper själva formulerade mål för planeringen och ville delta som jämbördiga parter i planeringsprocessen. De var från början engagerade och ibland mycket väl insatta i ekologi och planering. Samarbetet mellan planerare och boende kan i detta fall ses som en läroprocess för båda parter.

I den pågående diskussionen om livsstilens betydelse för miljövänligt beteende framhåller bla Anna Lisa Lindén att "Det är i relationen mellan aktörer och omgivning värderingar och handlingar med miljöinriktning kommer till och får en värdemässig bestämning" (Lindén 1992, s. 69). Eftersom det förhåller sig på detta sätt är det denna relation som vi bör studera snarare än miljön i sig, hävdar Lindén.

I den typ av projekt, där planeraren samarbetar med boende om exempelvis utformningen av ett bostadsområde, behöver planeraren psykologisk kunskap inte bara för att förstå den grupp av boende han samarbetar med och deras behov och sätt att uppfatta omgivningen utan också för att förstå själva processens, samarbetets, innebörd. Ibland löser man denna senare – tämligen svåra uppgift – genom att be en tredje part – en slags medlare – medverka i processen. Samarbetsprojekt mellan planerare och boende har ägt rum i ett antal fall under årens lopp och en del av dessa projekt finns redovisade i forskningsrapporter. Att sådant samarbete inte blivit rutin eller ofta förekommit har troligen sin grund i att detta samarbete uppfattas som hindrande i byggprocessen och att man anser att det blir för dyrbart i och med att det tar tämligen lång tid. Man har dock ansett sådant samarbete som viktigt ur en principiell demokratiaspekt. Det är särskilt i en typ av situationer som man från makthavarnas sida förespråkat och stött sådant samarbete och det har gällt projekt för särskilt utsatta grupper. Hit kan vi räkna bla de miljöförbättringsprojekt, som initierades i slutet på 60-talet och där staten föreskrev medverkan av de boende för att bidra med pengar i projekten. Men det finns även en annan typ av samarbetsprojekt och den utgörs av grupper i ovanliga projekt, där man velat pröva någon ny form av boende. Här har samarbetet skett därför att det inte har varit möjligt att genomföra den vanliga planeringsprocessen. Dessa projekt har haft en experimenterande karaktär.

Samarbete med boende för att utveckla kunskap om själva processens karaktär – att ta till vara vid framtida samarbetsprojekt – har sällan varit ett uttalat motiv i någondera av dessa två typer. Frågan är emellertid om inte sådan kunskap idag behöver utvecklas eftersom framtidens planering allmer tycks bli en fråga om just ett samarbete mellan planerare och berörda boende. Planering för grupper av befolkningen kan komma alltmer att i stället bli planering med grupper av befolkningen. Ur ett psykologiskt perspektiv finns det stora fördelar med denna typ av planeringsprocess.

I samarbetsprojekt, där planerare och boende arbetar med frågor som rör de boendes verklighet, får de boende en möjlighet – inte bara att engagera sig – utan även att kunskapsmässigt sätta sig in i nya sakförhållanden. Härigenom kan de känna att deras kontroll över en del av verkligheten ökar och denna känsla är viktig för att skapa trygghet och tillfredsställelse med tillvaron. Individens tilltro till sig själv och sin förmåga att förstå ökar liksom lusten att engagera sig i olika samhällsfrågor. Denna känsla – tillfredsställelsen med den egna förmågan, självkänslan – är lika viktig som upplevelsen av

att den fysiska utformningen blir på ett bestämt sätt. Som den amerikanska miljöpsykologen Rachel Kaplan har påpekat förefaller det många gånger svårt för den enskilda individen att tillfredsställa detta grundläggande behov av självförverkligande och självtillit i en stadsmiljö.

”Människor kämpar för att förstå sina liv, sin omgivning, sin värld. De blir oroade, när förhållandena inte är begripliga, och de blir rastlösa, när de inte kan uppnå vad de strävar efter. Och ändå är det så att dessa grundläggande behov alldeles för ofta inte blir tillfredsställda i stadsmiljön, vilket berövar människor möjligheten till en meningsfull utmaning och känslan av effektivitet och nytta.” (R. Kaplan 1973, s. 155f/min övers./)

Eftersom det förhåller sig på detta sätt är det inte förvånande, menar Kaplan, att några av de mest spännande resultaten i fysisk planering har åstadkommit i samarbetsprojekt. Dessa projekt har tillfredsställt de grundläggande behoven av delaktighet och engagemang inom ramen för olika planeringsuppgifter. Kaplan hävdar med stöd av andra forskare att frågor om grönområden i staden lätt väcker engagemang hos folk och en önskan om medverkan. Detta förhållande bör tas tillvara, menar Kaplan, för det behov av miljöpedagogiskt arbete, ”environmental education”, som finns idag för att klara av våra ökande ekologiska problem.

Behovet av klara regler i samverkansprojekt

I samarbetsprojekt måste man – för att lyckas – inse att samarbetet följer en viss gång och att ju klarare man formulerar reglerna för samarbetet från början desto större chans har man att lyckas med samarbetet och att uppnå syftet med samarbetet – det enskilda projektet. Hittills har denna viktiga aspekt av samarbetsprojekt inom stadsplaneringen i Sverige sällan beaktats, vilket kan vara en förklaring till att en del sådana projekt misslyckats. Man har därför inte heller insett att man kan anlita en tredje utomstående part, vars uppgift det är att just vara förmedlare i processen och stödja den för en gynnsam utveckling.

Samverkan tar tid

I en uppsats om innebörden i begreppet ekologisk planering, ”Nya dimensioner och ortens kynne”, betonar Hans Bjur betydelsen av att se planeringsprocessen som en förändringsprocess, som för att bli lyckosam, ”kreativ” och därmed bärkraftig, måste ta hänsyn till de samverkande parternas behov av tid.

”Människors relationer till städer och tätorter, till byggnader och platser, skapas i en långsam process. Genom vardagslivets olika

aktiviteter knyts känslomässiga och funktionella band mellan människa, kultur och arkitektur. Förändringstakten måste vara låg så att individ, kultur och arkitektur kan bringas i ömsesidig kreativ samverkan', skriver Finn Werne i 'Den osynliga arkitekturen' (1987) och konstaterar att de tre 'delsystemen' som skall samverka förefaller ha kommit i otakt idag. Den bärkraftiga samhällsplaneringens viktigaste uppgift är alltså att skapa tid och utrymme för en sådan kreativ samverkan – en planeringsprocess där identitetsskapandet bringas i samverkan med miljö- och bärkraftutvecklingen." (Bjur 1992, s. 25)

Som framgår av detta citat får själva planeringen ett annat mål utifrån det här synsättet än att åstadkomma fysiska förändringar. I stället blir planeringen ett medel att starta och genomföra en förändringsprocess, där förändringen syftar på människors inställningar, upplevelser och kunskaper. I ett långsiktigt perspektiv förefaller detta ett lika viktigt – och psykologiskt sett mycket värdefullt – resultat som de faktiska byggnader och/eller parker och grönområden som verkligen uppförs. Eftersom betydelsen av dessa är en del i ett större sammanhang blir det lättare att se dem som en del av detta sammanhang. De faktiska byggnader och/eller parker och grönområden som uppförs får därmed från början en tydlig innebörd.

Betydelsen av att använda "vardagliga" planeringstermer

I samverkansprocesser är det självklart väsentligt att parterna använder termer som de båda förstår och vilka har anknytning till verkligheten utanför planeingen. Sedan ett antal år tillbaka har tekniska planeringstermer – typ urbana friytor – kommit att ersättas allt mera av begrepp som tillhör vardagsspråket. Ett sådant begrepp är plats. Genom att återvända till vardagsspråket har man försökt få tag i kvaliteter som gått förlorade i de tekniska begreppen. Forskare från en rad olika discipliner – kulturgeografi, psykologi, arkitekturteori – har analyserat olika aspekter av begreppet plats. Gemensamt för dessa analyser är att man strävat efter att via begreppet plats få tag på känslomässiga associationer till fysiska platser och den omgivande miljön. Genom dessa analyser har en medvetenhet spridit sig om hur viktig vår tolkning av vår omvärld är och att våra begrepp är fyllda av våra upplevelser och erfarenheter. Platser syftar ofta på ställen eller områden i en naturlig omgivning och det är viktigt att påminna sig om att också begreppet natur tolkas och "konstrueras" av oss. Som den amerikanske psykologen James Hillman framhållit så använder vi ofta ordet natur på ett sätt som om det syftade på något utanför den mänskliga världen och var skilt från denna.

"We so often tend to use the words 'nature' and 'naturally' to mean unconscious and unconsciously, as if nature referred to a purely physical environment of air, water, earth, and fire; animals, plants, and minerals; planetary bodies, motions, substance and their shapes, colors, temperatures and tastes – a world 'out there' not invented by human minds or constructed by human hands, a world without consciousness of any sort and prior to all consciousness as its ground" (Hillman 1985).

I ett försök att uppmärksamma och kanalisera den värdeladdade betydelsen av begreppet plats inom den fysiska planeringen lanserar de amerikanska arkitekterna och miljöpsykologerna Schneekloth och Shibley begreppet "placemaking". "Placemaking" omfattar alla olika aspekter på förändringar och underhåll – användning – av platser. Schneekloth och Shibley konstaterar att "placemaking" – ett svenskt ord är svårt att hitta – hittills i den industrialiserade Västvärlden dominerats av professionella planerare, vilka intagit en expertroll visavis medborgarna och planerat utifrån en "expertkunskap". Men professionella planerare kan också se mera psykologiskt på sin uppgift och se sin roll som rådgivare och "facilitators". Härigenom närmar sig miljöpsykologi och fysisk planering varandra på ett intressant sätt.

"...the work of the professional placemakers might be understood as enabling and facilitating others in the various acts of placemaking. This enabling and facilitation is performed as part of the process of offering expertise in discreet acts of planning, design, scientific inquiry, representation, construction, destruction and maintenance" (Schneekloth och Shibley 1993, sid. 122).

LITTERATURFÖRTECKNING

Hans Bjur, Nya dimensioner och ortens kynne, i *Ekologiska utgångspunkter för planering och byggande*, redaktör Björn Malbert, T35:1992, BFR, Stockholm 1992.

Göteborgs Träd. Fritid Göteborg, Parkavdelningen, Göteborg 1986.

James Hillman, Natural Beauty without Nature, *Spring Journal: An Annual of Archetypal Psychology and Jungian Thought*, Dallas, Texas 1985.

Rachel Kaplan, Some Psychological Benefits of Gardening, **Environment and Behavior**, vol.5, no.2, June 1973.

Lekplatsutredning – med förslag till lekplatsplan. Tekniska kontoret, Alingsås kommun 1989.

Anna Lisa Lindén, Livsstil, miljö och miljöhandlingar – ett teoretiskt perspektiv, i **Livsstil och livsmiljö**. Rapport från en konferens på Hässelby slott, Stockholm, redaktör Lars J. Lundgren. Rapporten är utgiven av SNV, FRN, BFR, HSFR, Nutek, AFR och TFB, Stockholm 1992.

Fredrika Mårtensson, **Att bosätta sig – en kreativ process**. SB:48, Statens Institut för Byggnadsforskning (SIB), Gävle 1992.

Kerstin & Christer Nordström, Odling och solvärme i Jämbrott, i **Ekologiska utgångspunkter för planering och byggande**, redaktör Björn Malbert, T35:1992, BFR, Stockholm 1992.

Maria Nordström, **Platsens psykologi. Om att tillägna sig sin miljö**. Statens Institut för Byggnadsforskning, Gävle 1986.

A. Olds & P. Daniel, **Child Health Care Facilities**, Association for the Care of Children's Health, Washington D.C. 1987.

People Places. Design Guidelines for Urban Open Space, Clare Cooper Marcus & Carolyn Francis, eds, van Nostrand Reinhold, New York 1990.

Lynda H. Schneekloth & Robert G. Sibley, The Practice of Placemaking, i **Architecture & Behaviour**, vol. 9, no. 1 1993.

Storstadsuppdraget. En förstudie om storstädernas miljö. Boverket, Karlskrona 1992.

Trädplan. Program för ett grönare Halmstad. Parkkontoret, Halmstads kommun 1990.

Umeås Gatubjörkar. Utredning 1980, Umeå Kommun.

Finn Werné, **Den osynliga arkitekturen**, Vinga press, Lund 1987.

J. Zeisel et al, "Midrise Elevator Housing for Older People: Behavioural Criteria for Design", Building Diagnostics, Boston 1983.

Angelägna framtida forskningsämnen

Av genomgången ovan av studierna om människors upplevelser och användningar av grönområden och parker i tätorter har det framgått att parker och grönområden används på en rad olika sätt av olika invånare och på olika tätorter. Det har visat sig att natur i staden omfattar inte bara vad som traditionellt hör hemma inom parkkontorens ansvarsområden, nämligen parker och grönområden samt träd längs gator på torg, utan även växter och planteringar på skol-, dagis- och fritidsgårdar, begravningsplatser samt på gårdar och planteringar intill byggnader av olika slag som ex. arbetsplatser, sjukhus mm. Av de olika genomgångna studierna skall här några perspektiv och ämnen lyftas fram som förefaller viktiga att utveckla vidare.

Naturens roll för olika livsstilar

I den ovan citerade studien, som jämförde planeringen, utformningen och användningen av grönområden och parkmark i Västerås och Enköping, framkom dels att beroende på skillnader mellan olika individers livsstil, dels beroende på "tillgängligheten" av städernas grönområden upplevdes dessa väsentligen annorlunda. Fortsatta studier som beaktar båda dessa aspekter samtidigt är viktiga. Det är viktigt att vi på ett helt annat sätt än hittills blir medvetna om de stora skillnaderna i folks levnadsvanor på landsbygden och i städer av olika storlek liksom om de mycket stora skillnaderna i vanor och

beteenden hos folk i olika delar av Sverige. Detta har inte belysts av grönområdesforskningen. Det finns betydande regionala skillnader mellan Mellan- och Sydsverige och i Syd- och Nordsverige är det delvis fråga om helt olika kulturer. Dessa skillnader behöver beskrivas och förklaras och inlemmas i forskningen. Här kan miljöpsykologin dra nytta av befintliga etnologiska och antropologiska beskrivningar av sådana kulturella olikheter och samarbete med forskare från dessa discipliner torde kunna bli givande.

Vad som också vore intressant att få veta – via sk longitudinella studier – dvs. att man följer samma individer under en längre tid – är hur personer som flyttar från exempelvis en lantlig miljö in till en tätort – eller tvärtom – förändrar sitt beteende och sitt användande av grönområden och parker samt hur de upplever de förändrade naturförhållandena. Vad betyder de tidigare upplevelserna och erfarenheterna för dem och hur håller de dessa vid liv i den nya miljön?

Livscykelperspektivet

Vi har sett att småbarn, skolbarn, tonåringar, vuxna i förvärvslivet och förtidspensionerade personer liksom ålderspensionärer använder och upplever grönområden och parker på olika sätt. Det förefaller viktigt att utifrån ett livscykelperspektiv, som beskriver individens behov och uppfattningar om omvärlden i förhållande till den ålders- och utvecklingsfas individen befinner sig i, sammanfatta den kunskap som finns och komplettera vad som saknas. Här behövs alltså ytterligare en del empiri men framför allt behöver ett teoretiskt sammanhållande perspektiv formuleras utifrån vilket empirin kan ordnas och tolkas. Härigenom kan man anknyta till annan kunskap som mera allmänt belyser generella utvecklings-, mognads- och åldringsprocesser.

Med en sådan mera sammanhängande kunskap får personer som av olika skäl arbetar med grönområden, parker och natur för särskilda grupper av befolkningen möjligheter att sätta sig in i dessa gruppers behov och kan samtidigt göra klart för sig vilka behov andra grupper av befolkningen kan ha. Genom att anknyta till mera generell psykologisk, socialpsykologisk och medicinsk kunskap om individen under livscykeln kan samarbete mellan andra förvaltningar – såsom socialförvaltningen och sjukvårdsförvaltning och skolförvaltningen – underlättas. Utifrån ett sådant perspektiv kan man också bättre förstå de konflikter som finns mellan olika åldersgrupper och som uppstår delvis på grund av åldersgruppernas olika sätt att uppfatta och använda utemiljön.

Forskningsfrågor av stort intresse är att knyta ihop utvecklingen av symboliska föreställningar, som äger rum hos barn och tonåringar, med de mentala processer som håller symbolerna vid liv, alltså olika minnesfunktioner. Ovan har framgått på flera ställen hur viktiga minnena – och aktivieringen av minnena – är för den åldrande människans mentala hälsa. Men hur stimuleras

minnet? Vi behöver också lära oss förstå vad olika beteenden betyder för olika människor. Vad är egentligen "passiv användning" – utblickar genom fönster som gärna äldre använder sig av. Vad sker i den "passiva användningen"?

Hälsa och välfärd

Det har framgått med stor tydlighet av de presenterade studierna att tillgång till och vistelse i naturmiljö är viktigt för individens hälsa. Utifrån ett välfärdsperspektiv på naturmiljön – som diskuterades ovan (se sid. 16) – ser man naturvistelse som en möjlighet till förebyggande hälsovård, något som betonas allt mer inom den traditionella medicinska sjukvården. Den miljöpsykologiska forskningen om individers och grupperns användning och upplevelse av parker och grönområden skulle härmed kunna anknytas – förutom med empiri – också teoretiskt till begreppsbyggnaden inom forskningen kring förebyggande hälsovård. Frågan är också om man kunde integrera detta "brukarperspektiv" i de instrument för miljökonsekvensbeskrivningar som kommunerna idag arbetar med.

En annan aspekt av hälsoperspektivet är miljöpsykologins roll i rehabiliteringsarbete och inom terapier av olika slag. Inom psykiatri börjar man uppmärksamma den fysiska miljöns betydelse för patientens välbefinnande. I en nyutkommen bok, "Att skapa miljö för vård", hävdar arbetsterapeuten Ulla Thydén betydelsen av en miljöpsykologiskt genomtänkt utformning av terapilokaler och sjukrum för patientens tillfrisknande. Thydén framhåller att psykiatri på 80-talet genomgått en omfattande omvandling med nedläggningen av de stora mentalsjukhusen och inrättandet av mindre vårdenheter. Hon ser denna situation som ett tillfälle att introducera miljöpsykologiska tankegångar i det psykiatriska arbetet men konstaterar samtidigt bristen på forskning om och intresse för detta inom psykiatri.

"Ofta saknas helt reflektioner över den fysiska vårdmiljöns betydelse i undersökningar och forskningsprojekt om vårdmiljö inom psykiatri. Den fysiska miljön belyses ej heller i läroböcker om psykiatri eller i artiklar om psykiatrisk behandling. I den nya Psykiatriutredningen förekommer endast vissa resonemang om lokalisering av enheter och allmänna rekommendationer av sk 'hemlik' miljö" (Thydén 1993, s. 9).

Thydéns eget intresse är att i sk vårdklimatundersökningar försöka inkludera den fysiska miljön och så integrera miljöpsykologiska aspekter i terapiarbetet. I det ovan nämnda projektet "Trädgård som vårdmiljö och trädgårdsarbete som terapi för psykotiska patienter" ligger betoningen på utomhusmiljön och där undersöker man hur själva naturkontakten kan understödja terapiarbetet.

I Grahns beskrivning av parkbesökens betydelse för arbetet med psykiskt sjuka barn och ungdomar framgick att personalen utnyttjade naturmiljön för att hjälpa barnen bearbeta vissa problem (se sid. 55). Dessa olika angreppsvägar är viktiga att ge sig in på och så småningom kommer man kanske att se inomhus- och utomhusvistelse som viktiga och varandra kompletterande delar i allt terapiarbete.

Vilka könsskillnader finns det i naturupplevandet?

Flera olika gruppers naturupplevande har beskrivits i forskningen, som presenterats ovan, men det saknas jämförande studier av mäns och kvinnors naturupplevande. När det gäller skillnaderna mellan pojkar och flickor, kvinnor och män, vet vi att generellt sett så har kvinnor ett starkare intresse för naturen, för växter och för "det levande" liksom för estetik än män (se exempelvis Csikszentmihaly & Rochberg-Halton 1981 och Nordström 1990). Inom forskningen om människors olika miljövärderingar och miljöuppfattningar i USA har man också uppmärksammat detta förhållande och visat att kvinnor mera än män intresserar sig för miljöfrågor (Stem, Dietz & Kalof 1993). Det vore värdefullt att beskriva hur dessa olika intressen yttrar sig i uppfattningar om och värderingar av städernas grönområden och bostadens grannskap liksom hur skillnaderna eventuellt leder till olika beteenden och sätt att utnyttja parker och grönområden.

Det vore också värdefullt att ta reda på vilken betydelse könsskillnaderna kan ha för det sätt på vilket parkförvaltningarna organiserar och inriktar sitt arbete. Som nämnts ovan är huvuddelen av svenska parkchefer män. Troligen gäller det även parkförvaltningarnas personal som helhet. Här behövs alltså empiriska undersökningar av attityder hos parkförvaltningens personal liksom av andra viktiga personer inom kommunerna med ansvar för skötsel och utformning av grönområden och parker och det finns forskning och teoribildning om könsskillnadernas betydelse för olika omvärldsuppfattningar att anknyta till.

Hur farliga är stadens parker?

Konflikter mellan olika grupper hindrar ett "allmänt" användande av stadens parker.

I enkäten till parkcheferna (se bilaga 2) tar en av parkcheferna upp problemet med konflikten mellan olika grupper av stadsbefolkningen i användningen av parker. "Finparken" i hans stad tas i besittning av det sk a-laget, utslagna och arbetslösa, vilket i sin tur skrämmer bort andra grupper av befolkningen. Hur ska man hantera detta problem praktiskt och hur kan man hitta en lösning som medför att alla grupper får sina "parkbehov" tillfredsställda – om detta nu är möjligt? För att veta hur man skall hantera problemet

torde det vara värdefullt att känna till – via observationer av och intervjuer med – de grupper som är drabbade av problemet. Man behöver ha en klar uppfattning av vad som karakteriserar dessa gruppers beteenden och värderingar liksom hur de ser på varandra.

Arkitekten John Miller vid Tekniska Högskolan i Lund har valt att studera detta problem utifrån en annan, rent fysisk aspekt. Han har studerat Stadsparken i Lund och Pildammsparken i Malmö och jämfört dessa parkers olika utformning, vilken han anser vara av avgörande betydelse för hur trygg en park upplevs. Enligt en modell för rörelse och interaktion mellan människor har han analyserat dessa parkers "tillgänglighet" för besökare. Han menar att den "farligare" Pildammsparken medger oväntade och obehagliga överraskningar i och med att den innehåller undanskymda och ensliga platser, som lätt blir tillhåll för särskilda grupper (Miller 1993).

Jämförande studier av naturupplevelser och naturföreställningar

En av de ovan presenterade studierna innehåller en internationell jämförelse, nämligen Küllers turkiska parallellstudie, vilken visar att beteenden och värderingar skilde sig klart åt hos svenskar och turkar. Hur är det om vi jämför svenskar och sydeuropeer? Också här finns känner vi till stora skillnader i beteenden och värderingar vis-a-vis naturen. Vilka konsekvenser har dessa skillnader haft för grönområdesplanering och för naturskyddslagstiftning och miljövard samt för befolkningens hälsa? Finns det tom tydliga skillnader mellan de nordiska grannländerna i detta avseende och hur placerar vi oss svenskar jämfört med exempelvis normän å ena sidan och danskar å den andra? Vari ligger skillnaderna? Hur uttrycks de i människors sätt att leva och bo, i människors föreställningar och språk? Hur är landskap och identitet sammanknutna?

Detta är frågor av grundläggande betydelse för enskilda individer, för vårt samhälle och vår kultur. Bland annat på grund av nya telekommunikationer sker idag i hela samhället en betydande internationalisering. Det är därför viktigt att göra klart för sig vari likheter och skillnader med andra länder, som vi har ett livligt utbyte med, består för att vi ska kunna hålla kvar vid vår identitet. Detta gäller också forskningens inriktning och karaktär liksom planering, lagstiftning och andra viktiga samhällspraktiker, vilka tillsammans skapar de institutionella ramarna för vår identitet som svenskar.

Sammanfattning

Av presentationen ovan av utförd forskning om människors användning och upplevelser av grönområden och parker har framgått att detta är ett forskningsområde under utveckling. En rad intressanta studier har genomförts och värdefulla resultat presenterats. I enlighet med förslagen om inriktningen av

den framtida forskningen inom området är det två synpunkter som slutligen skall betonas.

Den ena synpunkten är att det är viktigt att behålla och fortsatt stödja utvecklingen av olika sätt att studera ämnet. Ur denna "pluralism" föds nya synsätt mycket lättare än ur ett snävare och begränsat angreppssätt. Den andra synpunkten är att det behövs en större teoretisk medvetenhet inom forskningssområdet och att framtida studier bör inriktas – mera än hittills då insamlingen av empiri dominerat området – på att diskutera och utveckla centrala begrepp av betydelse för struktureringen av data. Härigenom kommer man lättare än idag att kunna anknyta till traditionell universitetsforskning (se Nordström 1993) och – vilket är lika viktigt – till den internationella forskningen.

LITTERATURFÖRTECKNING

Mihalyi Csikszentmihaly & Eugene Rochberg-Halton, *The Meaning of Things. Domestic Symbols and the Self*. Cambridge 1981.

John Miller, *Park Configuration and Use: Towards a General Theory of Parks*, Lunds Tekniska Högskola, avdelningen för stadsbyggnad och BFR, 1993-04-04, manuskript.

Maria Nordström, *Barns boendeföreställningar i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Statens Institut för Byggnadsforskning, SB:30, Gävle 1990.

Maria Nordström, The Fundamental Importance of Outdoor Space in the Experience of the Built Environment, *Architecture & Behaviour*, vol. 9., no. 1, 1993.

Paul C. Stern, Thomas Dietz & Linda Kalof, Value Orientations, Gender, and Environmental Concern, *Environment and Behaviour*, vol. 25, no. 3, May 1993.

Ulla Thydén, *Att skapa miljö för vård. Fysisk utformning av psykiatriska vårdmiljöer, miljöpsykologiska och praktiska aspekter*. Dalarnas forskningsråd, DFR rapport 1993:2, Falun 1993.

BILAGA 1

BFR:s programområde

"Naturresurser och grönområden i tätort"

Bakgrunden till BFR:s programområde, som sedan 1990 heter "Naturresurser och grönområden i tätort", är det 1987 startade forskningsprogrammet "Grönområden i tätort". Programområdet omfattar både forskning och utvecklingsarbeten. Finansieringen av programområdet har skett via anslag från Jordbruksdepartementet. BFR:s ansvar är

"att utveckla och samordna grönområdesforskningen med övrig forskning om utemiljö, bebyggelse och infrastruktur, liksom att integrera FoU om grönområdesplanering i FoU om den kommunala planeringen av markanvändning, bebyggelse och naturresurser." (BFR, G10:1992/1.5, sid. 2)

Programrådets omfattning vad gäller den del som handlar om grönområden är följande:

- användning och betydelse
- planeringsprocessen, utformning och gestaltning
- ekonomi, organisation, administration

- tätortsekologi
- biologisk kunskapsuppbyggnad samt
- skötsel.

Den miljöpsykologiska forskningen om människors användning och upplevelse av grönområden och parker faller under punkten "användning och betydelse".

Arbetet inom forskningsområdets expert/PU-grupp

En expertgrupp bildades samtidigt som forskningsområdet "Grönområden i tätort" 1986. Den bestod av 7 personer, vilka dels företrädde forskningen, dels representerade sektorn. Ordförande i expertgruppen var professor Nils Möller vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Ultuna. Sedan forskningsområdet vidgats 1990 har gruppen döpts om och kallas nu "PU-gruppen(program- och uppföljningsgruppen) för naturresurser och grönområden i tätort". Ordförande i PU-gruppen är Lisbeth Fall, länsarkitekt i Jönköping. Expert/PU-gruppens arbete bedrivs med följande målsättningar:

- att biträda BFR:s forskningssekreterare inom forskningsområdet med att bedöma forskningsansökningar utifrån vetenskaplig kvalitet och relevans samt ge råd om ställningstagande till ansökningarna samt
- att medverka vid utarbetningen av forskningsprogram och på annat sätt bidra till forskningsområdets utveckling genom att ordna konferenser, forskarkontakter, studieresor mm. Översikten av den miljöpsykologiska forskningen i föreliggande rapport är en del i detta arbete.

I sina ställningstaganden till forskningsansökningar skall PU-gruppen göra följande överväganden:

Prioriteringen mellan dels olika typer av projekt – från fleråriga forskningsprogram till informationsverksamhet – dels olika forskningsområden enligt ovan angivna sex områden måste utgå från såväl projektets vetenskapliga kvalitet som dess relevans för sektorn.

Vad avser den vetenskapliga kvaliteten och därtill anknytande frågor skall hänsyn tas till:

1. Den vetenskapliga ansatsen eller projektets uppläggning vad gäller kvalitativ utformning och möjlighet till fullföljande.
2. Forskarmiljö och allmän verksamhetsmiljö.
3. Finansieringsmöjligheter hos andra forskningsråd och därtill knuten ansvarsfördelning.

I sitt arbete med att främja forskningsområdets utveckling har expert/PU-gruppen bl annat stött följande arrangemang:

- forskarkonferenser: svensk miljöpsykologisk forskarkonferens i Alnarp 21 och 22 april 1988 kallad "Forskning och utveckling som underlag för framtida planering och gestaltning av parker och grönområden", internationell miljöpsykologisk forskarkonferens i Alnarp 1990 "Parks for the Future/Framtidens parker!", redovisad i Stad och Land nr. 85 (på engelska) och Stad och Land nr. 91 (på svenska).
- internationella forskarkontakter: PU-gruppens studiebesök utomlands i England, Berlin, Holland, Paris, Danmark och Wien; stöd av enskild forskares studieresa till amerikanska miljöpsykologiska forskningscentra, redovisad i "Människors behov av parker – amerikansk forskning idag" av Patrik Grahn, Stad och Land nr. 107, 1992.

Inom forskningsområdet vill BFR göra en vidare internationell satsning och har därför deklarerat följande i sitt aktuella forskningsprogram:

"Det internationella samarbetet kommer att aktiveras under den kommande 3-årsperioden. Inom EG:s miljöforskningsprogram Environment har särskild vikt lagts vid forskning om miljöfrågornas sociala och ekonomiska aspekter. I EG:s grönbok om stadsmiljö betonas angelägenheten av miljöförbättring och stadsförnyelse under hänsynstagande till det kulturhistoriska arvet. Detta kommer att bevakas och svenskt deltagande att stimuleras." (G10:1992/1.5 sid. 19)

LITTERATURFÖRTECKNING

Grönområden i tätort. G5: 1987, BFR, Stockholm 1987.

Naturresurser och grönområden i tätort. Program 1 – FoU om Bebyggelsen. G10:1992/1.5, BFR, Stockholm 1992.

Inger Brinkman, Nätverk för lövverk, *Byggforskning* 5:1990.

Patrik Grahn och Gunnar J. Sorte, "Forskning och utveckling som underlag för framtida planering och gestaltning av parker och grönområden". Seminarium den 21 och 22 april 1988, Alnarp, anordnat av institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet och Statens Råd för Byggnadsforskning. Stencil.

Gunnar J. Sorte, "Parks for the Future – Parks to develop in", *STAD & LAND*, Movium/Intitutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp, nr 85/1990.

Gunnar Sorte, Joanna & Patrik Grahn, "Framtidens parker – Parker att utvecklas i", *STAD & LAND*, Movium/Intitutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp, nr 91/1991.

Patrik Grahn, Människors behov av parker – amerikansk forskning idag, *STAD & LAND*, Movium/Intitutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp, nr 107/1992.

BILAGA 2

Enkät till parkchefer

Enkäten har besvarats av 32 stadsträdgårdsmästare vid både små och stora, nordliga och sydliga parkförvaltningar. Enkäten kan därmed som helhet anses representera Sveriges parkkontor. Enkätsvaren redovisas inte i sin helhet utan de viktigaste synpunkterna sammanfattas här kortfattat.

Av enkäten framgår det att människors användning och värdering av kommunernas parker och grönområden är något som engagerar parkförvaltningarna.

Kontakten med avnämarna

En parkchef framhåller att tidigare låg huvudbetoningen i arbetet inom parkförvaltningen på anläggningen av parker och grönområden medan den idag ligger på användningen och därför behöver man nu kunskaper om hur grönområden och parker används. I en tid då parkförvaltningarnas omfattning av ekonomiska skäl diskuteras är hänvisningen till avnämarna och deras behov av parker och grönområden självklar.

Intresset för avnämarna beror också på att man idag faktiskt samarbetar direkt eller indirekt med många invånare i sin kommun. Som en parkchef uttrycker saken: "Det finns ett nytt ideologiskt tänkande idag. Föreningar och grupper av medborgare engagerar sig aktivt för att delta i och upprätthålla verksamheter". Kommuninvånarna engagerar sig via föreningar, organisationer eller särskilda intressegrupper i användningen men även i underhållet av vissa grönområden. Exempel på detta är grupper av pensionärer som under ledning utför visst arbete i parker och på grönområden. I en kommun har parkförvaltningen bildat ett sk parkråd med vilket man då och då överlägger om parkernas utformning och verksamheter dels för att förankra nya egna

idéer, dels för att ta emot sådana från rådet. Kontakten med allmänheten är något som man från parkförvaltningarnas sida tycks se som en tillgång. Därmed kan man säga att mycket tyder på att parkförvaltningarna alltmer börjar se sin roll i kommunen som serviceorgan för invånarna.

Samarbetet med andra förvaltningar.

Vad som också framgår av enkäten är parkchefernas intresse för samarbete med andra förvaltningar för att tillsammans skapa goda utemiljöer för olika grupper av befolkningen som exempelvis äldre, barn och sjuka och integrera parkverksamheter av olika slag med vård och omsorg. För att sådant samarbete skall lyckas behöver man kunskaper om dessa gruppers behov och önskemål, något som också framhållits av parkcheferna.

Samarbetet med trafikplanerare har en lång tradition för parkförvaltningarna. Idag inser man att också i detta sammanhang behövs ny kunskap och kunskap om människor. Ett exempel är insikten om vegetationens bullerdämpande effekter, något som framhålls av en del parkchefer. Dessa är medvetna om att människor upplever en bullerdämpande effekt av vegetationen i olika trafiksammanhang och ser detta självklart som ett argument för en "grön" och därmed mera människoinriktad trafikplanering.

Kulturella skillnader

Parkens och grönområdenas betydelse för invånarna i en kommun beror på hur kommunens invånare lever och platsens tradition. Invånarnas levnadsförhållanden ändras med tiden och därför måste parkers skötsel också ändras och anpassas efter sådana förändringar. Är det så att folk behöver parker mindre nu för tiden därför att de genom allt större bilinnehav och mera fritid i stället söker sig bort från tätorten ut på landet och/eller stannar hemma i villaträdgården? Kommuninvånarnas tillgång till en god utemiljö och avkoppling utomhus varierar beroende på hur de bor – i villor med trädgårdar eller i stora flerfamiljshusområden – och hur de tillbringar sin fritid – i intilliggande "fri" natur eller i mera uttalade kulturaktiviteter inne i staden. Det är också så att man måste uppmärksamma de vanor, som olika befolkningsgrupper har och som är viktiga för att dessa grupper av befolkningen skall trivas. Som en parkchef i en mellansvensk kommun påpekar är bär- och svampplockning viktiga för de äldres livsstil i hans kommun.

Kommuninvånarnas kulturtillhörighet visar sig i deras sätt att använda och värdera natur och grönområden. "Natur" är alltid när det gäller människors användning och värdering kulturberoende. I Sverige framgår detta särskilt tydligt i jämförelser mellan de nordliga och sydliga delarna av landet. Som en parkchef i Norrland framhållit så är "hans" invånare "vildmarks-människor" och därför använder de inte parker för rekreation. Parkbegreppet är uttryck för ett sydligt medan "naturen" är uttryck för ett nordligt kulturbegrepp och dessa begrepp är förbundna med de olika kulturens livsstil och

de naturförhållanden som präglat dem. Kulturbegreppen är emellertid inte en gång för alla givna utan förändras och påverkas – och än långsamt – av förändrade samhällsförhållanden.

En del storstadsbor längtar efter närheten till landsbygden och i exempelvis Lidingö har man funnit att vad Lidingöborna sätter stort värde på är områden av agrar typ. Kanske kan detta bero på att folk behöver avkoppling från ett stressande stadsliv och därför söker sig till ett gammeldags landsbygdslandskap i kontrast till det tätbebyggda moderna, som invånarna har på nära håll i Stockholm? Men det finns också en tradition bland Lidingöborna av aktivt fritidsliv på tillgängliga grönområden och vandringsleder nära bostadsbebyggelsen.

Detta slag av avkoppling är dock något väsentligt annorlunda än det vildmarksliv som är en del av norrlänningarnas mera "ursprungliga" sätt att leva. För många norrlänningar ligger deras "rekreationsområden" långt bortom tätortens bebyggelse men deras behov av parker "inne i stan" är ändå inte påfallande stort eftersom de sedan långt tillbaka i tiden och fortfarande idag delvis lever enligt en icke-urban livsstil. Parkerna i stan uppfattas därför främst ur en dekorativ aspekt och uppskattas bland annat som blickfång för dem som passerar dem på väg till andra platser. Omgivningarna utanför exempelvis Bollnäs med skog, berg och älv lockar familjerna dit på sin fritid och här jagar och fiskar många män. Självklart är tillgången till grönområden ändå viktiga för den mindre rörliga delen av invånarna, för de äldre, för kvinnorna och barn i olika åldrar.

Den kontinentala synen på stadens parker som träffställen och huvudsakliga rekreationsområden för invånarna berörs av parkcheferna i storstäderna. I detta sammanhang kommer frågor om parkernas symbolvärde upp liksom parkernas betydelse för att ge staden och stadsdelarna en särskild identitet. Parkförvaltningarnas roll för att driva och eller stödja verksamheter i städernas parker diskuteras också.

Parkchefernas egna värderingar

Argumenten bland parkcheferna för och emot "naturlika planteringar" respektive "finparker" kan troligen också ses som ett uttryck för olika kulturella värderingar och föreställningar. Intresset för och värderingen av dessa bland stadsträdgårdsmästarna varierar starkt.

Planeringen och planteringen av naturlika grönområden påbörjades mera allmänt på 80-talet – bland annat av ekonomiska och ekologiska skäl – och har i regel med framgång genomförts på ett antal platser i olika kommuner i landet utan att "finparkerna" därför har försvunnit. Båda typerna av planteringar har sina för- och nackdelar beroende på hur de anläggs och var. Kanske är detta den viktigaste lärdomen att dra av kontroversen mellan anhängare/motståndare till "naturlika planteringar"/"finparker" bland stadsträd-

gårdsmästarna att man måste utgå från platsens förutsättningar liksom från den betydelse och användning respektive plantering har eller kan få för de personer som bor och lever i närheten av dem.

För stadsträdgårdsmästarna är det också viktigt att de blir medvetna över sina egna värderingar i frågan och klargör för sig själva vad detta betyder för hur de agerar. Det är ju en annan sak än det faktiska konstaterandet av vilka grupper av invånarna som använder och uppskattar de två typerna av planteringar.

R14:199
ISBN 91-540-5636
Bygghälsö, Stockholm

Art.nr: 68140
Abonnemangsgrupp
X. Samhällsplanering

Distributör
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna

Cirkapris: 101 kr inkl moms